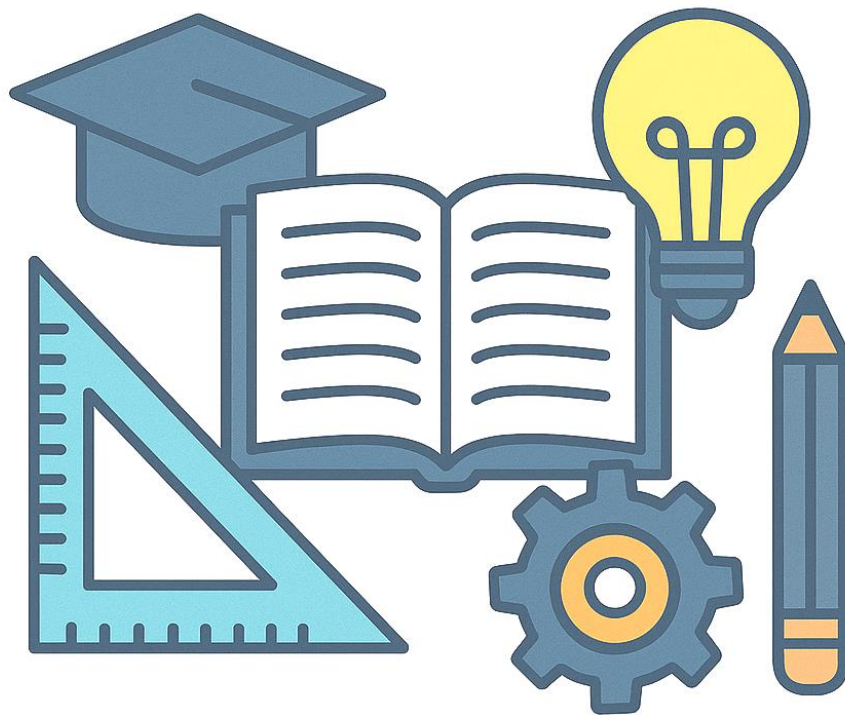

Леонід ОРШАНСЬКИЙ

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ББК 74.61я73

О-71

Оршанський Л.В. Теорія і методика професійної освіти: навч. посіб.
Дрогобич: ДДПУ імені Івана Франка, 2025. 195 с.

У навчальному посібнику розглядаються основні методологічні підходи професійної освіти та дається огляд сучасних тенденцій її розвитку. Особлива увага приділена методам науково-педагогічних досліджень, які застосовуються у професійно-технічних закладах, та їх практичному використанню для підвищення якості навчально-виховного процесу. Здійснено ретроспективний аналіз вітчизняної системи професійно-технічної освіти, висвітлено історичні етапи її розвитку та проведено оцінку сучасного стану, зокрема в умовах інтеграції новітніх технологій і підвищення вимог до професійної компетентності майбутніх фахівців. Розкрито особливості організації педагогічного процесу у професійно-технічному навчальному закладі, включно з плануванням та реалізацією навчально-виховних і навчально-виробничих заходів. Посібник містить аналіз форм і методів управління освітнім процесом, а також показує специфіку методичної роботи педагогів і атестації інженерно-педагогічних працівників, що спрямована на підвищення їх професійної кваліфікації та компетентності. Окрема увага приділяється використанню сучасних методів і засобів навчання, включаючи інформаційно-комунікаційні технології, тренажери та інтерактивні форми навчання, що дозволяє поєднати теоретичну підготовку з практичними навичками.

Посібник буде корисним для педагогів професійного навчання, майстрів виробничого навчання, методистів, а також для аспірантів і студентів педагогічних закладів вищої освіти, які прагнуть поглибити знання у галузі теорії та методики професійної освіти.

Автор: *Оршанський Леонід Володимирович* – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри технологічної та професійної освіти, заслужений професор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Рецензенти: *Горбатюк Роман Михайлович* – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри машинознавства і транспорту (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка);

Ребенок Вадим Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка);

Лужецький Василь Степанович – кандидат технічних наук, доцент, директор (Меденицький аграрно-технологічний професійний коледж).

Друкується за ухвалою Вченої Ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (від 24.10.2025 р. протокол № 12).

ПЕРЕДМОВА

Професійна освіта сьогодні – це не просто шлях до отримання спеціальності. Це можливість реалізувати себе, набутти компетентностей, які допоможуть бути успішними в умовах постійних змін сучасного світу. Україна активно розвиває систему професійної, фахової передвищої та вищої освіти, щоб дати кожному молодому фахівцю шанс знайти своє місце у житті, стати конкурентоспроможним на ринку праці та впевнено дивитися у майбутнє.

Навчальний посібник *«Теорія і методика професійної освіти»* створено для того, щоб допомогти вам зрозуміти, як працює система професійної підготовки, які принципи й закони лежать в її основі, а головне – яка роль майбутнього педагога у цьому процесі.

У першому розділі ви познайомитеся із системою професійної освіти України, її складовими та принципами. Далі дізнаєтеся про організацію роботи освітніх закладів, їхніх учасників та систему управління. Окремий розділ присвячено педагогічним працівникам: ви зрозумієте, як формувалася професія педагога, які риси й якості є важливими для викладача, та яку величезну роль він відіграє у суспільстві.

Наступні частини розкривають сутність педагогічного процесу та процесу професійного навчання, етапи діяльності викладача, а також питання академічної доброчесності. Ви також ознайомитеся зі змістом професійної освіти, освітніми стандартами та програмами, організаційними формами й методами навчання. В останніх розділах увага зосереджується на організаційно-методичній роботі, підвищенні кваліфікації педагогів, а також на сучасних технологіях, які допомагають зробити навчання цікавішим й ефективнішим.

Наприкінці посібника подано тести для самоконтролю, які допоможуть перевірити, наскільки добре ви засвоїли матеріал, а також список рекомендованих джерел, що стануть у пригоді для подальшого навчання та наукових пошуків.

Цей посібник покликаний не лише дати знання, а й мотивувати вас на професійний розвиток. Адже педагог професійного навчання – це людина, яка формує майбутнє, відкриває можливості для інших і водночас зростає сама.

Бажаємо вам цікавого навчання, натхнення та впевненості у власних силах!

1. СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

План

1. Основні поняття та категорії професійної освіти.
2. Мета і завдання професійної освіти.
3. Принципи професійної підготовки і навчання.
4. Характеристика складових системи професійної освіти.
 - 4.1. Професійно-технічна освіта.
 - 4.2. Фахова передвища освіта.
 - 4.3. Вища освіта.

1. Основні поняття та категорії професійної освіти.

Педагогіка – це термін, що походить з грецької мови і в первісному значенні описує супровід та наставництво дітей. У більш сучасному розумінні педагогіка розглядається як наукова дисципліна, яка досліджує закономірності навчання та виховання молодого покоління. *Предметом педагогічної науки* є організований процес розвитку і становлення особистості, що відбувається у ході її виховання, отримання освіти та здобуття знань.

До ключових понять педагогіки належать: виховання, освіта та навчання.

Виховання – це свідомий, цілеспрямований процес впливу на особистість, що здійснюється систематично і має на меті її гармонійний розвиток, з урахуванням суспільних законів та впливу різноманітних об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Поняття «виховання» трактується по-різному залежно від контексту – від максимально широкого до дуже конкретного:

1) у найширшому соціальному розумінні виховання – це процес становлення особистості під впливом різноманітних чинників зовнішнього середовища;

2) у широкому педагогічному розумінні – розглядається як розвиток особистості під впливом усієї виховної системи закладу освіти, що здійснюється всім педагогічним колективом;

3) у вузькому педагогічному значенні виховання – це процес формування особистості у межах спеціально спрямованої діяльності в студентському колективі;

4) у максимально вузькому педагогічному значенні – це персональна взаємодія педагога з конкретним вихованцем, спрямована на його розвиток.

Навчання – це спеціально організована діяльність, у ході якої здійснюється передача та засвоєння знань, умінь, практичних дій і способів пізнавальної роботи.

Під терміном «**освіта**», відповідно до визначення, ухваленого ХХ сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, розуміють не лише процес розвитку особистості, який проявляється у зростанні її соціальної зрілості та вдосконаленні, але й результат цього розвитку. Окрім того, терміном «освіта» позначають сукупність навчально-виховних закладів і установ, що організовують і забезпечують функціонування освітнього процесу.

Слово «**процес**» (від лат. *processus* – рух уперед) означає поступове просування, послідовну зміну етапів розвитку та впорядковану систему дій, спрямованих на реалізацію певної мети. Відповідно, педагогічний процес можна визначити як поступальний розвиток особистості у ході навчання та виховання, який забезпечує її цілеспрямований рух уперед.

Поняття «**система**» (з грец. – ціле, складене з частин; поєднання) означає певну цілісність, у якій окремі частини взаємопов'язані й розташовані в певному порядку. До характерних ознак будь-якої системи належать: а) наявність окремих компонентів, які можуть розглядатися відносно самостійно і незалежно від інших явищ; б) наявність внутрішніх зв'язків між цими компонентами та їх підсистемами; в) певний рівень цілісності, результатом якого стає інтегрований ефект, що виникає завдяки взаємодії компонентів; г) наявність системоутворювальних зв'язків, які об'єднують усі частини в єдине ціле; д) взаємозалежність з іншими системами та середовищем.

Закономірність – це об'єктивний, необхідний і повторюваний зв'язок між явищами та процесами, який відображає їх стійкий характер та напрям розвитку.

Основні категорії професійної педагогіки являють собою систему ключових понять, через які відображається педагогічна реальність у межах педагогічного процесу професійної освіти. До них належать такі поняття, як *професійна освіта, професійне навчання, професійне виховання, професія, спеціальність, кваліфікація, кваліфікаційна характеристика, компетенція, компетентність*.

Поняття «**професійна освіта**» має кілька трактувань і може розумітися як:

а) організований педагогічний процес, спрямований на професійне навчання та виховання;

б) державний і суспільний процес відтворення кваліфікованих кадрів, що передбачає підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації спеціалістів;

в) розгалужену систему закладів професійної освіти – від коротко-строкових курсів, професійно-технічної і фахової передвищої до вищої та післядипломної освіти;

г) рівень професійної підготовленості людини, який дає змогу компетентно виконувати певну професійну діяльність.

Професійна освіта являє собою соціально та педагогічно організований процес трудової соціалізації особистості, який забезпечує її орієнтацію в різноманітті професій, адаптацію до вимог світу праці, засвоєння обраної спеціальності та відповідного рівня кваліфікації. Вона сприяє постійному підвищенню компетентності, розвитку професійної майстерності й особистісних здібностей у різних сферах діяльності.

У Законі України «Про професійну освіту» (2025 р.) під професійною освітою розуміється «систематизована сукупність здобутих особою результатів навчання і компетентностей, визначених стандартом професійної освіти та відповідним професійним стандартом, що засвідчується документом про професійну освіту» [31]. Згідно положень Законів України «Про професійну освіту» (2025 р.) та «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.), професійна освіта спрямована на формування у громадян професійних знань, умінь та компетентностей, а також на розвиток духовності, загальної культури, технологічного, технічного й екологічного мислення, створюючи умови для подальшої успішної професійної діяльності.

Учасниками процесу професійної освіти виступають студенти та курсанти (слухачі). *Студентом* закладу професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти вважається «особа, яка здобуває професійну освіту» [31], є випускником базового чи профільного закладу середньої освіти та зарахована на навчання за відповідними освітніми програмами. Така особа отримує студентський квиток. Курсантами (слухачами) є «особи, які здобувають професійну освіту, професійні кваліфікації в закладах професійної освіти із специфічними умовами навчання, військових закладах професійної освіти» [31]. Вони зараховуються до закладу для проходження курсового навчання або перепідготовки чи підвищення кваліфікації.

У практичній діяльності професійна освіта має багатофункціональний характер і виконує низку важливих **функцій**:

1) *економічна функція* – забезпечує відтворення кваліфікованих кадрів відповідно до потреб суспільства, впливає на розвиток ринку праці та надає

освітні послуги, сприяючи соціально-економічному розвитку, модернізації виробництва, науки, техніки, культури та освіти;

2) *соціальна функція* – полягає у підготовці фахівців, передачі соціального досвіду між поколіннями, формуванні соціально-професійної структури населення, забезпеченні умов для соціальної та професійної мобільності;

3) *педагогічна функція* – передбачає виховання і розвиток особистості через прилучення до професійної діяльності та формування професійної культури. Вона охоплює професійне навчання молоді, а також перепідготовку та підвищення кваліфікації дорослих;

4) *цивілізаційна функція* – сприяє збереженню і зміцненню прогресивної структури сучасної цивілізації, науково-технічному розвитку й загальному добробуту суспільства;

5) *культурологічна функція* – забезпечує передачу, збереження та розвиток загальної, інтелектуальної та професійно-трудової культури суспільства.

6) *гуманітарна функція* – спрямована на створення можливостей для реалізації права людини на професійне самовизначення і зайнятість, забезпечення гендерної рівності у сфері праці та соціального захисту осіб з особливими освітніми потребами.

7) *психологічна функція* – полягає у створенні умов для формування зрілої особистості фахівця та розвитку її трудових і ціннісних якостей.

Педагогічні аспекти професійної освіти досліджує *професійна педагогіка* – галузь педагогічної науки, що вивчає методологічні, теоретичні, історичні, методичні та технологічні засади організації освітнього процесу на всіх рівнях професійної освіти і в різних типах закладів – професійної (професійно-технічної) освіти та фахової передвищої освіти.

Предмет професійної педагогіки становить процес підготовки фахівців у системі професійної освіти, а також пов'язані з ним закономірності, принципи, методи і засоби навчання та виховання в цій сфері. Іншими словами, професійна педагогіка вивчає: 1) особливості становлення професійної компетентності майбутніх спеціалістів; 2) організацію педагогічного процесу в закладах професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти; 3) умови, що забезпечують ефективне формування професійних знань, умінь і навичок; 4) взаємодію між викладачем та здобувачем освіти у процесі професійної підготовки.

Професійне навчання – це організований педагогом процес взаємодії зі студентом або слухачем, під час якого відбувається засвоєння знань у

галузі науки та техніки, що відповідають обраній професії, а також набуття практичних умінь і навичок для виконання професійних завдань.

Професійне виховання – цілеспрямована педагогічна діяльність, що спрямована на формування у здобувача освіти правил і норм поведінки, прийнятих у професійному середовищі, а також розвиток соціально значущих та професійно необхідних якостей особистості.

Професія (за визначенням МОП – Міжнародної організації праці) – це конкретний вид діяльності або ремесло, що передбачає виконання певного набору завдань і є складовою трудової діяльності людини. Основні ознаки професії включають тривалість її виконання, необхідність спеціальних умінь, відповідність етичним нормам, екологічну відповідальність і забезпечення матеріальних потреб людини.

Спеціальність – це конкретний напрям роботи всередині професії, що відображає розподіл праці. Наприклад, тракторист-машиніст може працювати з різними типами тракторів, а професія слюсар передбачає різні спеціальності: слюсар-збиральник, слюсар-ремонтник, слюсар-інструментальник тощо.

Для деяких професій виділяють ще більш вузьку категорію – **спеціалізацію**, що уточнює напрям діяльності всередині спеціальності. Наприклад: професія – вчитель, спеціальність – вчитель технологій, спеціалізація – STEM-освіта або професія – лікар, спеціальність – хірург, спеціалізація – нейрохірург.

Кваліфікація – це ступінь готовності людини до виконання певного виду професійної діяльності, тобто рівень оволодіння професійними знаннями та навичками. Вона виступає як якісна характеристика працівника певної професії і залежить від його знань, умінь, навичок і здібностей. За Міжнародною стандартною класифікацією професій, кваліфікація відображає здатність виконувати конкретні завдання та обов'язки, визначається рівнем і типом освіти (формальна, неформальна, інформальна). Сучасні умови ринку праці вимагають працівників, які володіють кількома професіями одночасно, а також потребують постійного оновлення знань через підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації, адже одні професії з'являються, інші зникають.

Терміни «компетенція» та «компетентність» активно використовуються в багатьох галузях науки, зокрема в теорії управління, професійній психології, а також у сфері організації праці та професійної діяльності.

Компетенція (від лат. *competo* – «досягати разом, відповідати, підходити», «взаємно прагнути») має два основних значення: глибоке знання

певної галузі чи предмета; сукупність повноважень, наданих організацією, установою або конкретною особою.

Компетентність (за концепцією проекту Тьюнінг Європейської Комісії) визначається як динамічне поєднання знань, розуміння, навичок, цінностей та інших особистісних характеристик, що відображають результати навчання за освітньою програмою. Саме компетентності формують основу для оцінки рівня кваліфікації випускника професійного закладу освіти.

2. Мета і завдання професійної освіти

Головною метою професійної освіти є різнобічний розвиток особистості та формування її професійної культури. Незалежно від типу закладу чи рівня освіти, яку він надає, ключовим є рівень загальної та професійної підготовки, а також ступінь розвитку професійних компетентностей, що забезпечується навчальним процесом. Особливу увагу слід приділяти тісній взаємодії між професійно-технічною, фаховою передвищою, вищою та післядипломною освітою, що гарантує реалізацію концепції неперервної освіти — навчання протягом усього життя. Навчання повинно відповідати запитам особи щодо вдосконалення професійних умінь чи здобуття нової спеціальності, що зумовлено безперервними змінами на ринку праці. Для цього слід розбудовувати систему підготовки кадрів у різних закладах професійної освіти, яка забезпечуватиме можливість переходу людини на вищий щабель особистісного й професійного зростання.

Головна мета професійної освіти може бути розкрита через три основні напрями.

Перший аспект пов'язаний зі створенням умов для набуття людиною фахових знань і практичних умінь у певній професійній сфері, отримання первинної кваліфікації або її оновлення. Це дозволяє активно включатися в суспільно корисну діяльність відповідно до власних інтересів і здібностей. У такому розумінні професійна освіта є не лише засобом самореалізації, через який найповніше розкривається потенціал людини, а й важливим чинником соціальної стабільності та адаптації до умов ринку праці.

Другий аспект стосується формування соціально відповідальної, діяльної особистості, яка керується загальнолюдськими та національно-культурними цінностями (гідність, справедливість, працелюбність, толерантність тощо). Така особистість здатна впливати на суспільні, економічні та виробничі процеси, брати участь в управлінні й усвідомлювати відповідальність за результати своєї діяльності.

Третій аспект пов'язаний з забезпеченням виробництва сучасними й перспективними висококваліфікованими фахівцями. Це означає підготовку кадрів відповідно до тенденцій науково-технічного та соціального розвитку, формування здатності до професійної мобільності і засвоєння широкого комплексу професійних та загальноосвітніх знань і вмінь.

У законі України «Про професійну освіту» визначено такі завдання державної політики у сфері професійної освіти:

«– забезпечення конституційного права особи на здобуття професійної освіти відповідно до її інтересів та здібностей;

– створення правових, організаційних та фінансових умов для функціонування та розвитку системи професійної освіти;

– забезпечення доступності професійної освіти;

– створення умов для забезпечення якості професійної освіти та якості освітньої діяльності;

– створення умов для реалізації закладами професійної освіти фінансової, академічної, організаційної та кадрової автономії;

– сприяння розвитку партнерства у сфері професійної освіти;

– створення умов для здобуття професійної освіти впродовж життя;

– забезпечення реалізації права на здобуття професійної освіти особами з особливими освітніми потребами;

– створення умов для інтеграції системи професійної освіти України у світову систему освіти та європейський освітній простір;

– надання рекомендацій щодо формування мережі закладів професійної освіти» [31].

Крім того, до важливих завдань професійної освіти слід віднести такі:

1. *Підготовка фахівців для трудової діяльності.* Забезпечення оволодіння знаннями, уміннями та навичками, необхідними для ефективного виконання професійних завдань відповідно до вимог сучасного ринку праці.

2. *Розвиток професійної спроможності.* Забезпечення готовності випускників ухвалювати власні рішення, гнучко реагувати на зміни в технологічних процесах, організації праці та вимогах роботодавців.

3. *Особистісний розвиток.* Виховання відповідальності, трудової дисципліни, самостійності, комунікативних здібностей та інших якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності.

4. *Сприяння працевлаштуванню.* Надання молоді та дорослим можливостей для успішного входження на ринок праці та просування кар'єрними сходами.

5. *Підтримка економічного зростання.* Підготовка кадрів для різних галузей сприяє підвищенню продуктивності праці та зміцненню конкурентних позицій держави.

6. *Соціальна інтеграція та адаптація.* Сприяння активному включенню громадян у суспільне життя через професійну реалізацію та розвиток соціальної мобільності.

7. *Неперервне навчання.* Створення можливостей для постійного підвищення кваліфікації, перепідготовки та розвитку професійних навичок протягом усього життя.

3. Принципи професійної підготовки і навчання

Принципи професійної підготовки ґрунтуються на загальнодидактичних положеннях, проте мають власну специфіку, пов'язану з особливостями трудової діяльності.

Принцип політехнічного навчання передбачає засвоєння фундаментальних знань про сучасне виробництво. На цій основі формується комплекс загальних і спеціальних професійних знань. Ефективність реалізації забезпечується: відповідністю змісту освіти новітнім досягненням науки і техніки, системністю викладу, зв'язком із практикою, доступністю подачі, оновленням, осучасненням навчального матеріалу та узгодженістю з матеріальною базою закладу.

Принцип інтеграції навчання з продуктивною працею та взаємозв'язку теорії й практики означає, що кожна дисципліна має бути орієнтована на формування професійних умінь і виконання реальних виробничих завдань. Застосування цього принципу передбачає випереджальний характер теоретичної підготовки, міждисциплінарну інтеграцію, синтез науки й виробництва, а також вертикальні й горизонтальні зв'язки в змісті освіти.

Принцип моделювання професійної діяльності полягає в перенесенні типових виробничих ситуацій у навчальний процес. Це дає можливість визначати цілі підготовки, добирати ефективні методи й засоби навчання, прогнозувати вимоги до майбутніх фахівців і забезпечувати відповідність між запитами виробництва та підготовкою здобувачів освіти.

Принцип професійної мобільності передбачає підготовку фахівця до швидкого опанування нових технологій, уміння пристосовуватися до змін та творчо самореалізовуватися у професійній сфері. Навчальний процес має бути спрямований на розвиток аналітичного мислення, розширення кругозору та формування здатності до безперервного оновлення знань.

Принцип модульності передбачає поділ змісту на взаємопов'язані блоки (модулі), які студент може опановувати індивідуально. Модульна структура забезпечує гнучкість, варіативність, відповідність змісту актуальним потребам ринку праці та цілеспрямоване формування професійних компетентностей.

Принцип систематичності та послідовності означає логічну побудову освітнього процесу – від простого до складного, від загального до конкретного. Формування практичних умінь має здійснюватися поетапно, з урахуванням попереднього досвіду та базових загальноосвітніх знань.

Принцип організації ефективного освітнього середовища передбачає створення сучасної навчально-матеріальної бази, сприятливого психолого-педагогічного клімату та комфортних умов, що забезпечують результативне професійне становлення здобувачів освіти.

Принцип цифровізації освітнього процесу полягає у використанні інформаційно-комунікаційних технологій як об'єкта навчання, засобу організації освітньої діяльності та інструмента професійної діяльності. ІКТ сприяють індивідуалізації навчання, формуванню навичок самоконтролю, стимулюванню пізнавальної активності та моделюванню професійних ситуацій.

Принцип економічної доцільності передбачає узгодження підготовки кадрів із реальним попитом на ринку праці, тісну взаємодію закладу освіти та роботодавців, а також стимулювання професійної активності здобувачів освіти через участь у виробничих завданнях у період практики.

4. Характеристика складових системи професійної освіти

Професійна освіта в Україні спрямована на підготовку кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів та фахівців вищої ланки для різних секторів економіки та виробництва. Основні завдання професійної освіти полягають у задоволенні потреб ринку праці у висококваліфікованих кадрах, забезпеченні сучасної та ефективної професійної підготовки відповідно до новітніх технологій, а також у формуванні компетентностей та практичних навичок, необхідних для успішної кар'єри та адаптації на робочому ринку.

Система професійної освіти побудована гнучко, з можливістю перенавчання та підвищення кваліфікації протягом життя. Навчальний процес орієнтований на практичну підготовку та тісну взаємодію з виробничими підприємствами, впроваджує сучасні освітні стандарти, інтегрується з європейськими освітніми системами і дозволяє поєднувати навчання з роботою, зокрема через дуальну форму освіти.

Рівні професійної освіти в Україні:

1. *Початкова професійна освіта* – реалізується у закладах професійно-технічної освіти (ЗПО) і спрямована на підготовку *кваліфікованих робітників* для виконання конкретних виробничих завдань. Тривалість навчання зазвичай становить 1–3 роки після закінчення 9-го або 11-го класу. Після здобуття освіти можливе працевлаштування або продовження навчання на наступних рівнях.

2. *Фахова передвища освіта* – надається у фахових коледжах та технікумах. Вона передбачає підготовку *молодших бакалаврів* за певними спеціальностями та поєднує теоретичні знання з практичними навичками. Освіту цього рівня можна здобути після 9-го або 11-го класу.

3. *Вища освіта* – складається з трьох рівнів: 1) *бакалавр* – початковий рівень вищої освіти, що дозволяє працювати за фахом або продовжити навчання у магістратурі; 2) *магістр* – поглиблений рівень, спрямований на підготовку висококваліфікованих спеціалістів; 3) *доктор філософії (PhD)* – третій рівень вищої освіти після магістратури, основна мета якого – підготовка науковців і викладачів закладів професійної освіти.

4.1. Професійно-технічна освіта

Професійно-технічна освіта (ПТО) є невід’ємною складовою національної системи освіти та регулюється Законами України «Про освіту» (2017 р.) і «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.). Її завдання полягає у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації робітничих кадрів відповідно до запитів економіки, потреб ринку праці та суспільних вимог. *Головна мета* ПТО – розвиток практичних навичок, фахових знань і компетентностей, необхідних для якісного виконання визначених трудових завдань.

ПТО виконує важливі соціальні та економічні *функції*: 1) сприяє працевлаштуванню молоді та дорослих; 2) забезпечує оперативне реагування на потреби регіонального та національного ринку праці; 3) створює умови для соціальної адаптації та інтеграції різних груп громадян; 4) підтримує економічний розвиток шляхом підготовки фахівців для промисловості, сільського господарства, транспорту, будівництва, сфери послуг та інших галузей.

ПТО також є фундаментом для подальшого професійного розвитку та безперервного навчання впродовж життя. Освіта цього рівня надається у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, які здійснюють підготовку кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів, а також забезпечують перепідготовку та підвищення кваліфікації. До таких закладів

належать: професійні ліцеї, коледжі, центри ПТО, навчально-практичні центри, міжшкільні навчально-виробничі комбінати (залишилися у деяких регіонах), міжшкільні ресурсні центри технологій та інформатики й інші установи з відповідною ліцензією.

Заклади ПТО організовують навчання на основі базової або повної загальної середньої освіти, поєднуючи теоретичну підготовку з практичними виробничими заняттями у реальних або наближених до виробничих умовах.

Форми здобуття освіти: інституційна (очна (денна, вечірня), дистанційна, мережева), індивідуальна (екстернатна, на робочому місці (на виробництві) та дуальна [31], що обираються з урахуванням: 1) віку та зайнятості здобувача освіти; 2) специфіки професії (виробнича, технічна, обслуговуюча); 3) матеріально-технічної бази закладу; 4) запитів роботодавців та потреб регіонального ринку праці.

Для дорослого населення також передбачено короткострокові курси та модульні програми для перекваліфікації або підвищення кваліфікації.

4.2. Фахова передвища освіта

Фахова передвища освіта є невід'ємною складовою національної освітньої системи та функціонує на підставі Закону України «Про освіту» (2017 р.) і Закону «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.). Вона спрямована на підготовку фахових молодших бакалаврів на базі базової або повної загальної середньої освіти, сприяючи розвитку професійних умінь, становленню особистості та успішному входженню випускника на ринок праці.

Освітньо-професійний ступінь **фахового молодшого бакалавра** присвоюється здобувачам після успішного виконання відповідної освітньо-професійної програми в закладі освіти. Отримати фахову передвищу освіту можна на основі: 1) базової середньої освіти; 2) профільної середньої освіти незалежно від напрямку; 3) професійної (професійно-технічної) освіти; 4) фахової передвищої освіти; 5) вищої освіти. Для осіб, що вступають після завершення базової середньої освіти, навчання поєднує фахову підготовку з опануванням програми профільної середньої освіти професійного спрямування.

Фахова передвища освіта реалізується у закладах фахової передвищої освіти (ЗФПО) – коледжах, технікумах, училищах та інститутах – і забезпечує підготовку фахівців із кваліфікацією, що перевищує рівень загальної середньої освіти, але не досягає ступеня вищої освіти.

Навчання в ЗФПО може здійснюватися у різних формах: *денній, заочній, дистанційній або дуальній*, де поєднується навчання з

практичною діяльністю на підприємствах. Завдяки цьому здобувачі мають змогу здобувати професійні компетентності з урахуванням власних можливостей та індивідуальних освітніх потреб.

4.3. Вища освіта

Вища освіта є важливою складовою національної системи освіти та регулюється Законами України «Про освіту» (2017 р.) та «Про вищу освіту» (2014 р.). Її призначення полягає у забезпеченні ґрунтовної теоретичної підготовки, формуванні професійних компетентностей і дослідницьких умінь, необхідних для результативної професійної діяльності й активної участі у розвитку суспільства.

Вища освіта забезпечує підготовку фахівців на *рівнях*:

- 1) *бакалавра* – базовий рівень вищої освіти для початку професійної діяльності або продовження навчання;
- 2) *магістра* – поглиблений рівень для здобуття високої кваліфікації;
- 3) *доктора філософії (PhD)* – освітньо-науковий рівень для підготовки науковців і викладачів;
- 4) *доктора наук* – вищий науковий рівень для розвитку фундаментальних і прикладних досліджень.

Вища освіта також стимулює наукову діяльність, інновації та розвиток економіки, культури, науки і техніки, сприяє інтеграції України у світовий освітній простір та реалізації права громадян на здобуття освіти.

Освіта здійснюється у закладах вищої освіти, які мають ліцензію та акредитацію, серед яких університети, академії, інститути, консерваторії та коледжі. Процес навчання включає лекції, практичну підготовку, наукову роботу та стажування, а завершення освіти підтверджується державним дипломом або іншим офіційним документом про кваліфікацію.

Вища освіта в Україні надається за такими *формами*:

- 1) *денна* – навчання упродовж робочого дня з регулярним відвідуванням занять;
- 2) *заочна* – навчання з періодичними відвідинами та самостійною роботою, із проходженням сесій;
- 3) *вечірня* – навчання у вечірній час, що часто поєднується з роботою студентів;
- 4) додатково можливі *дистанційна, мережева та екстернатна* для гнучкого опанування освітніх програм.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основну мету діяльності закладів професійної та професійно-технічної освіти.

2. Опишіть основні завдання закладів фахової передвищої освіти та відмінності від завдань закладів вищої освіти.
3. Поясніть роль закладів вищої освіти у розвитку національної економіки та суспільства.
4. Перерахуйте учасників освітнього процесу в ЗПО, ЗФПО та ЗВО.
5. Проаналізуйте права та обов'язки здобувачів освіти відповідно до чинного законодавства України.
6. Охарактеризуйте основні елементи системи управління закладами професійної освіти та органи, що беруть участь у цьому процесі
7. Опишіть взаємодію державних органів управління освітою з органами самоврядування закладу, включно з педагогічною та вченою радою.
8. Розробіть схему організаційної структури управління закладом освіти будь-якого рівня на прикладі професійного ліцею, коледжу чи університету.
9. Порівняйте систему управління фаховим коледжем та університетом, визначивши їхні відмінності та спільні риси.
10. Підготуйте коротке повідомлення на тему сучасні тенденції в управлінні закладами професійної освіти в Україні.
11. Опишіть роль керівника закладу освіти у забезпеченні якості навчально-виховного процесу.
12. Проаналізуйте функції методичного кабінету та його вплив на підвищення кваліфікації педагогів.
13. Наведіть приклади заходів методичної роботи, спрямованих на розвиток професійної компетентності педагогічного колективу.
14. Охарактеризуйте етапи планування методичної роботи на навчальний рік.
15. Розробіть приклад річного плану методичної роботи з урахуванням рівня професійної підготовки педагогів.
16. Проаналізуйте діяльність методичного кабінету будь-якого закладу освіти та запропонуйте заходи для підвищення його ефективності.
17. Опишіть процес підвищення кваліфікації педагогів та його роль у підготовці висококваліфікованих робітничих кадрів.
18. Охарактеризуйте мету та принципи проведення атестації педагогічних працівників.
19. Перерахуйте критерії оцінювання діяльності педагогічного працівника під час атестації та очікувані результати.
20. Розробіть план підвищення кваліфікації для викладача або майстра виробничого навчання з урахуванням сучасних тенденцій у професійній освіті.

2. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ), ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ

План

1. Мета і завдання діяльності закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.
2. Учасники освітнього процесу.
3. Система управління закладами професійної освіти.

1. Мета і завдання діяльності закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти

Система професійної освіти в Україні охоплює різні рівні: професійну (професійно-технічну), фахову передвищу та вищу освіту. Кожен рівень має свої специфічні цілі, завдання, а також особливості організації навчального процесу, що визначаються державними стандартами та потребами суспільства і ринку праці.

Мета діяльності закладів професійної (професійно-технічної) освіти:

1. Підготовка кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів, які володіють професійними знаннями та навичками, необхідними для успішного виконання трудових функцій у конкретних сферах виробництва та послуг.
2. Забезпечення професійної мобільності та адаптивності випускників до змін у виробничому середовищі.
3. Соціалізація молоді, розвиток їхніх особистісних якостей, формування відповідальності, професійної етики і культури праці.
4. Сприяння подальшому навчанню та кар'єрному росту через створення бази для продовження освіти на вищих рівнях.

Основні завдання закладів професійно-технічної освіти:

1. Реалізація освітніх програм, що відповідають державним стандартам та нормативам.
2. Впровадження сучасних педагогічних і виробничих технологій, що дозволяють поєднувати теоретичне навчання з виробничою практикою.
3. Організація навчання із залученням інноваційних методів і засобів, включаючи інформаційні технології, симулятори, тренажери.
4. Забезпечення безпеки та комфортних умов для навчання і практики.
5. Співпраця з роботодавцями для актуалізації навчальних програм і проходження практики студентами.

6. Підтримка особистісного розвитку, мотивації та професійного самовизначення студентів.

Мета діяльності закладів фахової передвищої освіти:

1. Формування конкурентоспроможних спеціалістів з фаховою передвищою освітою, які володіють ґрунтовними теоретичними знаннями та відпрацьованими практичними навичками, необхідними для ефективного розв'язання професійних завдань в обраній галузі.

2. Забезпечення поєднання теоретичних знань з практичними навичками, що дозволяє здобувачам освіти успішно адаптуватись у професійному середовищі.

3. Створення бази для подальшого професійного і академічного розвитку, включаючи можливість продовження навчання на вищих рівнях освіти.

4. Формування компетентностей, необхідних для ефективної діяльності в умовах сучасного ринку праці та змін у суспільстві.

5. Сприяння розвитку здатності до самостійного навчання і безперервного професійного вдосконалення.

Основні завдання закладів фахової передвищої освіти:

1. Розробка та впровадження освітніх програм, що відповідають державним стандартам і потребам ринку праці.

2. Забезпечення якісного теоретичного навчання, що формує фундаментальні знання з фахових дисциплін.

3. Організація практичної підготовки, спрямованої на формування професійних умінь і навичок.

4. Залучення сучасних педагогічних та інформаційних технологій у навчальний процес.

5. Формування у студентів навичок критичного мислення, творчого підходу та здатності до прийняття рішень у професійній діяльності.

6. Підготовка здобувачів до соціальної адаптації, розвитку комунікативних і організаційних компетенцій.

7. Створення умов для подальшого академічного зростання і професійного самовдосконалення.

8. Забезпечення співпраці з роботодавцями для узгодження змісту освіти з практичними потребами.

Мета діяльності закладів вищої освіти:

1. Підготовка висококваліфікованих фахівців із глибокими теоретичними знаннями, професійними навичками та компетентностями, необхідними для ефективної діяльності у різних галузях науки, техніки, освіти, культури, економіки та суспільства.

2. Розвиток науково-дослідницької діяльності, що сприяє створенню нових знань, інновацій та впровадженню їх у практику, а також підвищенню наукового потенціалу країни.

3. Формування особистості здобувача освіти, яка володіє критичним мисленням, творчим підходом, здатністю до саморозвитку, соціальною відповідальністю та етичними нормами професійної діяльності.

4. Сприяння академічній мобільності та інтеграції у світовий освітньо-науковий простір шляхом міжнародного партнерства, програм обміну студентами й викладачами, а також реалізації спільних дослідницьких проєктів.

5. Підтримка безперервної освіти, що дозволяє фахівцям удосконалювати свої знання і навички протягом усього життя, адаптуючись до змін у професійній діяльності та суспільстві.

6. Виховання громадянської позиції, патріотизму, цінностей демократії та прав людини, спрямованих на розвиток суспільства та держави.

7. Створення умов для інноваційного розвитку суспільства і економіки, підтримка підприємництва, соціального партнерства та сталого розвитку.

Основні завдання закладів вищої освіти:

1. Організація освітнього процесу, що гарантує підготовку конкурентоспроможних спеціалістів, здатних працювати в умовах динамічного ринку праці та соціальних змін.

2. Проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, впровадження їх результатів у навчальний процес та виробничу практику, сприяння інноваційному розвитку суспільства.

3. Розвиток аналітичних навичок, здатності до самостійного пошуку інформації, формування творчого підходу до розв'язання професійних завдань.

4. Організація ефективного освітнього процесу, що базується на сучасних педагогічних технологіях, інформаційних ресурсах та методах контролю знань.

5. Виховання соціальної відповідальності, громадянської свідомості, патріотизму, етичних норм і культурних цінностей у здобувачів освіти.

6. Сприяння академічній мобільності здобувачів і педагогів через міжнародні програми, що відкривають можливості для обміну знаннями та інтеграції передових освітніх підходів.

7. Організація системи післядипломної освіти, підвищення кваліфікації, перепідготовки фахівців у відповідь на виклики часу.

8. Підтримка студентських і наукових стартапів, впровадження інноваційних проєктів, розвиток технологічного підприємництва.

Загальні завдання для всіх рівнів професійної освіти:

1. Гарантія якості освіти, що відповідає сучасним стандартам і нормам.
2. Забезпечення відповідності навчальних програм запитам ринку праці, що сприяє працевлаштуванню випускників.
3. Формування у студентів умінь та навичок самостійної роботи, критичного мислення і здатності до інноваційної діяльності.
4. Розвиток компетенцій у сфері інформаційних технологій, комунікації та управління.
5. Підтримка безперервного професійного розвитку і підвищення кваліфікації протягом життя.
6. Виховання цінностей, етичних норм, громадянської позиції і соціальної відповідальності.

Отже, сучасна система професійної освіти в Україні спрямована на підготовку компетентних, конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно працювати і розвиватися у різних сферах професійної діяльності. Важливо, щоб заклади освіти на всіх рівнях не лише передавали знання і навички, а й формували особистість, готову до змін і викликів часу.

2. Учасники освітнього процесу

2.1. Характеристика категорій учасників освітнього процесу в закладах професійно-технічної освіти

У ЗПО учасники освітнього процесу поділяються на різні категорії відповідно до їхніх ролей, функцій та обов'язків. Дано характеристику основних категорій учасників: здобувач професійної освіти, педагог професійного навчання, майстер виробничого навчання.

1. Здобувач професійної (професійно-технічної) освіти

Загальна характеристика: Це особа, яка навчається в закладі професійної освіти з метою здобуття певної професії, кваліфікації або підвищення рівня вже наявних професійних навичок. Здобувачами можуть бути як підлітки (після 9 або 11 класів), так і дорослі особи.

Права: 1) отримувати якісну освіту відповідно до стандартів; 2) користуватися навчальною, матеріальною та інформаційною базою ЗПО; 3) брати участь в управлінні ЗПО (через органи самоврядування); 4) отримувати стипендії, соціальну підтримку тощо (відповідно до чинного законодавства).

Обов'язки: 1) сумлінно навчатися, дотримуватися внутрішнього розпорядку; 2) виконувати навчальні плани і програми; 3) поважати честь і гідність інших учасників освітнього процесу.

Роль у процесі: Здобувач – це активний учасник освітнього процесу, який не лише отримує знання, а й має бути зацікавленим у набутті фахових умінь, формуванні професійної компетентності та особистісного зростання.

2. Педагог професійного навчання (викладач спеціальних фахових дисциплін)

Загальна характеристика: Це педагогічний працівник, який здійснює підготовку здобувачів з фахових дисциплін теоретичного блоку (наприклад, будова автомобіля, електротехніка, охорона праці тощо). Його діяльність ґрунтується на освітніх програмах і кваліфікаційних вимогах до професії.

Кваліфікаційні вимоги: 1) вища освіта (найчастіше за спеціальністю, яка відповідає профілю викладання); 2) педагогічна підготовка або досвід роботи.

Функції: 1) планування й реалізація теоретичного навчання; 2) розроблення робочих програм, методичних матеріалів; 3) оцінювання навчальних досягнень здобувачів; 3) поєднання фундаментальних теоретичних знань із практичними складовими професійної діяльності.

Особливості: Викладач має не лише викладати матеріал, а й мотивувати студентів, формувати в них критичне мислення, професійну етику, розуміння стандартів якості у професійній діяльності.

3. Майстер виробничого навчання

Загальна характеристика: Це педагогічний працівник, який забезпечує практичну підготовку здобувачів освіти безпосередньо на навчально-виробничих об'єктах (майстернях, лабораторіях, на підприємствах).

Кваліфікаційні вимоги: 1) повна загальна середня освіта та кваліфікація за професією; 2) педагогічна підготовка або відповідні курси; 3) досвід роботи за фахом.

Функції: 1) навчання практичним умінням і навичкам відповідно до професійного стандарту; 2) організація і контроль за виконанням виробничих завдань студентами; 3) забезпечення охорони праці, техніки безпеки під час занять; 4) індивідуальна робота зі здобувачами.

Особливості: Майстер виступає не лише в ролі викладача, а й наставника, відтак має демонструвати зразки виконання робіт, стежити за дотриманням технологій, навчати дисципліни та відповідальності.

Отже, освітній процес у ЗП(ПТ)О – це єдина система взаємодії, де: здобувач навчається та розвивається; педагог професійного навчання забезпечує науково-теоретичне підґрунтя знань; майстер виробничого навчання формує професійні навички та практичну готовність до роботи. Співпраця, повага, взаємне розуміння та відповідальність є ключовими чинниками ефективного освітнього процесу.

2.2. Характеристика категорій учасників освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти

Загальна характеристика освітнього процесу в ЗФПО. Заклади фахової передвищої освіти (коледжі, технікуми) забезпечують підготовку здобувачів на основі базової чи повної загальної середньої освіти з присвоєнням освітньо-професійного ступеня *фаховий молодший бакалавр*. У цьому процесі беруть участь кілька ключових категорій учасників:

1. Здобувач фахової передвищої освіти – це студент коледжу чи технікуму, який проходить навчання з метою отримання ступеня *фаховий молодший бакалавр*.

Права: 1) отримання якісної освіти відповідно до стандартів; 2) участь в науковій, проєктній, громадській діяльності; 3) користування ресурсами ЗФПО (бібліотека, лабораторії, гуртожиток тощо); 4) отримання стипендії (академічної або соціальної), участь у міжнародних програмах; 5) право на академічну мобільність, перерву в навчанні, переведення до іншого ЗФПО.

Обов'язки: 1) виконання навчальних планів і програм; 2) дотримання правил внутрішнього розпорядку; 3) поважне ставлення до учасників освітнього процесу та майна закладу; 3) активна участь у формуванні власної освітньої траєкторії.

Особливості: Сучасний здобувач ФПО має виявляти ініціативність, відповідальність і прагнення до саморозвитку, оскільки ЗФПО готує його до самостійного професійного життя або до вступу в заклади вищої освіти.

2. Викладач. Це педагогічний (або науково-педагогічний) працівник, який викладає навчальні дисципліни загального, фахового чи практичного спрямування.

Кваліфікаційні вимоги: 1) вища освіта (не нижче магістра або спеціаліста); 2) педагогічна або науково-педагогічна підготовка; 3) володіння сучасними методиками викладання, цифровими технологіями.

Функції: 1) проведення лекцій, семінарів, практичних занять; 2) оцінювання результатів навчання; 3) розробка і реалізація навчальних програм та методичних матеріалів; 4) менторська і виховна робота; 5) підвищення кваліфікації та педагогічне вдосконалення.

Особливості: Викладач є ключовою фігурою в освітньому процесі, який формує професійні й загальнокультурні компетентності здобувачів. Від нього очікується не лише передача знань, а й розвиток мислення, самостійності й етики в студентів.

3. Куратор (наставник академічної групи)

Роль: Педагог, відповідальний за організацію виховної роботи, координацію зв'язку між студентами, батьками і викладацьким складом.

Завдання: 1) сприяти адаптації здобувачів до навчання; 2) підтримка індивідуального розвитку студентів; 3) робота з питаннями навчальної дисципліни, соціального захисту, профілактики правопорушень.

4. Практичний психолог, соціальний педагог

Роль: Забезпечення психологічного супроводу освітнього процесу, допомога в особистісному та соціальному розвитку здобувачів.

Завдання: 1) проведення консультацій, тренінгів; 2) психологічна діагностика, адаптація студентів; 3) робота з кризовими ситуаціями.

5. Адміністрація (директор, заступники, методисти)

Завдання: 1) організація та управління освітнім процесом; 2) забезпечення матеріально-технічної бази; 3) контроль за дотриманням стандартів освіти; 4) мотивація та підтримка викладачів і студентів.

Отже, освітній процес у ЗФПО є результатом тісної співпраці всіх учасників: здобувач – центр системи, навколо якого будується освітній процес; викладач – провідник знань та наставник; адміністрація – стратег і організатор; куратор, психолог – підтримка у навчанні й особистісному зростанні.

Категорії учасників освітнього процесу в ЗФПО утворюють комплексну систему, де кожен виконує свою важливу функцію. Ефективність освітнього процесу залежить від злагодженої взаємодії, професійності педагогічного складу, активності здобувачів та наявності підтримуючого освітнього середовища.

2.3. Характеристика категорій учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти

1. Здобувачі освіти у ЗВО. Це особи, які навчаються у ЗВО за будь-яким із рівнів: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії (PhD), доктор наук

Категорії здобувачів: 1) студенти – на бакалавраті та магістратурі; 2) аспіранти (здобувачі PhD) – у процесі освітньо-наукової підготовки; 3) докторанти – працюють над здобуттям ступеня доктора наук; 4) слухачі підготовчих курсів, стажисти, вільні слухачі, іноземні студенти.

Права: 1) отримання якісної освіти й наукового супроводу; 2) академічна мобільність, участь у грантах, конкурсах, дослідженнях; 3) стипендії, гуртожиток, медобслуговування, студентське самоврядування.

Обов'язки: 1) виконання навчального плану; 2) дотримання академічної доброчесності; 3) дотримання принципу поваги у взаєминах між учасниками освітнього процесу.

2. Науково-педагогічні працівники. Це особи, які поєднують наукову діяльність з освітньою, викладаючи в ЗВО і займаючись дослідженнями.

Функції: 1) здійснення викладацької діяльності у ЗВО; 2) керівництво курсовими, атестаційними (бакалаврськими, магістерськими) та дисертаційними роботами; 3) участь у наукових дослідженнях і проєктах; 4) публікаційна активність, участь у конференціях; 5) підвищення кваліфікації.

Кваліфікаційні вимоги: 1) вчений ступінь (часто PhD або доктор наук); 2) наукове звання (доцент, професор – бажано); 3) педагогічний досвід, публікації у фахових наукових виданнях.

3. Педагогічні працівники ЗВО. Це особи, які ведуть освітню діяльність, але не обов'язково займаються дослідженнями.

Посади: викладач, старший викладач, інструктор (на технічних або прикладних спеціальностях). На відміну від науково-педагогічних працівників, педагогічні можуть не мати ступеня або зосереджуватися лише на викладанні без наукової складової.

Вчені ступені присвоюються за результатами захисту дисертацій.

Ступінь	Освітній рівень	Хто присвоює
Доктор філософії (PhD)	3-й рівень (після магістра)	Спеціалізована вчена рада
Доктор наук	4-й рівень	Спеціалізована вчена рада, затверджує МОН

Наукові звання присвоюються за наукові досягнення та педагогічний досвід.

Звання	Кому присвоюється	Вимоги
Доцент	PhD + викладацький стаж	Наукові публікації, рекомендації
Професор	Доктор наук	Значні наукові досягнення, досвід, наукова школа

Основні посади науково-педагогічних та педагогічних працівників

Посада	Характеристика	Вимоги	Заміщення
Асистент	Початкова посада викладача	Магістр, початковий досвід	За конкурсом
Викладач	Здійснює викладання теоретичних і практичних курсів	Магістр, без або з мінімальним досвідом	За конкурсом
Старший викладач	Має досвід, часто без ступеня	Викладацький досвід 3+ років	За конкурсом

Доцент	Має ступінь PhD, звання доцента	Активна наукова діяльність	За конкурсом, зазвичай зі званням
Професор	Вчений ступінь доктора наук, звання професора	Створення наукової школи	За конкурсом, затвердження МОН
Завідувач кафедри	Організація та управління кафедрою	Доктор наук або доцент	Обирається кафедрою, затверджується
Декан	Керує факультетом	Зазвичай доктор/доцент	Призначається ректором
Ректор	Очолює ЗВО	Доктор наук, професор	Обирається на конкурсній основі

Порядок заміщення посад відбувається *на конкурсній основі* (крім тимчасових посад). Конкурс оголошується закладом згідно з законодавством. Кандидати подають документи, проходять співбесіди, захист планів. Рішення ухвалює Вчена рада ЗВО або конкурсна комісія. Строк дії контракту: зазвичай 5 років.

Отже, освітній процес у ЗВО – це складна багаторівнева система, де здобувачі освіти є активними учасниками, що формують свою академічну траєкторію; науково-педагогічні працівники забезпечують високий рівень підготовки й наукову підтримку; наукові ступені та звання визначають професійний рівень викладача; посади й конкурсне заміщення забезпечують об'єктивність та якість викладацького складу.

3. Система управління закладами професійної освіти

Система освіти України включає мережу закладів освіти, наукових і методичних установ, науково-виробничих підприємств, а також органи державного й місцевого управління та самоврядування у галузі освіти. Вітчизняна система професійної підготовки в цілому відповідає міжнародним стандартам, притаманним розвиненим країнам світу.

Головною метою національної системи освіти, визначеною Доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, є забезпечення умов для особистісного розвитку та самореалізації громадянина, а також формування покоління, здатного до безперервного навчання й утвердження цінностей громадянського суспільства.

Українська система освіти орієнтована на:

- виховання свідомого громадянина й професіонала, який любить Україну та поважає її культурні традиції;
- формування демократичного світогляду, культури миру, толерантності й міжетнічної взаємодії;

- розвиток наукового мислення, творчості, самостійності та здатності до безперервного навчання;
- підтримку здорового способу життя, спорту й активної громадянської позиції;
- підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних працювати з новітніми технологіями та адаптуватися до викликів сучасного ринку праці;
- екологічне, етичне й естетичне виховання, утвердження гуманістичних цінностей;
- модернізацію освітнього процесу з урахуванням досягнень науки й техніки, забезпечення неперервності та варіативності навчання;
- підтримку академічної мобільності здобувачів і викладачів, а також професійного розвитку педагогічних кадрів.

Система управління у галузі освіти ґрунтується на демократичності (самоврядування, відкритість); єдності керівництва та автономії; прозорості й підзвітності; цілеспрямованості, стратегічному плануванні; академічній доброчесності; інституційній автономії в межах законодавства.

1. Заклад професійної освіти (професійний коледж, навчальний центр, центр професійної досконалості)

Мета діяльності. Підготовка кваліфікованих робітників, розвиток їхніх професійних компетентностей, здобуття первинної професійної освіти. Освіта орієнтована на запити ринку праці та виробничу практику.

Система управління:

1.1. Керівник ЗПО (директор) – призначається засновником (найчастіше – обласною радою чи МОН); несе персональну відповідальність за освітню, фінансову, адміністративну діяльність; призначає заступників, укладає контракти з працівниками, очолює педагогічну раду.

1.2. Педагогічна рада – основний колегіальний орган управління, який складається з педагогів професійного навчання (викладачів), майстрів виробничого навчання, адміністрації та представники органу самоврядування здобувачів професійної освіти. Вона ухвалює освітні програми, обирає форми контролю, визначає організацію освітнього процесу та ін. Головою педради є керівник ЗПО.

1.3. Наглядова рада – це колегіальний орган, що здійснює контроль за дотриманням законодавства, забезпечує відкритість і прозорість діяльності ЗПО, а також сприяє розвитку його матеріально-технічної бази та міжнародному співробітництву. Цей орган покликаний представляти інтереси засновників, громадськості та роботодавців у процесі управління ЗПО. Члени наглядової ради беруть участь у стратегічному розвитку ЗПО, здійснюють контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів,

а також підтримують зв'язок між освітнім середовищем та потребами ринку праці.

1.4. Методичні об'єднання та комісії: готують навчально-методичні матеріали; забезпечують міжпредметну координацію; сприяють підвищенню кваліфікації педагогів.

1.5. Студентське самоврядування: має дорадчі повноваження; організовує культурно-масову роботу; представляє інтереси студентів у педагогічній раді.

Регулювання та підпорядкування ЗПО – МОН або орган місцевого самоврядування (засновник); фінансування – з місцевих бюджетів, а також через держзамовлення; ліцензування діяльності – обов'язкове; освітні програми узгоджуються з потребами регіонального ринку праці.

Правова база: Закон України «Про освіту», Закон України «Про професійно-технічну освіту», Ліцензійні умови, Статути ЗПО.

2. Заклад фахової передвищої освіти (ЗФПО)

Мета діяльності. Підготовка фахівців з рівнем освіти «фаховий молодший бакалавр» проводиться в фахових коледжах, іноді як структурні підрозділи ЗВО, або автономні заклади.

Система управління:

2.1. Керівник ЗФПО (директор) – призначається на конкурсній основі; відповідає за реалізацію освітніх програм, господарську діяльність, фінансову звітність; укладає договори з роботодавцями, забезпечує практичну підготовку студентів.

2.2. Педагогічна рада ЗФПО – визначає напрямки освітньої політики; ухвалює річні плани, методичні рекомендації, структуру освітнього процесу.

2.3. Методична рада – здійснює розробку освітньо-професійних програм; проводить організація курсової та практичної підготовки; регулює підвищення методичної компетентності викладачів.

2.4. Наглядова рада (за потреби) – здійснює залучення роботодавців, громадськості, моніторинг якості освіти.

2.5. Рада студентського самоврядування – впливає на організацію навчального процесу (участь у радах, конференціях); має право подавати пропозиції щодо освітньої політики.

Особливості управління: відносно більша автономія порівняно з ЗПО; фінансування – часто комбіноване (державне/місцеве + платні послуги); може бути частиною ЗВО або окремою юридичною особою.

Правова база: Закон України «Про освіту», Закон України «Про фахову передвищу освіту», Ліцензійні умови, Статути ЗФПО.

3. Заклад вищої освіти (ЗВО)

Мета діяльності. Надання повного циклу вищої освіти (бакалаврат, магістратура, PhD, доктор наук), наукова діяльність, розвиток інновацій, інтеграція до європейського простору вищої освіти.

Система управління:

3.1. *Ректор* – обирається на конкурсі строком до 5 років (максимум 2 терміни); є головною посадовою особою, відповідальною за: дотримання законодавства; фінансово-господарську діяльність; якість освітнього процесу; представлення ЗВО на міжнародному рівні.

3.2. *Вчена рада* – постійно діючий колегіальний орган, який складається з науково-педагогічних працівників, студентських представників, адміністрації; затверджує освітні програми, присвоює вчені звання, вирішує кадрові питання тощо.

3.3. *Наглядова рада (для державних ЗВО)* – відстежує дотримання фінансової прозорості; складається з представників громадськості, підприємств, органів влади.

3.4. *Факультети, кафедри* – очолюються деканами (призначаються за поданням ректора і підтримкою Конференції трудового колективу факультету) та завідувачами кафедр (обираються Вченою радою ЗВО максимально на 2 терміни. Організують освітній процес за спеціальностями, відповідають за наукову діяльність, публікації, методичне забезпечення.

3.5. *Студентське самоврядування* – має право впливати на розподіл стипендіального фонду; бути представленим у вченій раді; проводити експертизу якості освіти; брати участь у формуванні правил внутрішнього розпорядку.

Академічна автономія ЗВО: 1) визначає стратегію, організаційну структуру; 2) розробляє власні стандарти (в межах рамкових від МОН); 3) самостійно розпоряджається фінансами, майном; 4) має право видавати дипломи державного зразка, встановлювати внутрішні рейтинги.

Правова база: Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Ліцензійні умови, Статути ЗВО.

Таблиця 1

**Порівняльна таблиця ключових відмінностей
в управлінні закладами професійної освіти**

Ознака/Рівень	ЗПО	ЗФПО	ЗВО
Цільова функція	Практична підготовка робітників	Підготовка фахівців молодшої ланки	Повний цикл освіти + наука

Керівник	Директор	Директор	Ректор (обраний)
Колегіальні органи	Педрада	Педрада, методрада	Вчена рада, наглядова рада
Самоврядування	Обмежене	Активне, переважно культурне	Потужне, з правом впливу на освітню політику
Фінансування	Місцеве	Комбіноване	Державне + власні надходження
Автономія	Мінімальна	Середня	Висока
Право видавати дипломи	Свідоцтва ПТО	Диплом фахового молодшого бакалавра	Дипломи бакалавра, магістра, PhD
Наукова складова	Відсутня	Частково (викладацька)	Основна функція
Контроль якості	Зовнішній	Зовнішній + частковий внутрішній	Зовнішній + внутрішній + рейтингова система

Отже, система управління закладами професійної освіти в Україні має трирівневу специфіку, що відповідає: рівню академічної свободи, типу здобутої освіти, поставленим завданням і ролі в суспільстві. Система управління закладом професійної освіти залежить від його функціонального призначення та рівня автономії: ЗПО – має переважно централізовану модель управління з сильним зовнішнім контролем; ЗФПО – перехідна модель, орієнтована як на ринок праці, так і на освітні стандарти; ЗВО – автономна, децентралізована система з акцентом на науку, управлінську гнучкість, міжнародну співпрацю.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основну мету діяльності закладів професійної та професійно-технічної освіти.
2. Опишіть завдання закладів фахової передвищої освіти та визначте відмінності від завдань закладів вищої освіти.
3. Проаналізуйте роль закладів вищої освіти у розвитку національної економіки та суспільства.
4. Перерахуйте основні напрями діяльності закладів професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти.
5. Охарактеризуйте учасників освітнього процесу у закладах професійної освіти.
6. Наведіть приклади обов'язків та прав здобувачів освіти у закладах професійної освіти.
7. Проаналізуйте роль педагогічного колективу у забезпеченні якості освітнього процесу.

8. Опишіть взаємодію керівника закладу професійної освіти з педагогічним колективом і органами самоврядування.
9. Перерахуйте основні елементи системи управління закладами професійної освіти та їх функції.
10. Складіть схему організаційної структури управління закладом освіти будь-якого рівня.
11. Проаналізуйте взаємодію державних органів управління освітою з органами самоврядування закладу.
12. Порівняйте систему управління закладами професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти, визначивши спільні риси та відмінності.
13. Опишіть алгоритм прийняття управлінських рішень у закладі професійної освіти.
14. Розробіть таблицю «Основні функції закладу професійної освіти – очікувані результати навчання».
15. Проаналізуйте приклади впровадження сучасних технологій управління у закладах професійної освіти.
16. Опишіть роль методичних об'єднань та навчально-методичних центрів у системі управління закладом освіти.
17. Розробіть короткий план організаційної роботи закладу на навчальний рік із зазначенням основних заходів.
18. Проаналізуйте взаємозв'язок між метою закладу освіти, завданнями педагогічного колективу та системою управління.
19. Опишіть способи контролю та оцінювання ефективності освітнього процесу у закладах професійної освіти.
20. Розробіть пропозиції щодо підвищення ефективності управління закладом освіти та вдосконалення освітнього процесу.

3. ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІВНИКИ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ПЛАН

1. Становлення та еволюція професії педагога.
2. Основні риси й особливості педагогічної роботи.
3. Людяність і творчість у діяльності педагога.
4. Роль педагога в суспільстві.
5. Зміст педагогічної діяльності майстра виробничого навчання.
6. Завдання, функції та психолого-педагогічні якості й властивості викладача (педагога професійного навчання).

1. Становлення та еволюція професії педагога

Професія – це основний вид трудової діяльності людини, її постійна зайнятість, спрямована на виробництво або надання послуг. **Педагогічна професія** є однією з найдавніших на планеті і вважається однією з постійних сфер людської діяльності. Людина володіє унікальною здатністю засвоювати та використовувати знання, накопичені іншими поколіннями.

Історія педагогічної професії починається з потреби передавати соціальний досвід від старших до молодших. На ранніх етапах розвитку суспільства спеціалізованих педагогічних ролей ще не існувало. Основну функцію навчання та виховання дітей виконувала *родина*, яка забезпечувала передачу необхідних для життя знань і навичок: полювання, риболовля, виготовлення знарядь праці, будівництво житла, забезпечення їжею й одягом.

Поділ праці між чоловіками та жінками визначав, чим саме навчали дітей: чоловіків – військовим умінням і полюванню, жінок – домашньому господарству, приготуванню їжі та виготовленню одягу. Однак таке навчання не було системним педагогічним процесом: воно відбувалося переважно природним шляхом, через спостереження й наслідування дорослих, в межах повсякденної діяльності.

Вже на ранніх етапах розвитку людського суспільства, окрім навчання практичним навичкам виживання, почала формуватися *духовна сфера життя*. Вона була пов'язана з поясненням явищ природи, роз'ясненням взаємодії людини з духами, яких первісні люди вважали керівниками природних процесів і людської долі. У цьому контексті виникла особлива група – шамани, жерці, знахарі та чарівники – які зберігали знання про необхідні ритуали та поведінку, щоб уникати гніву духів.

З часом ці служителі взяли на себе не лише контроль над ритуальними практиками племені, а й виховання дітей, інтегруючи їх у життя спільноти.

Таким чином зароджується перша *педагогічна функція* – формування групи людей, які виконували виховну місію. Їх навчання мало дві основні мети: прищепити основним масам знання про обряди і ритуали та підготувати майбутніх служителів, пояснюючи, чому певні дії потрібно виконувати саме так. Перші «школи» були кастовими і доступними лише обраним, для яких основним завданням було розвивати розумові здібності.

Подальший розвиток цивілізації – осіле життя, поява економіки, політичної організації, розвиток землеробства, ремесел, писемності та науки – створив потребу в організованій освіті та системі виховання, які підтримували структури суспільства. У провідних давніх цивілізаціях, таких як Китай, Греція та Рим, виникають системи елементарної освіти для вільних громадян і вища освіта для обраних. У Давньому Китаї школи ще не існували, проте окремі родини наймали вчителів для навчання дітей у домашніх бібліотеках, храмах або будинках учителів. Саме тоді формується *професійна педагогічна діяльність* та окремий прошарок людей, які цим займалися на постійній основі.

Найвищого розвитку система освіти досягла у *Стародавній Греції*, що підтверджується її значним впливом на інші народи та запозиченням багатьох термінів і назв навчальних дисциплін, таких як музика, гімнастика, література, граматики, математика, а також назв закладів освіти – гімназія, ліцей, академія.

Слово «педагог» (від грец. *paidagogos* – «той, що веде дітей») спочатку означало наставника хлопчика, який не навчав його безпосередньо, а здійснював моральний нагляд, супроводжував дитину вдома й поза його межами, відводив до школи та назад. У Греції освіта вперше стає суспільною справою, формуються різні типи шкіл: елементарні, гімнастичні (палестри), музичні, де навчання здійснювали спеціалізовані наставники: граматист – елементарний учитель, педотриб – учитель гімнастики, кефарист – учитель музики. Зможні юнаки продовжували освіту в гімназіях, школах риторів і філософів.

Відмінною рисою грецьких вихователів було те, що вони здебільшого походили не з релігійної касты, а були письменниками, поетами, філософами. Пізніше роль вчителів виконували софісти та мудреці, серед яких видатними педагогами були Піфагор, Сократ, Платон – засновник Академії, та Аристотель – учитель Олександра Македонського і засновник Лікея.

У *Стародавньому Римі* викладачами зазвичай ставали освічені державні чиновники. У *Середні віки* цю роль виконували переважно священики. Згодом, із появою університетів і вчительських семінарій, педагогічна професія стає масовою. Розвиток наук, виробництва та

впровадження загальної освіти сприяє диференціації педагогічних професій і виникненню нових спеціальностей у цій галузі.

Диференціація педагогічних спеціальностей у професійній групі «Освіта» здійснюється за кількома критеріями:

1) *за віковою категорією здобувачів освіти* – тип взаємодії педагога визначається віком студентів або слухачів: вихователь дошкільного закладу, учитель початкової чи середньої школи, викладач профільної школи, викладач закладу вищої освіти, педагог-андролог, який працює з дорослими у системі підвищення кваліфікації та перепідготовки тощо;

2) *за предметною спеціалізацією* – педагоги можуть зосереджуватися на конкретних галузях знань: історія, музика, фізика, математика тощо;

3) *за особливостями психофізіологічного та соціального розвитку студентів* – наприклад, педагоги-дефектологи, зокрема: логопед допомагає дітям із порушеннями мови; сурдопедагог працює з дітьми з порушеннями слуху; тифлопедагог – із слабозрячими дітьми;

4) *за типом закладу освіти, де здійснюється діяльність* – це можуть бути педагоги системи загальної освіти, професійної освіти, додаткової освіти та інших освітніх установ.

До сучасних педагогів, які професійно займаються освітньою діяльністю, відносяться, зокрема: педагог-психолог, соціальний педагог, гувернер, вихователь дитячого будинку, організатор дитячого дозвілля, вихователь групи продовженого дня. Розширення спектра педагогічних спеціальностей зумовлено як розвитком науки й виробництва, так і зростанням значущості освіти та виховання у всіх сферах життя сучасної людини. Наприклад, з'явилися нові спеціальності: учитель безпеки життєдіяльності, учитель світової та художньої культури, учитель інформатики, учитель технології та підприємництва тощо.

Сучасна педагогічна освіта відзначається тенденцією поєднувати спеціалізацію з *міждисциплінарним підходом*. Викладачі отримують можливість одночасно освоювати кілька суміжних напрямів, наприклад: фізика разом із іноземною мовою, хімія й біологія з елементами психології, література і світове мистецтво, історія разом із соціальними науками, економіка та правознавство. Такий підхід пояснюється потребами сучасного суспільства у фахівцях із широким колом компетенцій, зростанням обсягу навчального матеріалу та появою нових навчальних дисциплін. Крім того, інтеграція знань відкриває педагогам простір для творчого розвитку та сприяє стійкій зайнятості у професійній сфері.

2. Основні риси й особливості педагогічної роботи

Терміни «*учитель*» і «*педагог*» часто використовують як взаємозамінні, проте вони мають різний обсяг значення. Зазвичай під учителем розуміють спеціаліста загальноосвітньої школи, який викладає один або кілька предметів. Педагог же – поняття ширше і охоплює всіх, хто займається організацією освітнього процесу та вихованням, незалежно від форми діяльності.

Залежно від соціального статусу педагогів можна поділити на дві *категорії*: 1) професіонали – це ті, хто має спеціальну підготовку і працює за оплату; 2) непрофесіонали – особи з іншою основною спеціальністю, які виконують навчальні або виховні функції. До групи неформальних педагогів відносять батьків, наставників, керівників невеликих колективів або наукових груп, чий знання та досвід передаються іншим.

Термін «*учитель*» може мати ще ширше, позапрофесійне значення. Учителем можна вважати будь-яку людину, яка вплинула на наше життя, навчила чомусь нового або сприяла особистісному розвитку. Педагогічна діяльність відрізняється тим, що вона системна і цілеспрямована: створюються умови для навчання та розвитку іншої людини. Навіть якщо батьки, майстер або інший фахівець планують процес взаємодії і ставлять конкретні завдання, їхні дії можна віднести до педагогічних.

Як сказано в одній мудрій думці: «*Учитель приходить до того, хто готовий навчатися*». Це підкреслює, що педагогічний ефект залежить не лише від наставника, а й від готовності того, хто навчається.

Для позначення діяльності, головною метою якої є навчання, виховання та всебічний розвиток вихованців, найточніше використовувати термін «**професійно-педагогічна діяльність**». У подальшому під словосполученням «педагогічна діяльність» будемо розуміти саме цей вид роботи. Щоб глибше усвідомити її характер та особливості, корисно провести порівняння з іншими типами діяльності, наприклад, виробничою.

Діяльність – це особлива форма активності людини, спрямована на зміну зовнішнього світу та власного «я». Вона може проявлятися у створенні матеріальних цінностей або у формуванні духовних, культурних та інтелектуальних надбань. У будь-якому виді діяльності можна виділити базові складові: суб'єкта, об'єкт (те, на що спрямована діяльність), засоби виконання та кінцевий продукт, тобто результат, який відображає досягнення поставлених цілей.

Головна особливість педагогічної діяльності полягає у її *духовній сутності*, яка визначає унікальні риси всіх її елементів. Тому структура такої

діяльності відрізняється від виробничої і включає свідоме, цілеспрямоване взаємодіяння викладача або наставника з вихованцями, орієнтоване на їхнє всебічне розвиток і виховання.

Структуру виробничої та педагогічної діяльності можна подати у вигляді порівняльної схеми (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Порівняльна схема виробничої та педагогічної діяльності

Компоненти діяльності	Виробнича діяльність	Педагогічна діяльність
Суб'єкт	Інженер, технік, робітник	Педагог, вчитель, викладач
Об'єкт (предмет)	Матеріали, машини, механізми, технології	Формування та розвиток особистості студента
Засоби	Устаткування, обладнання, інструменти, пристрої	Методи та засоби навчання і виховання, особистість педагога як прикладу для
Продукт	Матеріальні цінності	Духовні цінності: освіченість, вихованість, розвиненість особистості

У будь-якій діяльності ключовими елементами є **суб'єкт** – той, хто здійснює діяльність, **об'єкт** – те, на що вона спрямована, та **продукт** – результат, тобто трансформація об'єкта.

Особливість педагогічної діяльності полягає насамперед у специфіці **об'єкта** та **продукту**. Об'єктом педагогічної діяльності є процес розвитку та формування особистості, який неможливо змінити без врахування її індивідуальності та активної участі. Учень виступає суб'єктом власного розвитку: саморозвитку, самовдосконалення і самоосвіти. Ефективність педагогічного процесу залежить від того, наскільки педагог стимулює внутрішні ресурси та потенціал студента.

Педагогу, що працює з підлітками та старшими школярами, доводиться постійно змінювати свої ролі та підходи через інтенсивний соціальний і особистісний розвиток студентів. Основою ефективною педагогічної взаємодії є *суб'єкт-суб'єктні відносини* – співпраця та спільна творча діяльність у процесі навчання. У цьому контексті об'єктом діяльності стає не сама особистість, а процес її розвитку: засвоєння знань, формування навичок, розвиток здібностей і духовно-моральне становлення. Таким чином, суть педагогічної діяльності полягає в *об'єктно-суб'єктному перетворенні особистості*.

Своєрідність педагогічної діяльності полягає передовсім у її *організаційно-управлінському характері*. На відміну від професіоналів інших сфер, які виконують конкретну роботу, педагог організовує навчальну та поза-

аудиторну діяльність студентів. Відомо: поганий педагог повідомляє істину, а гарний – допомагає її знайти.

Педагогічна діяльність складна й неоднозначна через роботу з особистістю, що розвивається, з її індивідуальними особливостями, а також через різноманітність студентів, мінливі умови роботи, широкий спектр завдань, довготривалий характер діяльності та непередбачуваність результатів.

3. Людяність і творчість у діяльності педагога

Сутність і завдання педагогічної діяльності, спрямовані на розвиток найкращих рис людини та розкриття її потенціалу, надають їй *гуманістичного, людинотворчого характеру*.

Гуманістичний підхід у роботі викладача вимагає орієнтації на життя дитини: вона має не лише готуватися до життя, а й *жити повноцінно*, вирішувати власні проблеми та задовольняти актуальні потреби. Ефективність цього процесу залежить від самого педагога – від його педагогічної позиції, методів і засобів, які він використовує у навчанні та вихованні.

Гуманістичний потенціал педагогічної діяльності також проявляється у розвитку самого викладача, його особистісному зростанні та задоволенні базових потреб.

Творчий характер педагогічної діяльності тісно пов'язаний із її гуманістичною природою і спонукає викладача постійно шукати нові підходи та вирішувати складні педагогічні завдання. Творчий потенціал педагога визначається здатністю до креативності, створення нового та прийняття нестандартних рішень. Виділяють кілька рівнів педагогічної творчості:

1) *репродуктивний* – відтворення готових рекомендацій та освоєння чужого досвіду;

2) *оптимізаційний* – вміння обирати та поєднувати відомі методи й форми навчання.

3) *евристичний* – пошук нового, доповнення відомого власними знахідками.

4) *дослідницький* – самостійне генерування ідей, проєктування освітнього процесу та розробка нових методик, які враховують індивідуальні особливості педагога.

Педагогічна творчість – це не лише здатність знаходити нове, а й різноманітні форми самореалізації викладача, прояв його універсальних

здібностей і внутрішніх ресурсів. У педагогічній діяльності багато аспектів, які ріднять її з творчістю артиста, режисера, диригента чи скульптора. Вона близька до художньої діяльності не лише за своєю сутністю, але й через процеси, що вимагають натхнення, спонтанності, артистичності та вміння використовувати власну особистість як основний інструмент. Саме тому знаменита праця А.С. Макаренка носить назву «Педагогічна поема».

Творчий підхід у педагогіці є не просто бажаним, а необхідним для ефективності роботи. Він створює умови для морального й психологічного задоволення викладача, стимулює професійне та особистісне зростання, яке проявляється не лише у кар'єрному просуванні, а в досягненні високого рівня майстерності та життєвої мудрості, реалізації власного людського призначення.

4. Роль педагога в суспільстві

Значущість будь-якої професійної діяльності для людини значною мірою визначається її *суспільною цінністю* – наскільки вона затребувана й що дає суспільству. **Педагогічна діяльність** виконує особливо важливу творчу соціальну функцію: через навчання й виховання формується конкретна особистість, а разом із тим визначається майбутнє країни, забезпечується її культурний і економічний потенціал. Прогностичний характер педагогічної роботи визначає багатоаспектність її цілей – вони орієнтовані не лише на сучасні потреби особистості та суспільства, а й на майбутнє, на здатність випускників адаптуватися до змін у соціальному житті.

Діяльність викладач, безумовно, соціально обумовлена, і її ефективність залежить від рівня розвитку суспільства. Проте це не звільняє педагога від відповідальності: він не може виправдовувати бездіяльність об'єктивними труднощами. Школа має вирішувати не лише освітні, а й соціальні завдання, оскільки зміни в суспільстві починаються зі зміни свідомості людей. Саме тому педагогу важливо усвідомлювати не тільки вузькопрофесійні завдання, а й ширші соціальні цілі, формулювати їх і будувати на цій основі зміст своєї діяльності. *Громадянська позиція педагога* є ключем до розвитку педагогічної творчості, зростання відповідальності, активності та сміливості у прийнятті рішень.

У процесі навчання та виховання підростаючого покоління педагог реалізує основну функцію освіти як специфічної сфери *духовного виробництва*, формуючи людину як соціальну особистість.

Соціалізація розглядається як процес і результат інтеграції людини у соціальне середовище, включно з засвоєнням норм, цінностей і практичного

досвіду суспільства. Вона охоплює два взаємопов'язані аспекти: 1) *соціальну адаптацію* – здатність особистості ефективно взаємодіяти з навколишніми соціальними структурами; 2) *індивідуалізацію* – розвиток унікальних рис, усвідомлення власної автономії та потенціалу для творчої самореалізації. Ці два напрямки забезпечують одночасну інтеграцію людини в соціум і можливість її впливу на його розвиток. Педагог повинен брати до уваги обидва аспекти, оскільки гармонійна соціальна інтеграція без підтримки індивідуальності є неможливою.

У сучасних умовах ключовим чинником соціалізації стає здатність особистості до самовизначення, а не просто пристосування до зовнішніх умов. Завдання викладача полягає в тому, щоб допомогти студентові орієнтуватися в соціальних нормах і цінностях, будувати конструктивні стосунки з оточенням, знаходити смисли в навчанні та житті, робити свідомий професійний вибір і формувати власну позицію в суспільстві. Соціалізаційний підхід до педагогічної діяльності передбачає, що освітній процес виходить за межі суто навчальної діяльності і відтворює багатогранність соціальних взаємин і життєвого досвіду особистості.

Таким чином, ефективність соціалізації та формування професійної самосвідомості значною мірою залежить від того, наскільки педагог орієнтує свою діяльність на виявлення унікальних здібностей студента, розвиток його творчого потенціалу та формування активної громадянської позиції.

5. Зміст педагогічної діяльності майстра виробничого навчання

До складу педагогічних кадрів закладів професійної освіти входять: педагоги професійного навчання (асистенти педагогів професійного навчання), майстри виробничого навчання (асистенти майстрів виробничого навчання), інструктори, методисти, практичні психологи, соціальні педагоги, вихователі, керівники закладів ПО та інші фахівці, які безпосередньо беруть участь у навчальному, виховному та виробничому процесах.

Зміст роботи педагогічних працівників визначається *функціональними складовими*, які формують структуру педагогічної діяльності:

1. *Гностичний компонент* – охоплює знання педагога: предметну сферу, засоби педагогічної комунікації, психологічні особливості студентів, а також специфіку власної особистості та професійної діяльності.

2. *Проектувальний компонент* – передбачає формулювання близьких і перспективних цілей навчання та виховання, вибір стратегій і засобів їх досягнення.

3. *Конструктивний компонент* – визначає, як педагог організовує власну діяльність і діяльність студентів із урахуванням конкретних навчальних цілей (урок, цикл занять).

4. *Комунікативний компонент* – відображає специфіку взаємодії педагога зі студентами задля досягнення дидактичних цілей.

5. *Організаційний компонент* – включає вміння ефективно планувати й координувати як діяльність студентів, так і власну роботу.

Педагогічна діяльність майстрів виробничого навчання та інших педагогічних працівників закладів професійно-технічної освіти (ЗПО) та фахової передвищої освіти (ФПО) інтегрує **навчальну, виховну та методичну роботу**, орієнтуючись на цілі освітнього процесу та вимоги навчально-методичних документів.

Сьогодні кваліфікаційні вимоги до майстрів виробничого навчання передбачають, що рівень їхньої професійної підготовки не повинен бути нижчим за кваліфікацію випускника профтехучилища за відповідною професією. З розвитком технологій та ускладненням технічних процесів змінилися й вимоги до майстра: якщо раніше достатньо було висококваліфікованого виробничника з середньою спеціальною освітою, то нині *необхідна вища педагогічна освіта*, знання галузі виробництва та здатність поєднувати функції майстра виробничого навчання і викладача професійно-теоретичних дисциплін.

Згідно з нормативними документами та кваліфікаційними вимогами, **майстер виробничого навчання** забезпечує практичне професійне навчання майбутніх кваліфікованих робітників як у навчальному закладі, так і безпосередньо на виробництві. Він планує та організовує весь обсяг навчально-виробничих робіт, що включає:

1. *Підготовку й оновлення навчальних матеріалів* – складання програм занять, розробку практичних завдань, оновлення курсів відповідно до сучасних виробничих технологій.

2. *Формування професійних знань та умінь студентів* – визначення ефективних методів навчання, вибір форм подання матеріалу, складання завдань і вправ для закріплення теоретичних знань, індивідуальних планів для студентів.

3. *Навчання практичним навичкам* – ознайомлення з технікою та технологіями, інструктаж із використання технічної документації, контроль за виконанням завдань, оцінювання результатів, стимулювання розвитку майстерності та здібностей до раціоналізації й винахідництва.

4. *Забезпечення безпеки та матеріально-технічного оснащення* – контроль за дотриманням правил охорони праці, підготовка обладнання, устаткування та матеріалів, усунення технічних несправностей.

Для ефективної роботи майстер повинен володіти знаннями щодо організації навчально-виробничої діяльності студентських колективів, технології навчального виробництва, експлуатації обладнання, основ педагогіки та психології, методики виробничого навчання, правил охорони праці.

У своїй діяльності педагогічні працівники орієнтуються на *освітньо-кваліфікаційну характеристику випускника й освітньо-професійні програми*. Сучасні вимоги до підготовки кваліфікованих робітників акцентують увагу на *професійній мобільності та адаптивності*, що зумовлено швидкими змінами виробничих технологій та умовами ринку праці.

Основу роботи майстра становлять *планування та організація*. Під керівництвом старшого майстра він складає на півріччя перелік навчально-виробничих завдань, який обговорюється на засіданнях методичних комісій та затверджується заступником директора з навчально-виробничої роботи. Відповідно до робочої навчальної програми формується *тематичний план професійно-практичної підготовки*, що містить назви тем та обсяги навчального часу. *Помісячний план виробничого навчання* визначає конкретний зміст завдань, послідовність і порядок їх виконання для групи студентів.

Підготовка майстра виробничого навчання до занять починається з визначення місця конкретного уроку в загальній системі навчальних тем, а також визначення необхідних умінь, навичок, обсягу та змісту матеріалу. Готуючись до уроку, майстер уточнює тему та мету заняття, визначає його тип і структуру. Для кожного практичного заняття, що проводиться у майстернях або на виробництві, складається *план-конспект заняття*, який виконує роль робочого документа педагога.

Під час уроку передбачена тісна взаємодія майстра зі студентами. На практичних заняттях він демонструє технологію виконання трудових операцій, контролює відпрацювання трудових прийомів, сприяє формуванню професійних навичок і самостійності студентів. Планування навчально-виробничих завдань передбачає їх *розподіл серед студентів* з урахуванням рівня засвоєння матеріалу, вивченого раніше.

Майстер відповідає за *підготовку навчально-матеріальної бази*: перевіряє готовність робочих місць, забезпечує матеріалами, інструментами та технічною документацією, організовує власне робоче місце, підбирає або виготовляє наочні посібники для використання у навчальному процесі.

Під час виробничої практики майстер складає *щоденний план роботи*. У дні, коли група відвідує теоретичні заняття, майстер працює за індивідуальним планом, погодженим зі старшим майстром та затвердженим заступником директора. Для паралельних груп може використовуватися один план-конспект уроку, проте враховуються особливості кожної групи – рівень знань, активність, організованість та поведінка студентів.

Майстер виробничого навчання повинен володіти ґрунтовними знаннями з предметів і видів робіт, що викладаються у межах професійної підготовки студентів, а також: психології та методики навчання і виховання; анатомії, фізіології, вікових і психічних особливостей студентів; сучасних педагогічних технологій; методики виховної роботи та основ педагогічного менеджменту.

Педагоги повинні бути готові не лише до організації навчально-виробничого процесу, а й до виховної роботи. У закладах професійної освіти педагогічне керівництво групою здійснюють *двоє педагогів*: майстер виробничого навчання та куратор (зазвичай один із викладачів). Ефективність виховання досягається за умови: єдності педагогічних вимог; цілеспрямованості педагогічного впливу; високого рівня міжособистісних взаємин між педагогами. Тільки дотримання чіткої системи організації навчальної та виховної роботи забезпечує цілісне формування особистості студента, розвиток професійно важливих і соціально значущих якостей.

Головним завданням виховної роботи майстра виробничого навчання є *формування професійної спрямованості студентів*. Це передбачає розвиток потреби у професійній праці, стійких позитивних мотивів трудової діяльності, інтересу та схильності до професійного самовдосконалення.

Зміст виховної роботи визначається *планом*, який забезпечує комплексний підхід до організації заходів у групі. План має спиратися на науково обґрунтовані принципи, охоплювати різні напрями: роботу з студентами, роботу з батьками, взаємодію з активом групи чи закладу, підтримку студентів із девіантною поведінкою тощо.

При складанні плану враховуються:

- 1) особистісні характеристики, запити й уподобання студентів;
- 2) державні та народні свята, традиції регіону;
- 3) виробниче оточення та графік навчального процесу.

Виховні заходи мають проводитися *педагогічно доцільно*, а не лише задля звітності, інакше це знижує авторитет майстра та куратора. План не повинен бути перевантажений подіями – оптимально проводити *не більше двох виховних заходів на тиждень* з урахуванням загальноосвітніх

активностей. Для зручності та контролю педагогів складається *календарний план виховних заходів*, спільно з куратором.

5. Завдання, функції та психолого-педагогічні якості й властивості викладача (педагога професійного навчання)

В освітньому процесі закладів професійної освіти (ЗПО) у 2025/2026 навчальному році брали участь понад 46 тисяч керівних і педагогічних працівників, з яких понад 21 тисяча – старші майстри та майстри виробничого навчання, а близько 16,2 тисяч – викладачі.

Професійна інженерно-педагогічна діяльність вимагає фахової підготовки за спеціальністю А5 «Професійна освіта» та відповідними профілями. Наразі: 72% педагогів ЗПО мають перший (бакалавр) або другий (магістр) рівень освіти; 23% – початковий освітній рівень (молодший бакалавр); 5% – професійно-технічну освіту («кваліфікований робітник»).

В Україні затверджено перелік профілів підготовки кадрів за спеціальністю А5 «Професійна освіта» із відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями: молодший фаховий бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії.

Педагогічна майстерність формується у процесі діяльності, проте її *сутність визначається особистісними якостями викладача*, передусім його педагогічними здібностями, професійною мотивацією та здатністю до творчої організації навчально-виховного процесу.

Ефективність професійної діяльності викладача значною мірою залежить від рівня його **педагогічних здібностей**, які визначають успішність навчально-виховного процесу. До них належать:

1) *дидактичні здібності* – уміння зрозуміло та доступно подавати навчальний матеріал, розкривати його у вигляді проблеми, викликати зацікавлення предметом, стимулювати активне та самостійне мислення студентів;

2) *академічні здібності* – глибокі знання у відповідній науковій або професійній галузі, що становить основу педагогічної роботи;

3) *перцептивні здібності* – здатність розуміти внутрішній світ студента, уважність до психологічних особливостей особистості, уміння помічати навіть незначні зміни у його психічному чи емоційному стані;

4) *мовленнєві здібності* – вміння чітко, логічно й виразно формулювати власні думки та почуття не лише словесно, а й за допомогою міміки та жестів;

5) *організаторські здібності* – здатність формувати й згуртовувати студентський колектив, мотивувати його на виконання завдань, а також ефективно планувати й організовувати власну педагогічну діяльність;

6) *авторитарні здібності* – уміння здійснювати емоційно-вольовий вплив на студентів та здобувати авторитет у вихованців завдяки професіоналізму та особистісним якостям;

7) *комунікативні здібності* – навички ефективного спілкування з студентами, уміння знаходити індивідуальний підхід, встановлювати педагогічно доцільні взаємини, дотримуючись педагогічного такту;

8) *прогностичні здібності* – здатність передбачати результати власних дій, проектувати виховний процес, прогнозувати розвиток особистісних та професійних якостей студентів;

9) *здібність до розподілу уваги* – уміння одночасно контролювати та координувати кілька видів діяльності: навчальну, виховну, організаційну, виробничу тощо.

Професійна діяльність викладача постійно піддається змінам і вдосконаленню. Особливо це стосується професійної освіти, яка безпосередньо пов'язана з розвитком науки і техніки, динамікою ринку праці та потребами економіки в кваліфікованих кадрах. У сучасних умовах ринку праці працівники професійної освіти змушені регулярно опановувати нові професії – майже кожні 3–4 роки.

Згідно з даними Міжгалузевої ради з ПТО щодо забезпечення галузей кадрами робітничих професій, економічні труднощі та низький рівень заробітної плати спричиняють відтік висококваліфікованих педагогічних кадрів із закладів професійної освіти. На 2024 рік фактична укомплектованість ЗПО майстрами виробничого навчання становила близько 84 %, а викладачами – 89,5 %.

Найважливішими **завданнями викладача** є:

1. *Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів.* Викладач повинен навчити студентів самостійно здобувати знання, критично їх оцінювати та застосовувати на практиці. Для цього використовуються такі методи навчання, які сприяють розвитку самостійності, умінню формувати власну точку зору та аргументовано її захищати. Розвиваюче навчання передбачає використання наявних знань для здобуття нових. До успіху в цьому процесі веде комплекс професійних якостей викладача: індивідуальний стиль педагогічної діяльності, прагнення до самоосвіти й самовиховання, етична грамотність, стійка педагогічна позиція, високий рівень педагогічної майстерності, культура викладання та педагогічна техніка.

2. *Перетворення студента з об'єкта в суб'єкта освітнього процесу.* Викладач формує у студентів потребу до самовиховання, самоосвіти та саморозвитку, навчає їх самостійно ставити цілі та вирішувати завдання. Педагог трансформує власні завдання у психологічні цілі студентів, розбиваючи їх на підзавдання, які підлягають послідовному виконанню.

3. *Забезпечення виховання молодого покоління.* Викладач передає студентам соціальний досвід, цінності та знання, накопичені попередніми поколіннями, сприяючи формуванню соціально відповідальної особистості.

4. *Підготовка фахівців для різних сфер суспільного життя.* Викладач забезпечує набуття студентами компетенцій та практичних умінь, необхідних для ефективної діяльності у професійній сфері та адаптації до сучасних соціально-економічних умов.

Таким чином, сучасний педагог не лише передає знання, а й формує в студентів уміння самостійно мислити, навчатися і адаптуватися до змін у суспільстві та професійній сфері.

Завдання професійної діяльності викладача тісно пов'язані з його основними **функціями**, серед яких виділяють:

1. *Соціальна функція.* Викладач формує духовний і моральний розвиток студентів, сприяє становленню особистості майбутнього фахівця, здатного передавати культурні цінності та соціальний досвід. Він допомагає студентам аналізувати педагогічні явища й події, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, усвідомлювати власне місце у суспільстві.

2. *Функція навчання, освіти та виховання.* Виконується через:

1) організацію й управління діяльністю студентів для оволодіння систематизованими знаннями та професійними навичками;

2) контроль за освітнім процесом та розвитком пізнавальних здібностей, творчості та обдарованості студентів;

3) формування всебічно розвиненої особистості з високими моральними цінностями та професійною компетентністю.

3. *Організаторська функція.* Реалізується через:

1) планування та проведення різних форм навчальної діяльності (групові, індивідуальні заняття);

2) управління психологічним станом студентів під час занять;

3) оцінювання результатів навчання та корекцію навчальної діяльності;

4) організацію та координацію роботи колективу студентів.

4. *Дослідницька функція.* Сприяє підвищенню наукового рівня викладача, розвитку його творчого потенціалу та глибшому узагальненню навчального матеріалу. Дослідницька діяльність дозволяє генерувати нові гіпотези та вдосконалювати методику навчання.

5. *Суспільно-політична функція.* Проявляється у:

- 1) педагогічній пропаганді та поширенні наукових знань серед населення;
- 2) роботі з батьками та колегами;
- 3) участі у громадському та політичному житті;
- 4) підвищенні власної політичної культури та розвитку критичного мислення у студентів.

5. *Функція педагогічної корекції.* Викладач здійснює корекцію власної педагогічної діяльності та поведінки студентів, використовуючи педагогічні та психотерапевтичні методи: переконання, психоаналіз, метод впливу або навіювання. Мета – розвиток особистості студента та підвищення ефективності навчального процесу.

6. *Психотерапевтична функція.* Викладач забезпечує психологічну підтримку студентів у процесі навчання та виховання, допомагає їм адаптуватися та самореалізовуватися.

Робочий час педагогічних працівників закладу професійної освіти становить 36 годин на тиждень. Річний обсяг педагогічної роботи викладача (педагога професійного навчання) у закладі професійної освіти складає 720 годин при повному навантаженні.

До *безпосередніх функціональних обов'язків* викладача належать такі:

- підготовка навчальних курсів, методологічне та методичне забезпечення занять;
- використання сучасних засобів інформаційної підтримки (аудіо, відео, комп'ютерні програми);
- розробка навчальних, тренінгових та контролюючих програм, у тому числі комп'ютерних;
- підготовка підручників та навчально-методичних посібників;
- проведення лекцій, лабораторних, семінарських занять, ділових, рольових та ситуаційних ігор;
- організаційно-методичне забезпечення та проведення практик студентів;
- розробка та впровадження нових ефективних педагогічних методів і технологій;
- консультаційна робота та індивідуальна підтримка студентів;
- пошук джерел фінансування та реалізація наукових розробок;
- планування та виконання наукових досліджень;
- підготовка наукових, популярних і патентних матеріалів;
- реалізація виховної роботи у групах та індивідуально;

- постійний особистісний і професійний розвиток, підвищення кваліфікації;
- набуття ключових практичних навичок у відповідній професійній сфері.

У межах відкритої та гнучкої освітньої системи викладач повинен бути **готовий** до:

1. *Організації навчання на базі практики* – забезпечувати поєднання теоретичних знань із практичними навичками.
2. *Розвиток дослідницьких і творчих здібностей студентів* – забезпечення самостійного здобуття знань і стимулювання креативного мислення.
3. *Розвитку віри студентів у власні можливості* – підтримка впевненості в реальності професійних досягнень.
4. *Гнучкого вибору ролей* – діяти як експерт, консультант, організатор, проєктант або радник залежно від ситуації.
5. *Організації студентських груп* – правильний розподіл обсягів навчального матеріалу та формування правил співпраці.
6. *Підтримки соціальної інтеграції студентів* – формування згуртованого колективу.
7. *Попередження та розв'язання конфліктів* – ефективне управління міжособистісними та груповими суперечками.
8. *Індивідуалізованого навчання* – адаптація матеріалу під потреби кожного студента.
9. *Організації самонавчання* – підготовка студентів до самостійного користування різними джерелами інформації.
10. *Формування умінь приймати рішення* – індивідуально та у групі, розв'язувати проблеми до прийняття рішень.
11. *Самостійного планування та адаптації до змінних умов праці* – розвиток гнучкості й організованості.
12. *Розумового та предметного конструювання* – аналіз, порівняння, висновки, верифікація, практичні маніпуляції при розв'язанні проблем.
13. *Практичного застосування концепції індивідуалізованого навчання* – врахування потреб студентів у процесі та результатах навчання.

Ключові вимоги до викладача ЗПО:

- 1) *висока кваліфікація* – як педагогічна, так і робітнича;
- 2) *знання новітніх виробничих та педагогічних технологій* та вміння ефективно застосовувати їх на практиці;
- 3) *особистісні якості викладача* – професійна самосвідомість, сформований індивідуальний стиль діяльності;

4) *професійно значущі якості* – здатність до творчості, адаптації, управління освітнім процесом та виховання студентів.

Ключовим компонентом професійної підготовки викладача є **педагогічна майстерність**, яка проявляється у вмінні організувати навчальний процес та ефективно впливати на розвиток студентів. Вона охоплює не лише здатність контролювати власні емоції, настрій та поведінку, а й володіння мовними, невербальними засобами та навичками соціального спостереження. Педагог повинен вміти управляти увагою та увагою студентів, відчувати внутрішній стан вихованців, а також коректно використовувати інтонацію, темп і гучність мовлення для досягнення освітніх цілей.

У центрі педагогічної майстерності – *вміння обирати ефективні способи взаємодії* з окремими студентами та групою в цілому. Професійна діяльність педагога завжди передбачає спільну роботу і ґрунтується на принципах комунікації. Спілкування виступає основним інструментом передачі знань, формування мотивації та розвитку особистості. Як казав Піфагор, важливо прагнути такого спілкування, щоб суперечки не перетворювалися на конфлікти, а взаєморозуміння створювало міцні зв'язки.

Функції комунікації у професійній діяльності: 1) *комунікативна* – встановлення зв'язку зі світом та колегами; 2) *інформаційна* – передача знань, фактів і навичок; 3) *пізнавальна* – аналіз, порівняння, осмислення матеріалу; 4) *емоційна* – передача почуттів та емоційного стану; 5) *мотиваційна* – стимулювання прагнення до навчання; 6) *творча* – реалізація нових ідей, креативне підхід до розв'язання проблеми.

Одним із найважливіших інструментів є **мовлення педагога**, яке дозволяє: робити складний матеріал доступним і цікавим; встановлювати контакт зі студентами; формувати в них впевненість у власних силах та гордість за професію.

У освітньому процесі викладач використовує *комплексні засоби спілкування*: 1) *вербальні* – усне і письмове мовлення, символи, знаки; 2) *невербальні* – жести, міміка, пантоміміка, поза, дистанція.

Особливу увагу слід приділяти **міжособистісному простору**. Відстань між учасниками спілкування відображає характер взаємодії і визначає ефективність передачі інформації. Зони контакту: 1) *інтимна* (15–45 см) – близькі люди; 2) *особиста* (45–120 см) – друзі; 3) *соціальна* (120–200 см) – студенти, колеги; 4) *формальна* (200–360 см) – офіційні зустрічі; 5) *публічна* (понад 360 см) – виступи перед групами.

Невербальні сигнали часто несуть більший обсяг інформації, ніж слова: близько 40% комунікації передається через жести та міміку. Жести повинні бути природними і поміркованими, перевага надається рухам рук вище

пояса. Міміка відображає емоційний стан студента та допомагає педагогу коригувати навчальний процес. **Еталонні прояви емоцій:** 1) *страждання*: опущені губи, сумні очі, зморшки на лобі; 2) *зневага*: холодний погляд, насуپлені брови, відвертання; 3) *страх*: широко розкриті очі, напружена поза, тремтіння голосу; 4) *подив*: підняті брови, очі широко розкриті, застигла поза; 5) *радість*: сяючі очі, посмішка, легка хода; 6) *гнів*: стиснуті кулаки, напружене обличчя, динамічна міміка.

Професійний педагог постійно розвиває власну майстерність у використанні невербальних засобів впливу, оволодіває різноманітними способами вираження емоцій та почуттів. Особливу роль відіграє *естетичний вигляд* і стабільний індивідуальний стиль комунікації, який проявляється в будь-яких умовах: під час викладання, прийняття рішень або врегулювання конфліктів.

У сфері педагогічного менеджменту розрізняють декілька **стилів** щодо організації навчальної діяльності студентів:

1. *Авторитарний стиль* – відзначається суворою дисципліною: короткі накази, чітка інструкція без пояснень, відсутність уваги до емоцій та індивідуальних потреб студентів. Викладач перебуває «поза групою», планує лише поточні завдання, його голос визначальний. Студенти виконують завдання формально, без прояву ініціативи та відповідальності, психологічна атмосфера пригнічує розвиток.

2. *Демократичний стиль* – ґрунтується на взаємній повазі та участі студентів у процесі прийняття рішень. Інструкції подаються у вигляді пропозицій, похвала та критика супроводжуються поясненнями. Викладач працює всередині колективу, плани формуються колективно, обговорюються, а відповідальність розподіляється між усіма. Такий підхід сприяє розвитку самостійності, творчості та відповідальності студентів, формує атмосферу довіри та співпраці.

3. *Ліберальний стиль* – характеризується мінімальним втручанням викладача. Рішення приймаються студентами самостійно, робота розподіляється на основі інтересів окремих осіб, а педагог майже не контролює процес. Такий стиль часто веде до відсутності чіткої педагогічної позиції, низьких вимог і формального ставлення до розвитку колективу.

Особистість викладача невід’ємно пов’язана з його професійними здібностями. Важливими є: фахові знання, психологічна підготовка, широкий культурний та науковий кругозір, організаційні здібності, володіння сучасними педагогічними технологіями та ефективними методами спілкування. Сучасний педагог постійно прагне *самовдосконалення* –

розвиває професійні навички, моральні якості (милосердя, чуйність, терплячість) та вимогливість до себе і студентів.

Як зазначав А. Макаренко, справжній авторитет у колективі не ґрунтується на показовій ласкавості чи втішливих словах. Студенти цінують компетентність, майстерність та постійну готовність працювати. Важливо, щоб викладач демонстрував високий професіоналізм у своїй справі — незалежно від спеціальності. Лише знання, майстерність та стійка праця здобувають повагу і довіру студентів. К. Ушинський підкреслював, що педагогіка є мистецтвом, а не чистою наукою: вона спрямована на *творення нового*, а не просто на дослідження вже існуючого.

Серед *ключових характеристик* ефективного викладача ЗПО виділяють: високий рівень фахової підготовки; щиру повагу та любов до студентів; моральний авторитет і педагогічний такт; оптимізм і творчий підхід; організаторські здібності; постійне самовдосконалення та підвищення кваліфікації.

Досягнення педагогічної майстерності вимагає *систематичної і цілеспрямованої роботи*, включаючи стажування на виробництві, підвищення кваліфікації та постійне вдосконалення освітніх технологій.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте становлення та еволюцію професії педагога від античності до сучасності.
2. Опишіть специфічні риси й особливості педагогічної праці порівняно з іншими видами професійної діяльності.
3. Поясніть значення категорій *людяність* і *творчість* у діяльності сучасного педагога.
4. Проаналізуйте роль педагога у соціалізації особистості та формуванні професійної культури здобувачів освіти.
5. Охарактеризуйте основні компоненти педагогічної діяльності майстра виробничого навчання.
6. Наведіть основні завдання та функції викладача у закладі професійної освіти.
7. Перерахуйте основні психолого-педагогічні якості, необхідні педагогу професійного навчання, та поясніть їх значення.
8. Назвіть причини, чому педагогічну діяльність вважають інтерактивною та відповідальною.
9. Проаналізуйте зміни у ролі викладача в умовах цифровізації освіти та впровадження дуальної системи навчання.

10. Охарактеризуйте відмінності між функціями викладача загально-освітніх дисциплін, педагога професійного навчання та майстра виробничого навчання.

11. Складіть коротку хронологічну схему еволюції педагогічної професії, відобразивши ключові етапи розвитку.

12. Проаналізуйте педагогічну ситуацію, у якій викладач проявив людяність та креативність.

13. Розробіть міні-кейс на тему «Роль педагога як наставника у професійній підготовці майбутнього фахівця».

14. Створіть таблицю для порівняння функцій викладача та майстра виробничого навчання.

15. Підготуйте приклади завдань, які сприяють формуванню творчого потенціалу здобувачів освіти.

16. Опишіть способи мотивації здобувачів освіти до активної участі у навчальному процесі.

17. Проаналізуйте приклади використання інтерактивних методів навчання у професійно-технічній освіті.

18. Наведіть приклади педагогічних технологій, що сприяють розвитку критичного мислення у студентів.

19. Розробіть пропозиції щодо покращення професійної майстерності педагогів на базі методичних об'єднань та семінарів.

20. Охарактеризуйте роль самоосвіти та безперервного професійного розвитку педагога у сучасних умовах.

4. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС І ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

План

1. Сутність педагогічного процесу та процесу професійного навчання.
2. Компоненти педагогічної діяльності та структура освітнього процесу.
3. Основні функції та результати процесу професійного навчання.
4. Принципи організації педагогічного процесу та його закономірності.
5. Етапи реалізації педагогічного процесу та послідовність дій викладача.
6. Структура діяльності викладача в освітньому процесі.
7. Академічна доброчесність та види її порушення у педагогічному процесі.

1. Сутність педагогічного процесу та процесу професійного навчання

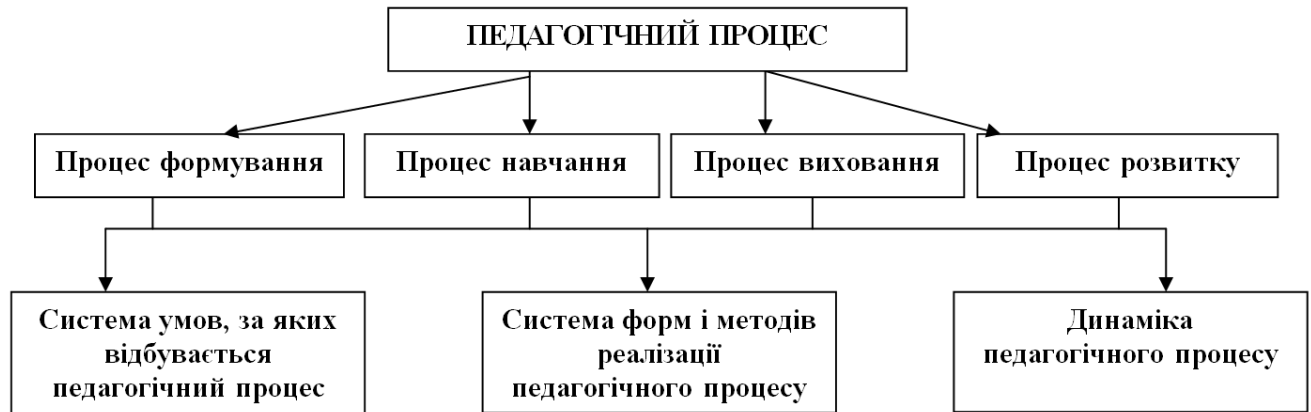
Процес можна визначити як послідовний розвиток явища, який відображає закономірні та послідовні зміни його станів у часі.

Педагогічний процес – це цілеспрямована взаємодія між педагогом (викладачем, майстром виробничого навчання) і студентами, зорієнтована на формування гармонійно розвиненої, різнобічної особистості здобувача освіти. Раніше в педагогічній науці використовували термін «навчальний процес», проте він вважається дещо обмеженим, оскільки не передає всю складність взаємодії та її ключових характеристик – цілісності та комплексності. Водночас педагогічний процес охоплює навчання, виховання та розвиток як єдине явище, тому й «освітній процес» інколи вживається як його синонім.

Педагогічний процес – це організована система, у межах якої інтегруються навчання, виховання, розвиток і освіта, тісно пов'язані з умовами, формами та методами їх реалізації. Взаємодія цих складових дозволяє трансформувати соціальний досвід у індивідуальні якості та компетентності людини. Цей процес є спільною діяльністю, співпрацею та творчою взаємодією між усіма учасниками освітнього (навчально-виховного) процесу. *Мета педагогічного процесу* – сприяти всебічному розвитку, самореалізації та професійному становленню особистості.

У закладах професійної освіти педагогічний процес розглядається як цілеспрямована, мотивована і організована система взаємодії суб'єктів навчання та виховання. Він спрямований на підготовку студентів до професійної діяльності та активної участі в суспільному житті. У межах

педагогічного процесу об'єктивні та соціальні явища трансформуються в особисті психічні та інтелектуальні надбання здобувача освіти, тобто відбувається процес розвитку особистості.

У педагогічному процесі розрізняють *зовнішні та внутрішні суперечності*, які визначають розвиток освітньої системи та особистості здобувача освіти.

Зовнішні суперечності виникають між:

- цілеспрямованістю і системністю освітнього процесу та непередбачуваним впливом соціального середовища;
- стрімким збільшенням обсягу інформації та реальними можливостями її засвоєння;
- узагальненим досвідом, на якому базується навчання, та індивідуальним досвідом кожного здобувача;
- колективними формами організації освіти та індивідуальними способами засвоєння духовних і соціальних цінностей.

Внутрішні суперечності проявляються у внутрішньому світі здобувача освіти і пов'язані з:

- новими потребами й прагненнями та недостатніми можливостями для їх реалізації;
- новими пізнавальними завданнями та сформованими способами діяльності;
- наявним рівнем розвитку та реальним способом життя або соціальним статусом;
- бажаними результатами і фактичними можливостями їх досягнення;
- свідомими та несвідомими мотивами в поведінці й діяльності особистості.

На педагогічний процес у закладах професійної освіти впливають численні *чинники* – зовнішні та внутрішні, об'єктивні та суб'єктивні, тривалі та ситуативні. У цьому процесі своєрідно проявляються закони та закономірності різного рівня та типу, що визначають його ефективність і

результативність.

Основні закономірності педагогічного процесу

1. *Зумовленість потребами суспільства та особистості.* Педагогічна діяльність формується під впливом запитів суспільства, інтересів окремої людини та умов організації процесу, включаючи морально-психологічні, естетичні та санітарно-гігієнічні аспекти.

2. *Розвиток особистості.* Швидкість і рівень особистісного розвитку визначаються спадковими факторами, виховним середовищем, участю в навчально-виховних заходах та використанням відповідних педагогічних методів і прийомів.

3. *Управління педагогічним процесом.* Ефективність педагогічного впливу залежить від організованості зворотного зв'язку між викладачем і вихованцем та своєчасного внесення коректив у процес навчання.

4. *Стимулювання діяльності.* Досягнення результатів у навчанні визначається як внутрішньою мотивацією студентів, так і доцільністю, своєчасністю та інтенсивністю зовнішніх стимулів (педагогічних, моральних, матеріальних).

5. *Єдність чуттєвого, логічного та практичного.* Ефективне засвоєння знань забезпечується поєднанням наочності, логічного мислення та практичного застосування навчального матеріалу.

6. *Злагодженість зовнішньої та внутрішньої діяльності.* Успішність навчання визначається якістю педагогічної роботи та активністю пізнавальної діяльності студентів.

7. *Взаємозв'язок завдання, змісту, методів і результатів.* Чітко сформульоване завдання впливає на вибір форм і методів роботи, а аналіз результатів дозволяє оцінити ефективність обраного підходу.

8. *Динамічність процесу.* Педагогічний процес розвивається поступово, поетапно: попередні досягнення визначають обсяг наступних змін і кінцевий результат.

9. *Інтегративний характер результату.* Остаточний результат навчально-виховного процесу формується як сукупність досягнень усіх його етапів, де кожен етап через взаємодію компонентів впливає на загальний ефект.

Цілісність педагогічного процесу у закладах професійної освіти досягається через гармонійне поєднання навчальної, виховної, розвивальної та професійної підготовки студентів і слухачів.

Структурними складовими педагогічного процесу є: 1) мета навчально-виховної діяльності; 2) зміст навчального матеріалу та практичних завдань; 3) форми і методи роботи педагогів; 4) діяльність викладача та майстра

виробничого навчання; 5) активність студентів або слухачів; 6) результат взаємодії, що виражається у розвитку особистості та набутті професійних компетенцій. Ці компоненти інтегруються відповідно до принципів системного підходу, який передбачає розгляд педагогічного процесу як цілісної системи, де всі частини взаємопов'язані і впливають одна на одну. Такий підхід створює специфічну гносеологічну перспективу, що дозволяє глибше аналізувати взаємодію всіх складових педагогічної діяльності. Системне бачення дозволяє: чітко виділити окремі компоненти педагогічного процесу; проаналізувати різноманітні взаємозв'язки між ними; ефективно управляти навчально-виховною діяльністю.

У сучасному педагогічному процесі виділяють чотири основні компоненти системи:

- 1) *цільовий* – визначає загальні та конкретні завдання, від формування гармонійно розвиненої особистості до розвитку професійних навичок;
- 2) *змістовний* – формує навчальний та виховний матеріал, який потрібно засвоїти;
- 3) *діяльнісний* – забезпечує взаємодію педагогів і студентів, організацію спільної діяльності, управління процесом;
- 4) *результативний* – фіксує досягнуті зміни у рівнях знань, навичок, професійної та особистісної зрілості.

Педагогічний процес у закладах професійної освіти реалізує суспільне замовлення на підготовку кваліфікованих фахівців, забезпечує розвиток здібностей та інтересів студентів, а також включає допрофесійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників.

Педагогічний процес можна розглядати як систему, де органічно поєднані різні форми, методи та засоби навчання, розвитку і виховання, які взаємодіють з певними умовами. *Система* – це сукупність взаємопов'язаних елементів, об'єднаних спільною метою та механізмами управління, які взаємодіють із зовнішнім середовищем. Прикладами систем можуть бути: заклад професійної освіти (ЗПО), студентська група, навчальні заняття або навіть національна система освіти. Кожна з них функціонує в певних умовах: природних, соціальних, культурних тощо. Наприклад, ЗПО як система залежить від матеріально-технічного забезпечення, санітарних норм, психологічного клімату, естетичного середовища та інших чинників.

Найбільш комплексним явищем, яке досліджує дидактика, є саме процес навчання. Цей процес передбачає постійну взаємодію між об'єктивним і суб'єктивним, адже соціальний досвід і знання суспільства трансформуються у знання, навички, моральні цінності та інтелектуальні здібності студентів. Паралельно розвиваються власні ресурси студента – його

прагнення, внутрішні мотиви, життєвий досвід і переживання, які формують його особистісні якості та здатність робити позитивний внесок у практичну діяльність і життя спільноти.

Процес професійного навчання – це комплекс взаємопов’язаних дій педагога (викладача, майстра виробничого навчання) та студентів, спрямованих на забезпечення глибокого і усвідомленого опанування знань, формування практичних умінь, розвиток критичного та самостійного мислення, пізнавальних здібностей і навичок, а також засвоєння основ культури розумової праці й формування світогляду.

Процес навчання визначається освітньою метою та включає кілька взаємозалежних елементів:

1) *зміст навчання* – предмет, що містить систематизовані знання з конкретної дисципліни (загальноосвітньої, фахової);

2) *діяльність викладача* – організація та управління навчальним процесом, формування у студентів мотивації до навчання, викладення навчального матеріалу, керівництво самостійною роботою, перевірка засвоєння знань та розвиток практичних умінь;

3) *діяльність студентів* – активне оволодіння знаннями через розумові, практичні та фізичні дії;

4) *навчальні ресурси* – підручники, методичні посібники, технічні та лабораторні засоби, обладнання.

Основне завдання дидактики полягає у пошуку оптимальної взаємодії цих складових для забезпечення ефективного засвоєння знань і всебічного розвитку студентів. Центральним фактором є мета освіти, що визначає структуру змісту, провідні ідеї та методи навчання. У взаємозв’язку зміст, методи та форми організації занять забезпечують не лише засвоєння фактів, але й розвиток здатності студентів застосовувати їх на практиці, стимулюють творчість і самостійність.

Процес навчання включає такі **основні компоненти**: *цільовий* – визначення освітніх завдань; *мотиваційний* – формування внутрішніх стимулів студентів до навчання; *змістовий* – організація навчального матеріалу; *операційно-діяльнісний* – практичне засвоєння знань; *контрольно-регулятивний* – управління та коригування навчального процесу; *оцінювально-результативний* – аналіз досягнутих результатів і рівня засвоєння матеріалу. Дамо їм стислу характеристику.

Цільовий компонент навчального процесу відображає спільне розуміння викладачем і студентами мети та завдань освоєння теми, розділу або предмета загалом. Мета навчання визначається суспільними потребами та закріплюється у державних освітніх документах.

Процес формування та реалізації завдань навчання можна умовно розділити на чотири *етапи*:

1. Аналіз соціальних вимог і наукових факторів для визначення загальної мети освіти.
2. Втілення цієї мети у навчальні програми, підручники, методичні посібники та технічні засоби.
3. Реалізація завдань навчання через діяльність викладачів.
4. Усвідомлення мети навчання студентами та їх свідоме спрямування власної навчальної діяльності.

Стимулююче-мотиваційний компонент полягає у створенні у студентів інтересу та внутрішніх мотивів для активного освоєння навчального матеріалу. Він проявляється у поєднанні педагогічного стимулювання та розвитку власної мотивації студентів. Зміст навчання визначається програмою та підручниками, а конкретизація завдань здійснюється викладачем з урахуванням підготовки та інтересів студентів.

Операційно-діяльнісний компонент відображає практичну сутність навчання: саме через діяльність викладачів і студентів відбувається засвоєння знань та навичок. Для його реалізації використовуються методи, засоби та форми організації навчання.

Контрольно-регулюючий компонент забезпечує одночасний контроль викладачем і самоконтроль студентами правильності виконання навчальних завдань. Він реалізується через усні та письмові роботи, лабораторні заняття, опитування, заліки та екзамени. Зворотний зв'язок дозволяє коригувати навчальний процес і оптимізувати методи та форми навчання.

Оцінювально-результативний компонент передбачає оцінку досягнутих результатів, виявлення прогалин та планування нових завдань для підвищення рівня знань і навичок студентів.

Усі компоненти навчального процесу взаємопов'язані: ціль визначає зміст, зміст визначає методи та форми роботи, а контроль і регулювання забезпечують досягнення результату. Відповідно до специфіки завдань, підготовки та інтересів студентів, різні компоненти можуть набувати різного значення, що вимагає творчого та гнучкого підходу до організації навчання.

2. Компоненти педагогічної діяльності та структура освітнього процесу

Педагогічний процес розглядається як цілісна система, яка складається з окремих взаємопов'язаних компонентів, виділених на основі конкретних

критеріїв. До таких критеріїв належать умови функціонування, рівень досягнутих результатів, ресурси та ефективність взаємодії педагогів і студентів. Важливо, щоб ці показники дозволяли глибоко аналізувати процес, виявляти ключові зв'язки та закономірності, а також сприяли розвитку нових підходів у навчанні і вихованні.

Основні компоненти педагогічного процесу:

1. *Суб'єкти та об'єкти.* Центральними учасниками процесу є педагог і студент. Педагог виступає організатором, координатором і носієм знань, досвіду та морально-етичних цінностей. Він не лише передає знання, а й формує цінності, стимулює саморозвиток і соціальну активність студентів. Студент як об'єкт навчання є індивідуальністю, яка активно реагує на педагогічні впливи, але одночасно виступає суб'єктом власного розвитку і навчання. Взаємодія цих двох сторін утворює динамічну систему «педагог – студент», де домінуючу роль зазвичай має педагог.

2. *Цільовий компонент* – охоплює як загальні цілі освіти – гармонійний розвиток особистості, формування цінностей та соціальних навичок, так і конкретні завдання, спрямовані на розвиток окремих здібностей, знань, умінь і характеру студента. Мета педагогічного процесу визначається соціальними потребами, завданнями суспільства та нормативними документами системи освіти.

3. *Змістовий компонент* – містить навчальний матеріал, основи науки, виробничі знання, культурні цінності, елементи фізичного розвитку та практичні навички. Зміст педагогічного процесу формується з урахуванням вікових особливостей, рівня підготовки студентів та сучасних вимог до освіти. Важливим аспектом є гармонійне поєднання теоретичних знань з практичною діяльністю, що забезпечує інтеграцію науки, культури і виробничої практики.

4. *Діяльнісний (організаційно-управлінський) компонент* – охоплює організацію навчального процесу, методи взаємодії педагогів і студентів, форми занять, співпрацю, планування і управління навчально-виховними заходами. Цей компонент забезпечує практичну реалізацію завдань педагогічного процесу і підкреслює роль активної участі студентів у власному навчанні.

5. *Контрольно-оцінювальний компонент* – передбачає регулярний контроль та самоконтроль, оцінку засвоєння знань, умінь та соціальних навичок. Використовуються як формальні методи (письмові роботи, заліки, екзамени), так і спостереження, аналіз поведінки та участь у громадській діяльності для оцінки виховного ефекту. Контроль і самоконтроль забезпечують зворотний зв'язок, що дозволяє коригувати процес навчання та

виховання.

5. *Результативний компонент* – характеризує ефективність процесу і досягнуті результати. Досягнення мети визначається рівнем розвитку знань, умінь, особистісних якостей та соціальної активності студентів.

Взаємозв'язки компонентів. Педагогічний процес відзначається комплексними зв'язками між компонентами: інформаційними, організаційними, комунікативними, причинно-наслідковими, що забезпечує послідовність і наступність процесу. Інтеграція компонентів дозволяє одночасно реалізовувати навчальні, виховні та розвивальні функції.

Додаткові аспекти педагогічного процесу:

1. Важливе значення має формування моральних, соціальних і творчих якостей студентів через взаємодію з соціальним середовищем, продуктивну працю та участь у громадському житті.

2. Методи навчання та виховання мають бути диференційованими: інтелектуальні методи – для навчання, мотиваційні та емоційні – для виховання та розвитку.

3. Ефективність процесу визначається відповідністю змісту та методів об'єктивним законам розвитку людини і суспільства, майстерністю педагога, активністю студентів і систематичним удосконаленням методик.

Таким чином, педагогічний процес є цілісною, динамічною системою, де взаємодія педагога і студента реалізується через взаємопов'язані компоненти, кожен з яких забезпечує досягнення освітньої мети, соціального розвитку та формування гармонійної особистості.

3. Основні функції та результати процесу професійного навчання

Відповідно до цілей і завдань сучасного закладу професійної освіти, освітній процес покликаний виконувати одразу кілька ключових функцій: освітню, виховну та розвивальну.

Освітня функція спрямована передовсім на опанування системи наукових знань та формування як спеціальних, так і загальнонавчальних умінь. Йдеться про засвоєння фактів, понять, законів, закономірностей, теорій і цілісної наукової картини світу. Ці знання мають стати частиною особистого досвіду студента, бути впорядкованими й логічно вибудуваними. Важливо, щоб навчальний матеріал подавався так, аби не втрачалися основоположні ідеї та причинно-наслідкові зв'язки. Кожен новий рівень знань повинен ґрунтуватися на попередньому, забезпечуючи послідовність та системність навчання.

Реальним результатом такої роботи є не лише накопичення інформації,

а й уміння свідомо застосовувати її на практиці, комбінувати вже відомі знання для здобуття нових і формувати стійкі навички.

Спеціальні уміння і навички пов'язані з окремими навчальними дисциплінами. Наприклад, у фізиці й хімії – це розв'язання задач, проведення експериментів чи лабораторних робіт; у географії – робота з картами, здійснення вимірювань і користування приладами; у математиці – оперування обчислювальною технікою та математичними моделями; у біології – робота з мікроскопами, препаратами, гербаріями чи колекціями.

Разом зі спеціальними, студенти набувають і *загальнонавчальних навичок*, потрібних у будь-якій сфері. Це вміння працювати з підручниками та довідковою літературою, користуватися бібліографічними матеріалами, організовувати навчальну працю, дотримуватися режиму дня, розвивати навички письма й читання.

Виховна функція є невід'ємною складовою освітнього процесу. Вона формує у студентів світогляд, моральні та етичні орієнтири, естетичні смаки, трудові установки, систему цінностей і переконань. Виховання відбувається як завдяки змісту та методам навчання, так і через взаємодію викладача зі студентами. Навчання завжди має виховний потенціал, адже неможливо здобути знання без засвоєння певних норм, понять і вимог.

Взаємозв'язок освіти й виховання двосторонній: грамотно організоване виховання зміцнює навчальну діяльність, адже дисциплінованість, організованість і відповідальність створюють сприятливі умови для успішного навчання. Фактично, без виховання повноцінна освітня діяльність неможлива.

Розвивальна функція. Особливе значення у виховному аспекті має розвиток мотивації до навчання, адже саме вона визначає ефективність і результативність освітнього процесу.

Подібно до виховної, розвивальна складова навчання зумовлена самою суттю цього суспільного процесу. Грамотно організований із наукової та методичного погляду освітній процес завжди сприяє розвитку, однак найбільш ефективно ця функція проявляється тоді, коли взаємодія викладача й студентів свідомо орієнтована на формування різнобічно розвиненої особистості. Такий підхід отримав назву *«розвивальне навчання»*.

У традиційній педагогіці під розвитком зазвичай розуміли вдосконалення мовлення та мислення, оскільки саме ці процеси найяскравіше відображають інтелектуальний прогрес студента. Проте звуження поняття лише до цього аспекту є обмеженим. Справжній розвиток стає можливим лише за умови одночасного формування сенсорних, емоційно-вольових, рухових та мотиваційних сфер особистості. Тобто навчання має

бути спрямоване на розвиток людини як цілісної психічної системи.

Сучасні наукові підходи й практика підтверджують необхідність значного розширення сфери впливу розвивального навчання. Інтелектуальний, соціальний та моральний прогрес особистості можливий лише у тісній єдності освітньої, виховної та розвивальної функцій.

Ці три напрями перебувають у взаємозалежності: одна функція виступає поштовхом до іншої, є для неї умовою і водночас наслідком. Їхня єдність має діалектичний характер, що вимагає комплексного розгляду.

Реалізація освітньої, виховної й розвивальної функцій відбувається: 1) через систему навчальних занять, де поєднані всі три групи завдань; 2) у змісті діяльності як викладача, так і студентів; 3) у використанні різних методів, форм і засобів організації навчання; 4) у процесі контролю та самоконтролю, де оцінюється не одна окрема функція, а їх сукупність.

Виконання цих умов дозволяє підняти навчальний процес на якісно новий рівень, забезпечуючи комплексне досягнення цілей, поставлених перед закладами професійної освіти.

4. Принципи організації педагогічного процесу та його закономірності

Закон – це філософська категорія, яка відображає необхідні, істотні, стабільні та повторювані зв'язки між явищами об'єктивної реальності. **Закономірність** – це певна впорядкованість і сталість подій, регулярність прояву головних факторів, що визначають взаємозв'язки між речами та процесами.

У педагогіці закономірності розкривають об'єктивні, необхідні й повторювані взаємозв'язки, які визначають хід і результати навчально-виховного процесу. Серед найважливіших **закономірностей педагогічного процесу** виділяють такі:

1. Закономірність динаміки педагогічного процесу. Розвиток має поступовий і поетапний характер: результати наступного етапу безпосередньо залежать від досягнень на попередньому. Чим вищий рівень проміжних здобутків, тим вагомішим буде кінцевий результат.

2. Закономірність розвитку особистості. Рівень і темпи розвитку залежать від кількох чинників: спадкових особливостей; умов виховання та навчального середовища; власної активності студента в навчальній діяльності; педагогічних методів і засобів впливу.

3. Закономірність управління педагогічним процесом. Рівень ефективності визначається якістю управління, зокрема наявністю та активністю зворотного зв'язку між викладачами та студентами, а також

обґрунтованістю й своєчасністю коригувальних заходів.

4. *Закономірність стимулювання.* Продуктивність навчання зумовлюється як внутрішніми мотивами студента, так і зовнішніми стимулами (педагогічними, соціальними, матеріальними тощо).

5. *Закономірність єдності чуттєвого, логічного й практичного.* Ефективність засвоєння знань залежить від поєднання трьох складових: 1) якісного чуттєвого сприйняття; 2) логічного осмислення отриманої інформації; 4) практичного її застосування.

6. *Закономірність поєднання зовнішньої та внутрішньої діяльності.* Результативність навчання визначається не лише якістю роботи педагога, а й власною активністю й самостійною роботою студента.

7. *Закономірність обумовленості педагогічного процесу.* Перебіг і результат навчання та виховання залежать від: 1) потреб суспільства й особистості; 2) матеріально-технічних і економічних можливостей; 3) умов, у яких відбувається освітній процес (морально-психологічних, гігієнічних, естетичних тощо).

Ці закономірності не вичерпують усієї багатоманітності зв'язків у педагогічній практиці, однак вони окреслюють основні принципи, що забезпечують цілісність і результативність освітнього процесу.

Принципи організації педагогічного процесу – це основоположні орієнтири, які визначають зміст, методи та форми побудови навчально-виховної діяльності. У цих принципах узагальнено суспільний досвід, перевірені практикою закономірності та вимоги до педагогічного керівництва різними видами діяльності студентів – пізнавальною, трудовою, творчою, ігровою тощо.

Дотримання принципів має надзвичайно важливе значення: вони допомагають вирішувати виховні суперечності, забезпечують гармонійне включення особистості в колективні взаємини та сприяють ефективному засвоєнню соціального досвіду.

Основні вимоги до принципів педагогічного процесу

1. *Обов'язковість.* Принципи педагогіки не є порадами чи рекомендаціями, а виступають як обов'язкові правила організації навчально-виховної діяльності. Систематичне ігнорування їх вимог не лише знижує результативність, а й руйнує саму структуру педагогічного процесу. Порухення ключових принципів, зокрема гуманізму та поваги до особистості, може мати навіть адміністративні чи правові наслідки для педагога.

2. *Комплексність.* Принципи повинні діяти не окремо, а у взаємозв'язку. Вони застосовуються одночасно, а не послідовно чи

вибірково, адже педагогічний процес є цілісною системою, яка потребує комплексного підходу в різних умовах.

3. Рівнозначність. Жоден принцип не має вищого чи другорядного значення. Всі вони однаково важливі, і лише їх гармонійна реалізація дає змогу уникнути порушень у функціонуванні педагогічного процесу.

Водночас варто підкреслити, що принципи не є готовими рецептами чи універсальними правилами, які автоматично гарантують успіх. Вони задають загальні орієнтири, але практична реалізація залежить від професійних знань, досвіду та педагогічної майстерності викладача.

Ключовою є роль педагога професійного навчання у реалізації принципів. Викладач виступає організатором педагогічного процесу, спрямовує діяльність вихованців, формує їхні взаємини та створює умови для самореалізації. Його завдання – керувати як навчальною й трудовою, так і творчою чи ігровою діяльністю студентів. Саме тому в педагогіці виділяють дві основні групи принципів: 1) принципи, що визначають організацію педагогічного процесу загалом; 2) принципи, які регулюють керівництво різними видами діяльності вихованців.

Перша група принципів організації навчально-виховного процесу ґрунтується на єдності виховання та суспільного життя. Вона враховує філософські, моральні, політичні та культурні чинники, які відображають основи суспільного розвитку і визначають спосіб життя людини.

До цієї групи належать такі основні принципи:

1. Принцип суспільно-ціннісної спрямованості. Освітній процес має спрямовуватися на різнобічний розвиток особистості, підготовку студентів до життя в демократичному суспільстві та активної участі у його перетвореннях. Освітня і виховна робота повинні ґрунтуватися на наукових засадах, сприяти формуванню цілісного світогляду та системи духовних і моральних цінностей.

2. Принцип комплексного підходу та взаємодії різних видів діяльності. Ефективне виховання забезпечується єдністю навчальної, трудової, ігрової, організаційної та творчої активності. Різні види діяльності взаємодоповнюють одне одного: гра стимулює навчання й працю, а навчання неможливе без зв'язку з практичною діяльністю. Особливу роль відіграють міжпредметні зв'язки, які формують у студентів єдину картину світу.

3. Принцип зв'язку навчання з життям. Зміст освіти має бути тісно пов'язаний із сучасними суспільними процесами, науковими досягненнями й практичною діяльністю. Це реалізується через інтеграцію навчання з продуктивною працею, використання наукових методів у навчальному процесі, залучення студентів до суспільно корисної роботи. Педагогіка

повинна готувати не лише до життя, а й до активної участі в його оновленні.

4. *Принцип гармонійного розвитку особистості.* Освіта й виховання повинні сприяти одночасному розвитку інтелектуальної, емоційної, вольової та практичної сфер студента. Гармонійний розвиток дозволяє людині розкрити свої внутрішні сили, визначити життєві орієнтири, знайти професію та реалізувати себе в суспільстві.

5. *Принцип виховання і навчання у колективі.* Колектив виступає важливим середовищем соціалізації. Поєднання масових, групових і індивідуальних форм роботи формує в студентів почуття взаємної відповідальності, солідарності, навички співпраці й колективної організації праці.

6. *Принцип єдності вимогливості та поваги до особистості.* Поєднання високих вимог із щирою повагою формує в студентів почуття власної гідності, відповідальності та здатність до самостійних рішень. Вимогливість виражає довіру до сил студента, а повага – визнання його прав і можливостей.

7. *Принцип поєднання педагогічного керівництва з розвитком самодіяльності.* Завдання педагога – спрямовувати діяльність студентів, підтримуючи їхню ініціативу та творчість. Це забезпечує розвиток відповідальності, самостійності й організаторських здібностей. Важливо не пригнічувати природні потреби та інтереси, а сприяти їхньому продуктивному розвитку.

8. *Принцип естетизації навчання та виховання.* Педагогічний процес має формувати у студентів естетичне ставлення до дійсності, виховувати художній смак і здатність бачити красу в природі, людських відносинах, мистецтві та праці. Це реалізується через усі навчальні дисципліни, творчу діяльність і суспільні практики.

Таким чином, перша група принципів задає загальний вектор організації педагогічного процесу, орієнтуючи його на гармонійний розвиток особистості в тісному зв'язку з життям і суспільними потребами.

Друга група принципів організації педагогічного процесу зумовлена віковими та індивідуальними особливостями студентів. Вона стосується керівництва їхньою пізнавальною, виробничою, трудовою, громадською, естетичною та іншими видами діяльності, а також спрямовані на забезпечення підтримки самодіяльності в процесі навчання й виховання.

До цієї групи належать такі основні принципи:

1. *Принцип провідної ролі навчання та виховання у розвитку особистості.* Навчально-виховна діяльність виступає головним чинником формування інтелектуальної, морально-вольової, емоційної, естетичної й

фізичної сфер студента. Задатки, закладені природою, розкриваються повною мірою саме в процесі організованого й цілеспрямованого навчання.

2. *Принцип поєднання стимулювання діяльності з підвищенням інтересу.* Розвиток особистості відбувається через подолання труднощів, виховання волі й самостимулювання. Завдання педагога – зробити цю працю привабливою й радісною, поєднавши вимогливість із формуванням внутрішнього та зовнішнього інтересу до навчання, праці й творчості.

3. *Принцип оптимізації методів навчання й виховання.* Методи мають відповідати завданням педагогічного процесу, його змісту та реальній психологічній ситуації. Важливо органічно поєднувати історичну методичну спадщину з новаторськими підходами, враховуючи рівень розвитку студентів, їхні мотиви, здібності й інтереси.

4. *Принцип розвитку різних типів мислення.* Ефективне навчання передбачає гармонійне поєднання емпіричного, логічного, діалектичного, історичного та образно-емоційного мислення. Такий підхід формує гнучкість мислення, вміння аналізувати, узагальнювати, емоційно відчувати світ і творчо його переосмислювати.

5. *Принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей.* У педагогічній діяльності необхідно враховувати як закономірності вікового розвитку, так і унікальні якості кожної особистості. Це сприяє формуванню індивідуальності студента, розкриттю його здібностей і підтримці на кожному етапі розвитку.

6. *Принцип систематичності й послідовності.* Навчальний матеріал слід подавати логічно, структуровано, з дотриманням чіткої наступності. Системність забезпечує ефективне засвоєння знань, умінь і навичок, формує вміння інтегрувати їх у цілісну картину світу.

7. *Принцип наочності.* Навчання має спиратися на образи й конкретні уявлення, адже мислення студента розвивається у взаємодії з чуттєвим досвідом. Використання наочності не зводиться лише до ілюстрацій, а передбачає активну роботу з образами, що стимулює аналітичне й творче мислення.

8. *Принцип доступності.* Зміст і методи навчання мають враховувати вікові та індивідуальні особливості студентів. Забезпечення доступності досягається поступовим переходом від простого до складного, від знайомого до нового та від конкретного до абстрактного, що стимулює зацікавленість і сприяє усвідомленому засвоєнню матеріалу.

9. *Принцип міцності знань, умінь і навичок.* Засвоєння знань повинно бути довготривалим і усвідомленим. Найміцнішими є ті знання, які студент здобуває самостійно, застосовує на практиці й бачить у них життєву цінність.

Важливу роль відіграють дискусії, творчі завдання, практична діяльність і позитивний емоційний фон навчання.

Таким чином, ця група принципів орієнтована на індивідуалізацію та вдосконалення освітнього процесу, забезпечення його доступності, структурованості й результативності з урахуванням вікових та психологічних особливостей студентів.

Отже, принципи педагогічного процесу виступають закономірностями, що відображають реальні взаємозв'язки між педагогічними явищами. Вони не є статичними чи остаточними; навпаки, життя, зміни в суспільних відносинах, наукові відкриття та досвід педагогічної практики постійно впливають на їх розвиток. Це призводить як до формування нових принципів, що відповідають сучасним потребам, так і до еволюції існуючих, традиційних підходів.

5. Етапи реалізації педагогічного процесу та послідовність дій викладача

Педагогічний процес розглядається як багаторівнева система, що забезпечує організовану взаємодію викладача і студентів, спрямовану на досягнення освітніх, виховних та розвивальних цілей. Його структура традиційно охоплює три основні етапи: *підготовчий, основний і підсумковий*, кожен з яких виконує власні функції та має визначені завдання.

1. Підготовчий етап. На початковій стадії створюються умови для ефективної реалізації педагогічного процесу. Вона передбачає організаційно-аналітичну роботу, що включає:

1) *визначення мети та конкретних завдань* – трансформацію загальних педагогічних орієнтирів у досяжні результати з урахуванням специфіки групи, рівня підготовленості та освітнього середовища;

2) *педагогічну діагностику* – дослідження умов, чинників і ресурсів, які впливають на перебіг процесу. Вона дозволяє виявити рівень знань і навичок студентів, їхні мотиви, інтереси та труднощі;

3) *прогнозування результатів* – науково обґрунтоване передбачення ймовірних наслідків навчально-виховної діяльності з урахуванням наявних можливостей. Прогнозування допомагає уникнути випадковості у процесі та завчасно підготуватися до подолання можливих труднощів;

4) *проектування і планування* – створення детальної програми дій, яка може оформлюватися у вигляді різних планів: перспективних (на рівні закладу освіти), календарних (для навчальної групи) та індивідуально-тематичних (для окремих занять).

Таким чином, підготовчий етап формує основу для подальшої

діяльності, визначає напрям і темп розвитку педагогічного процесу.

2. Основний етап. Цей етап охоплює безпосереднє здійснення педагогічної діяльності, у ході якої реалізуються поставлені завдання. Його структура включає:

- 1) постановку та роз'яснення мети перед студентами;
- 2) організацію співпраці викладача і здобувачів освіти;
- 3) добір методів, форм і засобів навчання з урахуванням специфіки матеріалу та психологічних особливостей студентів;
- 4) створення сприятливого середовища для активної пізнавальної діяльності;
- 5) застосування прийомів стимулювання мотивації, інтересу та вольових зусиль;
- 6) здійснення поточного контролю, який сприяє своєчасному виявленню труднощів і корекції освітнього процесу;
- 7) інтеграцію педагогічної діяльності з іншими процесами соціалізації, розвитку та виховання.

Особливе значення має *зворотний зв'язок*, який виступає механізмом регулювання і корекції навчання. Він дозволяє забезпечити гнучкість управління та своєчасно реагувати на зміни в навчальній динаміці, що робить процес більш ефективним.

3. Підсумковий етап є завершальною стадією педагогічного процесу та має аналітико-оцінювальний характер. Її головні завдання полягають у:

- 1) всебічному аналізі досягнутих результатів та співвіднесенні їх із поставленими цілями;
- 2) виявленні позитивних аспектів та недоліків у організації процесу;
- 3) розробленні рекомендацій для підвищення ефективності майбутньої роботи;
- 4) вдосконаленні професійної майстерності викладача шляхом аналізу й самоаналізу власної діяльності.

Варто підкреслити, що підсумковий етап має не лише контрольну, а й розвивальну функцію. Він сприяє накопиченню педагогічного досвіду, формуванню здатності до рефлексії та системному підвищенню якості освітнього процесу.

Отже, педагогічний процес можна охарактеризувати як динамічну систему, у якій *підготовчий етап* – формує підґрунтя, *основний етап* – забезпечує практичну реалізацію навчально-виховної діяльності, а *підсумковий* – виконує функції аналізу та вдосконалення. Цілісність і наступність цих етапів визначають рівень результативності освітнього процесу та ефективність професійної діяльності педагога.

6. Структура діяльності викладача в освітньому процесі

Будь-яка управлінська діяльність, у тому числі й робота викладача, включає такі ключові елементи: планування, організацію, стимулювання, поточний контроль, регулювання процесу та аналіз його результатів.

Планування роботи викладача здійснюється через календарно-тематичні плани. Орієнтовні плани публікуються у відповідних журналах, а викладачу зазвичай потрібно внести лише невеликі корективи, зважаючи на особливості конкретного закладу та групи студентів. У цьому можуть допомогти методичні посібники з викладання відповідного предмета, які дають рекомендації щодо завдань для занять, виділяють важливі та складні елементи, пропонують вправи для закріплення знань, повторення та домашньої роботи. Систематичне використання таких посібників дозволяє ефективніше планувати заняття й обирати найоптимальніші рішення для конкретної групи.

Сучасна дидактика не вимагає стандартної форми конспекту для всіх викладачів – зміст плану залежить від досвіду педагога. Початківцям доводиться складати досить детальні плани: визначати мету заняття, освітні, виховні та розвиваючі завдання, формулювати запитання для опитування студентів, структурувати вивчення нового матеріалу, зазначати фактичні дані, вправи для закріплення та домашні завдання, а також перелік необхідного обладнання та літератури. Досвідчені педагоги можуть робити записи більш лаконічно, але прагнення до вдосконалення планування є обов'язковим для всіх.

Таким чином, планування має допомагати підвищенню педагогічної майстерності та забезпечувати практичну підтримку викладачу. Воно потребує творчого підходу, що проявляється не лише в різному рівні деталізації, а й у відході від шаблонної структури: опитування, пояснення, вправи тощо. Під час вивчення складних або малопов'язаних тем заняття можна починати з нового матеріалу, а прості теми доручати студентам опрацьовувати самостійно прямо в аудиторії. Такий підхід урізноманітнює структуру навчальної роботи та стимулює інтерес студентів до навчання.

Ефективність реалізації навчального плану значною мірою залежить від правильної організації навчальної роботи. У педагогічній практиці цей процес умовно поділяється на два основні етапи: *підготовчий та виконавчий*.

1. Підготовчий етап. Підготовка до проведення заняття є багатокомпонентним процесом, що включає:

1) *технічне забезпечення* – підготовку обладнання, наочних матеріалів, дидактичних посібників;

2) *перевірку демонстрацій та дослідів* – їх попереднє виконання з метою оптимізації часу на занятті;

3) *використання сучасних ресурсів* – перегляд відеоматеріалів, цифрових освітніх ресурсів, науково-популярних сайтів і платформ;

4) *залучення студентів* – участь у підготовці дослідів, демонстрацій, доборі матеріалів;

5) *опрацювання навчальної літератури* – відбір джерел із чіткими позначками для швидкого доступу до необхідної інформації.

На цьому етапі викладач уточнює структуру заняття, деталізує окремі завдання, а також планує діяльність студентів, враховуючи їхню мотивацію, рівень підготовленості та можливі труднощі.

2. Виконавчий етап – передбачає безпосередню реалізацію навчального плану, організацію взаємодії між викладачем і студентами та стимулювання їхньої пізнавальної активності. Він охоплює кілька складових:

2.1. Організація діяльності студентів: постановка навчальних завдань; створення умов для усвідомлення цілей заняття; розподіл ролей у груповій та практичній роботі; інструктаж щодо виконання завдань; надання допомоги та організація взаємної підтримки.

Недооцінка організаторської функції викладача (обмеження її лише постановкою завдань і контролем) знижує результативність навчання, тоді як активна підтримка й координація сприяють підвищенню ефективності процесу.

2.2. Стимулювання навчальної активності. Мотиваційний компонент включає: зацікавлення студентів темою заняття; формування внутрішньої потреби у здобутті знань; розвиток почуття відповідальності та обов'язку.

Стимулювання має бути безперервним протягом усього заняття. Особливої ваги воно набуває у другій його частині, коли спостерігається природна втома студентів. У цей час доречними є прийоми, що знімають напруження, запобігають перевантаженню та відновлюють інтерес до навчання.

2.3. Контроль і корекція. Поточний контроль забезпечує своєчасне виявлення труднощів і запобігає накопиченню помилок. Основні його форми: спостереження за діяльністю студентів; контрольні запитання та вправи; індивідуальні співбесіди; аналіз письмових робіт та конспектів.

Завдяки контролю викладач отримує інформацію про рівень засвоєння матеріалу, ефективність власного викладання та організацію навчальної діяльності. Це дозволяє оперативно коригувати процес – надавати додаткові пояснення, уточнювати завдання, організовувати вправи чи стимулювати взаємодопомогу в групі.

3. Завершальний етап заняття. Фінальна частина передбачає аналіз досягнутих результатів та виявлення труднощів у навчанні. На цьому етапі важливо:

- не лише перевірити фактичні знання, а й оцінити їх усвідомленість і здатність до практичного застосування;
- з'ясувати причини недоліків (рівень підготовки, дисциплінованість, працездатність, уміння працювати з інформацією, особливості уваги тощо);
- систематизувати виявлені проблеми, виокремивши головні, що потребують негайного усунення, та другорядні.

Глибокий аналіз результатів і чинників, що вплинули на якість навчання, дає викладачеві можливість підвищити ефективність подальшої роботи та вдосконалити власну педагогічну майстерність.

Таким чином, організація навчальної роботи – це цілісний процес, що охоплює *підготовку, реалізацію та аналіз*. Ефективність кожного з етапів залежить від системності дій викладача та рівня залученості студентів.

7. Академічна доброчесність та види її порушення у педагогічному процесі

Академічна доброчесність – це не просто набір певних правил, а цілісна система моральних орієнтирів і правових норм, яких мають дотримуватися всі учасники освітнього процесу. Вона охоплює як процес навчання, так і викладацьку, дослідницьку та творчу діяльність, а її основне призначення полягає у формуванні довіри до здобутих знань, наукових відкриттів чи мистецьких результатів, а також у забезпеченні справедливості й прозорості освітнього процесу.

Академічна доброчесність у широкому значенні – це не лише формальне дотримання певних правил, а й глибока прихильність до етичних норм, що визначають культуру освітнього та наукового середовища. Вона виступає фундаментальною основою розвитку сучасної освіти і науки, адже саме на принципах чесності, довіри та відповідальності ґрунтується формування професійної і громадянської зрілості особистості.

Порушення принципів доброчесності можуть мати різні **форми**. Найпоширеніші серед них:

1. *Академічний плагіат* – коли чужі тексти, результати досліджень чи творчі напрацювання видаються за власні без належного посилання на автора. Це стосується як повного копіювання, так і часткового використання чужого матеріалу.

2. *Самоплагіат* – ситуація, коли власні раніше опубліковані результати повторно подаються як нові, уникаючи посилання на попередні публікації.

3. *Фабрикація* – вигадкування даних, фактів або результатів, яких насправді не існувало, але які навмисно подаються як достовірні.

4. *Фальсифікація* – свідомо зміна вже існуючих даних, наприклад, підтасовування результатів дослідження, перекручення статистики чи навмисне маніпулювання джерелами. До цієї категорії відносять і такі явища, як приписування собі чужого авторства чи замовне написання академічних текстів.

5. *Списування* – використання заборонених джерел під час виконання контрольних, іспитів чи будь-яких інших видів перевірки знань.

6. *Обман* – свідоме надання неправдивої інформації про власну навчальну або наукову діяльність. Серед його проявів: удавана наукова чи освітня робота, неправдиве співавторство, перекручення бібліографічних посилань, залучення сторонніх осіб до проходження процедур оцінювання.

7. *Несамостійне виконання завдань*. Воно може виявлятися у списуванні, зверненні по заборонену допомогу або ж у повному делегуванні виконання роботи іншій особі. Подібні дії позбавляють навчання його головного сенсу — розвитку власних знань та навичок.

8. *Хабарництво* – це надання чи отримання грошових коштів, матеріальних цінностей, послуг, пільг або будь-яких інших вигод з метою отримання неправомірної переваги. Така практика спотворює принцип рівності можливостей та знецінює результати освіти.

9. *Протиправний вплив*. Будь-які спроби тиску на учасників освітнього чи наукового процесу з метою схилити їх до порушення норм доброчесності. Це може бути прохання, вмовляння, наказ, погроза, примус або підкуп. Подібні дії підривають атмосферу довіри та взаємоповаги в освітньому середовищі.

10. *Необ'єктивне оцінювання*. Свідоме завищення чи заниження результатів студентів або професійних компетентностей педагогів. До таких порушень належать:

- а) надання забороненої допомоги під час контрольних чи іспитів;
- б) створення штучних перешкод, які не передбачені правилами оцінювання;
- в) ігнорування випадків списування чи інших проявів несамостійності;
- г) упереджене оцінювання педагогічних працівників у процесі атестації чи сертифікації.

Таким чином, усі ці прояви несумлінності суперечать не лише нормам права, а й самим цінностям освіти – чесності, справедливості та рівності.

Лише їхнє послідовне викорінення дозволяє зберегти довіру до результатів навчання та забезпечити реальний розвиток як студентів, так і викладачів.

Академічна доброчесність є основою якісної освіти й науки. Вона виховує в студентів і викладачів культуру чесності, відповідальності та поваги до інтелектуальної праці інших. Її дотримання гарантує не лише об'єктивність оцінювання, а й розвиток реальної наукової та творчої цінності, яка не знецінюється порушеннями чи фальсифікаціями.

Декларація академічної доброчесності – це офіційний документ, у якому науковці та педагоги публічно підтверджують свою готовність дотримуватися принципів Кодексу академічної доброчесності. Підписуючи декларацію, вони беруть на себе зобов'язання:

- дотримуватися норм чинного законодавства України та міжнародних правових актів у сфері освіти й науки;
- активно протидіяти будь-яким формам порушення академічної етики з боку здобувачів освіти, претендентів на наукові ступені та посадовців, відповідальних за реалізацію державної освітньої політики;
- своєчасно інформувати уповноважені органи про випадки виявленої недоброчесності;
- надавати лише перевірену та достовірну інформацію про результати своєї професійної, освітньої чи наукової діяльності;
- виконувати посадові обов'язки максимально об'єктивно, неупереджено та прозоро.

Кодекс академічної доброчесності закладу освіти або наукової установи (етичний кодекс, кодекс честі, положення про академічну доброчесність тощо) – це внутрішній регламентуючий документ, який:

- визначає ціннісні орієнтири та загальну філософію діяльності установи;
- закріплює позитивні традиції й культуру академічної спільноти;
- регулює поведінку членів колективу, визначаючи бажані та неприйнятні форми дій;
- встановлює механізми самоконтролю та саморегуляції освітнього середовища;
- передбачає відповідальність і санкції за вчинення порушень.

Неспроможність ідентифікувати або зупинити порушення академічної доброчесності виникає тоді, коли заклад освіти чи наукова установа відмовляються реагувати на задокументовані факти, або визнають, але не застосовують передбачені законом чи внутрішніми положеннями санкції. У таких випадках втручаються зовнішні органи забезпечення якості,

які за визначеними процедурами підтверджують факт недоброчесності та можуть застосовувати дисциплінарні чи правові заходи.

Таким чином, декларація та кодекс виступають фундаментом формування академічної культури, а неспроможність їх реалізації відкриває шлях до зовнішнього контролю й посилює відповідальність інституцій за чесність та прозорість освітнього процесу.

Академічна відповідальність здобувачів освіти є невід'ємною складовою системи забезпечення академічної доброчесності. У разі порушення встановлених правил та етичних норм студенти та інші учасники освітнього процесу можуть бути притягнуті до спеціальних заходів впливу, які мають на меті не лише покарання, але й виховання поваги до принципів чесності, справедливості та прозорості.

Види академічної відповідальності можуть включати як *базові*, так і *додаткові або деталізовані* санкції залежно від характеру й тяжкості порушення. До них належать:

1. *Попередження (догана)*. Застосовується у випадках, коли порушення зафіксоване вперше та не має системного характеру. Мета – звернути увагу здобувача освіти на неприпустимість подібної поведінки, попередити повторення порушень та сформувати відповідальне ставлення до навчального процесу.

2. *Анулювання оцінки за окреме завдання, модуль чи підсумкову атестацію*. Використовується у випадках несамотійного виконання завдання (списування, використання недозволених матеріалів чи сторонньої допомоги). Такий захід дисциплінує здобувачів освіти та стимулює їх до чесного виконання навчальної роботи.

3. *Повторне проходження окремих видів освітньої діяльності*. Призначається за повторне порушення академічної доброчесності в межах одного освітнього компонента. Це дозволяє студенту виправити власні помилки, але водночас створює додаткове навантаження, що має виховний характер.

4. *Позбавлення можливості брати участь у конкурсах і програмах підтримки*. Це може включати тимчасове (до одного навчального року) відсторонення від участі у конкурсах на стипендії, гранти або програми академічної мобільності, що фінансуються навчальним закладом чи науковою установою. Такий захід застосовується у разі повторних порушень академічної доброчесності та становить серйозне обмеження для академічного та професійного розвитку студента.

5. *Відрахування з закладу професійної освіти*. Найсуворіший захід, що застосовується у випадках систематичного чи особливо грубого порушення

академічної доброчесності (наприклад, фабрикації чи фальсифікації результатів досліджень, хабарництва, багаторазових випадків плагіату). Відрахування є крайнім заходом і використовується тоді, коли інші форми відповідальності не дали результату.

Конкретні **форми відповідальності** визначаються спеціальними законами України, що регулюють освітню сферу, а також внутрішніми нормативними актами закладу освіти (кодексами честі, положеннями про академічну доброчесність тощо). Важливо, що такі внутрішні документи мають бути: по-перше, затверджені вищим колегіальним органом управління закладу освіти; по-друге, узгоджені з органами студентського самоврядування щодо тих питань, що стосуються прав та обов'язків студентів.

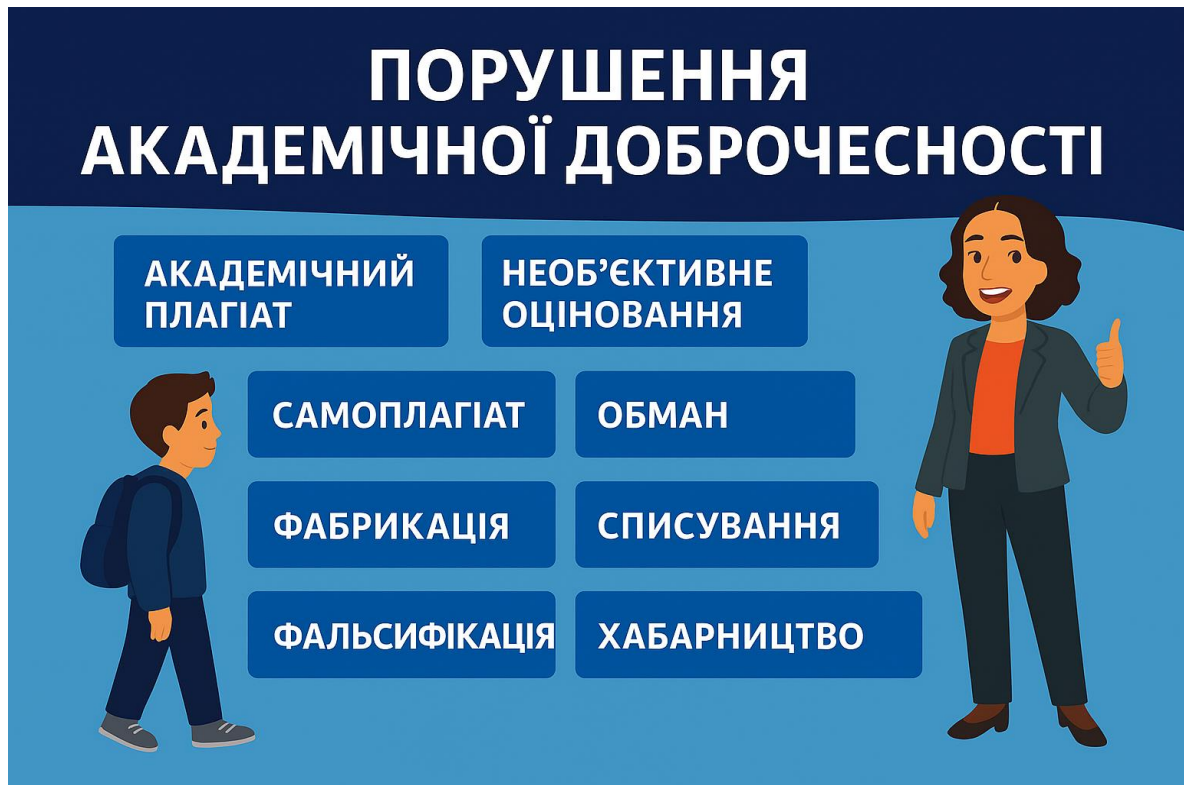
Відтак, система академічної відповідальності виступає механізмом не лише контролю, а й саморегуляції освітнього середовища, сприяє формуванню культури чесності та забезпечує довіру суспільства до результатів навчання.

Формами академічної відповідальності закладу професійної освіти за неспроможність виявляти та попереджати порушення принципів академічної доброчесності є такі:

1. *Письмове попередження керівника закладу професійної освіти.* Офіційний документ, що засвідчує факт зафіксованого порушення академічної доброчесності у закладі. Має дисциплінуючий характер і вимагає від адміністрації закладу вжиття конкретних заходів для усунення виявлених недоліків та недопущення їх повторення.

2. *Призупинення дії акредитації освітньої програми.* Застосовується у випадках, коли порушення мають системний характер, або заклад не реагує належним чином на офіційні зауваження. Тимчасове припинення акредитації означає, що програма втрачає свій офіційний статус, що може негативно позначитися на репутації закладу та довірі до результатів підготовки здобувачів освіти. Відновлення акредитації можливе лише після підтвердження усунення виявлених порушень і приведення освітнього процесу у відповідність до вимог законодавства та стандартів якості освіти.

Порядок розгляду потенційних випадків порушення академічної доброчесності визначається уповноваженим колегіальним органом управління навчального закладу. Він здійснюється відповідно до чинного законодавства України та спеціальних нормативно-правових актів, що регламентують стандарти якості освіти та наукової діяльності. При цьому особа, стосовно якої ініційовано перевірку щодо порушення академічної доброчесності, користується низкою гарантованих прав, спрямованих на забезпечення справедливості та неупередженості процедури:

1. *Право на ознайомлення з матеріалами перевірки.* Здобувач освіти або працівник має можливість отримати доступ до всіх зібраних матеріалів і документів, що підтверджують або спростовують факт можливого порушення, а також подавати власні зауваження та уточнення.

2. *Право на надання пояснень.* Особи мають можливість особисто або через уповноваженого представника надавати усні та письмові пояснення. Водночас вони можуть відмовитися від надання будь-яких пояснень без будь-яких негативних наслідків для себе. Крім того, передбачена участь у процедурі дослідження доказів.

3. *Право бути присутнім під час розгляду справи.* Особу повинні завчасно поінформувати про дату, час і місце засідання, на якому розглядатиметься питання щодо можливого порушення академічної доброчесності. Вона має право брати участь у засіданні, висловлювати свою позицію та ставити питання.

4. *Право на оскарження рішення.* Рішення щодо застосування академічної відповідальності може бути оскаржене в апеляційному порядку до уповноваженого органу закладу освіти, який розглядає відповідні скарги. У разі незгоди з результатами апеляції особа має право звернутися до суду.

За визначенням Міжнародного центру академічної доброчесності, ядро цього явища становлять п'ять **універсальних принципів**: чесність, довіра, справедливість, повага та відповідальність. У поєднанні зі сміливістю

дотримуватися їх навіть у складних обставинах ці засади формують моральний орієнтир для науковців, педагогів і здобувачів освіти.

У вітчизняному та світовому освітньому просторі виокремлюють такі **базові принципи забезпечення академічної доброчесності:**

1. *Чесність і порядність* – виявляється у системному уникненні будь-яких форм обману чи порушень під час навчальної та наукової діяльності; чесність передбачає відкритість у власних досягненнях, сумлінність у виконанні завдань та відмову від використання неправомірних переваг.

2. *Повага до прав і свобод інших* – полягає у визнанні гідності кожного учасника освітнього процесу, дотриманні етичних норм щодо фізичного і психологічного благополуччя, формуванні атмосфери колегіальності, толерантності та взаємної підтримки.

3. *Довіра* – ґрунтується на впевненості в чесності й порядності колег і студентів; довіра усуває страх бути безпідставно звинуваченим, сприяє формуванню здорового академічного середовища, де результати наукової чи освітньої діяльності оцінюються об'єктивно й прозоро.

4. *Відповідальність* – полягає у готовності брати на себе відповідальність за результати власної роботи, дотримання взятих зобов'язань, а також у здатності протидіяти проявам не доброчесності; важливою складовою є особистий приклад педагога чи науковця у дотриманні високих моральних стандартів.

5. *Прозорість і публічність* – передбачає відкритий доступ до інформації про освітні та наукові результати, зрозумілість процедур оцінювання, прийняття рішень і встановлення санкцій; прозорість є ключем до довіри суспільства до системи освіти.

6. *Справедливість* – означає рівне та неупереджене ставлення до всіх учасників освітнього процесу, недопущення дискримінації, упередженості чи привілейованого ставлення. Справедливість забезпечує однакові можливості для кожного, хто здобуває освіту або займається науковою діяльністю.

Академічний плагіат. *Плагіат* – це привласнення чужого інтелектуального продукту шляхом оприлюднення (опублікування) твору або його частини під іменем особи, яка фактично не є автором цього твору. *Академічний плагіат* у більш вузькому значенні – це використання результатів наукових, навчальних чи творчих напрацювань інших осіб без належного посилання на першоджерело та подання їх як власних. Йдеться не лише про пряме копіювання текстів, а й про будь-які форми відтворення інтелектуальних досягнень, що спотворюють авторство.

До академічного плагіату належать такі дії:

1. *Пряме копіювання тексту* – відтворення у власному творі речення чи більшого фрагмента іншого автора без змін або з незначними модифікаціями (у тому числі через переклад) без зазначення імені автора та джерела.

2. *Парафраз або переказ без посилання* – подання частини чи цілого тексту іншого автора у вигляді власного переказу, перефразування чи узагальнення без відповідної бібліографічної вказівки.

3. *Неправильне цитування* – відтворення у власному тексті цитати, яка була наведена в іншому джерелі, без уточнення того, через яке саме безпосереднє джерело вона була отримана.

4. *Привласнення спеціалізованої інформації* – подання у власному творі даних чи фактів науково-технічного характеру (крім загальновідомих відомостей), які були опубліковані іншими авторами, без посилання на джерело.

5. *Використання творів мистецтва без авторства* – відтворення у науковому чи навчальному тексті оприлюднених художніх, музичних чи інших мистецьких творів без зазначення їхніх авторів.

Запобігання академічному плагіату. Для забезпечення академічної доброчесності у будь-якому науковому, навчальному чи творчому тексті обов'язковим є належне оформлення джерел інформації. Основні **правила** запобігання плагіату включають наступне:

1. *Посилання на текстові фрагменти.* Будь-який фрагмент тексту обсягом від одного речення і більше, відтворений без змін, з незначними змінами або у перекладі з іншого джерела, має супроводжуватися обов'язковим посиланням на першоджерело. Винятком є лише загальноновживані кліше та стандартні текстові формулювання, що не мають авторства.

2. *Перефразування та вільний переказ.* Якщо перефразований або вільно переказаний текст іншого автора займає більше одного абзацу, посилання на джерело та/або автора має наводитися щонайменше один раз у кожному абзаці, за винятком абзаців, що повністю складаються з формул, а також нумерованих або маркованих списків. У випадку таких списків допускається одне посилання в кінці списку.

3. *Цитування через посередні джерела.* Якщо цитата подається за першоджерелом, необхідно зазначати саме це джерело. Якщо цитата наводиться не напряму з першоджерела, а через проміжне джерело, слід обов'язково вказати безпосереднє джерело цитування (наприклад: [12, с. 148]).

4. *Використання науково-технічної інформації.* Вся науково-технічна інформація, що використовується у творі, повинна супроводжуватися чітким зазначенням джерела. Виняток становить загальновідома інформація, яка визнана всією спільнотою фахівців відповідного профілю.

5. *Нормативно-правові акти.* При використанні нормативно-правових актів необхідно вказувати їхню повну назву, дату ухвалення та дату останніх змін або чинну редакцію.

6. *Використання творів мистецтва.* Будь-які оприлюднені твори мистецтва, що цитуються або відтворюються в тексті, повинні супроводжуватися зазначенням авторів та назв творів. Для виконавських творів додатково слід вказувати виконавців (індивідуальних або колективних), якщо вони відомі. У разі, якщо автори чи виконавці невідомі, їх слід позначати як невідомих, а також обов'язково наводити джерело, з якого запозичено твір.

Виявлення академічного плагіату. Для того, щоб встановити факт академічного плагіату, необхідна одночасна наявність трьох ключових ознак:

1. *Наявність збігу тексту.* У порівнюваному тексті присутній текстовий фрагмент обсягом більше одного речення, який повністю або майже повністю збігається з фрагментом іншого джерела. Винятком становлять загальноновживані фрази, стандартні кліше та формулювання, що не мають конкретного авторства.

2. *Передування джерела.* Текст іншого автора (або джерело іншого твору) має бути створений раніше, ніж досліджуваний твір. Це може включати будь-які попередні роботи самого автора або інших осіб, якщо збіги є значними.

3. *Відсутність належного посилання.* Автор аналізованого твору не вказує посилання на джерело запозиченого фрагмента, або робить посилання у невизначеному місці (наприклад, лише в загальному списку літератури або в іншій частині роботи), так що незрозуміло, які саме речення чи частини тексту стосуються цього джерела.

Тільки за наявності одночасно всіх трьох ознак можна говорити про факт академічного плагіату.

ПРАВИЛА ЦИТУВАННЯ

- Текст цитати починається і закінчується лапками.
- Слова цитати наводяться у тій граматичній формі, у якій подані в джерелі.
- Цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту
- Кожна цитата супроводжується посиланням на джерело.
- Після цитати вживаються ініціали автора наукової роботи.

Програмно-технічні засоби перевірки на академічний плагіат. Програмно-технічні засоби перевірки на академічний плагіат – це спеціальні інструменти, які дозволяють виявляти неправомірні запозичення у текстах наукових та освітніх робіт, визначати обсяг таких запозичень та формувати звітність для подальшого аналізу.

Перевірка здійснюється за допомогою інформаційних онлайн-систем виявлення збігів, схожості або ідентичності текстів, доступ до яких надають спеціалізовані компанії (наприклад, ТОВ «Антиплагіат», ТОВ «Плагіат») на умовах укладених договорів із закладом освіти.

У закладі освіти відповідальність за роботу з цими системами покладається на призначених співробітників бібліотеки:

1) *адміністратор системи* – особа, яка отримує доступ до системи від компанії-постачальника та створює облікові записи для користувачів;

2) *авторизовані користувачі* – особи, які виконують перевірку робіт та формують звіти про подібність тексту.

Об'єкти перевірки. Перевірці на академічний плагіат підлягають:

1) кваліфікаційні роботи здобувачів ступеня бакалавра та магістра;

2) наукові роботи, подані для публікації та захисту на вчене звання доктора філософії чи доктора наук;

3) інші творчі та наукові матеріали за рішенням кафедри чи наукової ради.

Організацію перевірки здійснюють завідувачі кафедр або уповноважені особи. Перевірка проводиться на етапі подання роботи на: засідання кафедри; редакційну колегію; спеціалізовану вчену раду тощо.

Для початку перевірки відповідальна особа подає службову записку на ім'я ректора або проректора з науково-педагогічної/наукової роботи. Після отримання дозволу твір передається Авторизованому користувачеві для перевірки в системі.

Процес перевірки та аналізу. Система виконує аналіз тексту та формує *звіт подібності*, який демонструє відсоток збігів із іншими джерелами. Авторизований користувач передає звіт відповідальним за перевірку особам або безпосередньо автору твору, якщо перевірку ініціював він сам. Аналіз результатів проводиться колегіально на засіданні кафедри або відповідної комісії. Рішення приймається *відкритим голосуванням простою більшістю голосів* і може містити такі рекомендації:

- допустити твір до захисту/публікації;
- рекомендувати доопрацювання;
- не рекомендувати твір до захисту/публікації.

Результати рішення заносяться у протоколи засідань, а також оформлюється *довідка про рівень оригінальності тексту* у двох примірниках – один для організатора перевірки, другий для автора роботи. Строк аналізу результатів не перевищує *двох тижнів* від дати отримання звіту подібності.

Критерії оригінальності та подальші дії:

- 1) *висока оригінальність ($\geq 50\%$) без ознак плагіату* – твір допускається до захисту;
- 2) *Низька оригінальність ($< 50\%$) без ознак плагіату* – робота направляється на доопрацювання та повторну перевірку;
- 3) *Наявність ознак академічного плагіату* – робота не допускається до захисту.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте визначення педагогічного процесу та його відмінність від процесу професійного навчання.
2. Назвіть основні компоненти педагогічної діяльності та поясніть їх значення у структурі освітнього процесу.
3. Опишіть функції педагогічного процесу й очікувані результати професійного навчання.
4. Охарактеризуйте основні принципи організації педагогічного процесу, включаючи науковість, системність, доступність та зв'язок з практикою.
5. Поясніть закономірності педагогічного процесу та їх вплив на ефективність навчання.
6. Перерахуйте та охарактеризуйте етапи реалізації педагогічного процесу, визначивши послідовність дій викладача на кожному етапі.
7. Опишіть структуру діяльності викладача в освітньому процесі, включаючи підготовку, організацію, контроль і корекцію навчальної діяльності.
8. Охарактеризуйте академічну доброчесність у педагогічному процесі та основні види її порушення.

9. Опишіть способи забезпечення інтеграції теоретичних знань і практичних навичок під час професійного навчання.
10. Наведіть методи та форми організації навчальної діяльності, що сприяють максимальному засвоєнню знань і розвитку професійних компетентностей.
11. Складіть схему педагогічного процесу з виділенням компонентів, функцій та очікуваних результатів.
12. Проаналізуйте реальний приклад заняття з професійної підготовки та визначте, як викладач реалізував принципи педагогічного процесу.
13. Розробіть короткий план заняття за етапами педагогічного процесу, включаючи підготовку, основну частину, контроль і підбиття підсумків.
14. Створіть таблицю «Діяльність викладача – очікувані результати», показавши, як конкретні дії впливають на засвоєння знань та формування компетентностей.
15. Підготуйте міні-кейс на тему «Порушення академічної доброчесності на занятті» та запропонуйте шляхи його запобігання.
16. Опишіть приклад використання закономірностей педагогічного процесу для підвищення ефективності професійного навчання.
17. Розробіть таблицю «Принципи педагогічного процесу – практичні дії викладача» з прикладами реалізації кожного принципу.
18. Проаналізуйте роль контролю та зворотного зв'язку у педагогічному процесі та їх вплив на навчальні досягнення студентів.
19. Опишіть способи диференціації навчальної діяльності відповідно до рівня підготовки здобувачів освіти.
20. Розробіть рекомендації щодо вдосконалення педагогічного процесу на основі аналізу власної або колективної практики.

5. ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

План

1. Сутність та концептуальне визначення змісту професійної освіти.
2. Джерела та чинники формування змісту професійної освіти.
3. Принципи організації змісту професійної освіти.
4. Освітні стандарти та освітні програми.
5. Навчальний план, робочі програми та навчальні матеріали.

1. Сутність та концептуальне визначення змісту професійної освіти

Зміст освіти розглядається як цілісна система знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток когнітивних і фізичних здібностей студентів, формування їхнього світогляду, моральних цінностей, моделей поведінки, а також підготовку до соціальної активності та професійної діяльності.

Історично зміст освіти еволюціонував під впливом соціально-економічних умов, рівня науково-технічного прогресу, культурного середовища, педагогічної теорії, а також мети й завдань виховання. Ці трансформації відображаються у зміні пріоритетів навчання, підходів до формування компетентностей та розширенні освітніх програм.

Відповідно до Закону України «Про освіту», сучасна система освіти включає такі ланки: дошкільну освіту, загальну середню освіту, позашкільну освіту, професійно-технічну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту, аспірантуру, докторантуру та форми самоосвіти.

Сучасний підхід до формування змісту освіти ґрунтується на забезпеченні всебічного розвитку особистості та підготовки до практичного життя. Освітній контент має відповідати соціальному замовленню, мати наукову та практичну цінність, враховувати навчальні можливості студентів та ресурсні обмеження освітніх закладів, забезпечувати цілісність і системність навчального процесу.

Згідно з «Положенням про освітньо-кваліфікаційні рівні», **зміст професійної освіти** визначається як системно організована сукупність знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій та професійних компетентностей, опанування яких забезпечує ефективну підготовку кваліфікованих фахівців до виконання конкретних трудових функцій та адаптації до умов професійної діяльності. Ці вимоги формуються з урахуванням розвитку науки, технологій, культури та соціальних потреб суспільства.

Головними **складовими змісту** професійної освіти є:

Теоретична підготовка – формування фундаментальних та спеціалізованих знань, необхідних для розуміння закономірностей

професійної діяльності, сучасних технологій і методів роботи.

Практична підготовка – розвиток професійних умінь і навичок, що забезпечують здатність виконувати трудові завдання на сучасному рівні, включаючи роботу з обладнанням, матеріалами та інформаційними технологіями.

Інтелектуальна та соціальна компетентність – здатність до аналізу, прийняття рішень, саморозвитку, ефективної комунікації та роботи в команді.

Ціннісно-мотиваційна складова – формування професійної етики, відповідальності, культурних і моральних орієнтирів, орієнтація на безперервне підвищення кваліфікації.

Зміст професійної освіти формується відповідно до:

- 1) професійних стандартів і вимог ринку праці;
- 2) освітньо-кваліфікаційних рівнів та освітніх програм;
- 3) структурно-логічних схем підготовки, що визначають послідовність засвоєння компетентностей;
- 4) нормативних документів, методичних рекомендацій та сучасних навчальних матеріалів.

Освітньо-кваліфікаційні рівні визначають професійні статуси, серед яких кваліфікований робітник, молодший бакалавр, бакалавр і магістр. Система функціонує на засадах, закріплених у статті 6 Закону України «Про освіту», що передбачає: доступність усіх видів освітніх послуг для громадян, рівні умови для реалізації потенціалу особистості, гуманістичні та демократичні принципи, пріоритет духовних цінностей, інтеграцію з науковою та виробничою сферами, зв'язок із національною та світовою культурою, гнучкість, прогнозованість і неперервність освіти, поєднання державного управління та громадського самоврядування.

Зміст професійної освіти має бути *динамічним і гнучким*, враховувати розвиток науки і техніки, зміни в економіці та соціальній сфері, інтеграцію знань із суміжних дисциплін і міжнародний досвід. Він реалізується через поєднання навчальних дисциплін, практичних тренінгів, виробничих практик, проектної діяльності та інноваційних освітніх технологій.

Зміст професійного навчання визначається як системно організований комплекс науково обґрунтованих знань, умінь, навичок та компетентностей, освоєння яких забезпечує здобуття освіти та формування професійної кваліфікації відповідно до конкретного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Процес формування змісту професійного навчання реалізується через:

- 1) *освітньо-професійні програми*, що визначають цілі, очікувані

результати навчання та ключові компетентності майбутніх фахівців;

2) *структурно-логічні схеми підготовки*, які обґрунтовують послідовність і взаємозв'язок навчальних дисциплін та практичних компонентів;

3) *навчальні дисципліни*, що включають теоретичну та практичну складові професійної підготовки;

4) *нормативно-правові документи*, що регламентують стандарти освіти та кваліфікаційні вимоги;

5) *навчально-методичні ресурси* (підручники, посібники, цифрові та мультимедійні матеріали), що підтримують процес опанування знань і навичок;

6) *організацію навчальних та позакласних заходів*, які сприяють розвитку професійних, соціальних і особистісних компетентностей.

Такий підхід забезпечує цілісність, системність і практичну значущість професійного навчання, сприяє адаптації до вимог сучасного ринку праці та формує здатність випускника ефективно застосовувати набуті знання й уміння в професійній діяльності.

2. Джерела та чинники формування змісту професійної освіти

Формування змісту професійної освіти є складним і багатокомпонентним процесом, що ґрунтується на поєднанні наукових знань, соціального досвіду, економічних потреб та індивідуальних особливостей здобувачів освіти. Його мета – забезпечити підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно діяти в сучасному соціальному, економічному та технологічному середовищі.

Зміст професійного навчання формується під впливом низки взаємопов'язаних **джерел**:

1. *Науково-технічні досягнення та інновації*. Сучасна професійна освіта повинна ґрунтуватися на актуальних знаннях у сфері науки, техніки, інформаційних технологій, інженерії та виробничих процесів. Це забезпечує формування компетентностей, необхідних для роботи з сучасним обладнанням, програмним забезпеченням, технологічними процесами та інноваційними підходами до виробництва та послуг.

2. *Соціокультурний досвід і цінності*. Культура та соціальний досвід суспільства визначають морально-етичні, комунікативні та громадянські компетентності. Вони формують здатність майбутніх фахівців працювати в команді, дотримуватися норм професійної етики, приймати відповідальні рішення та враховувати культурні особливості в процесі діяльності.

3. *Економічні та виробничі потреби суспільства.* Професійна освіта повинна відповідати запитам ринку праці та потребам економіки, забезпечуючи випускників актуальними професійними знаннями та практичними навичками. Планування змісту навчання відбувається на основі аналізу професійних стандартів, прогнозів розвитку галузей та інноваційних напрямів економіки.

4. *Досвід трудових і соціальних відносин.* Вивчення організації праці, взаємодії між працівниками, систем управління та соціальної відповідальності формує соціально значущі навички, здатність до професійної адаптації та міжособистісної взаємодії.

5. *Індивідуальні особливості здобувачів освіти.* Врахування здібностей, схильностей, попереднього досвіду та мотивації студентів дозволяє розробляти диференційовані освітні програми та активізувати внутрішню мотивацію до навчання, що підвищує ефективність формування професійних компетентностей.

6. *Міжнародний досвід та стандарти освіти.* Сучасна професійна освіта інтегрується у світовий освітній простір, запозичує міжнародні стандарти компетентностей, методики навчання та практичні підходи до підготовки фахівців, що забезпечує конкурентоспроможність випускників на глобальному ринку праці.

У сучасній педагогічній практиці виділяють такі ключові **принципи**:

1. *Науковість* – зміст освіти базується на достовірних знаннях, відображає сучасний стан науки, технологій, економіки та соціального розвитку.

2. *Системність і логічність* – навчальний матеріал організується так, щоб забезпечити поступовий розвиток професійних компетентностей від базового до спеціалізованого рівня.

3. *Практична спрямованість* – знання і навички орієнтовані на реальні професійні завдання та виробничі процеси.

4. *Компетентнісна спрямованість* – основний акцент робиться на формування здатності до самостійного вирішення професійних і соціальних проблем, критичного мислення, аналітичних та комунікативних умінь.

5. *Індивідуалізація і диференціація* – навчання враховує здібності, інтереси та рівень підготовки здобувачів освіти, що сприяє розвитку їхньої мотивації та активної участі в процесі навчання.

6. *Гнучкість і динамічність* – зміст професійної освіти повинен адаптуватися до швидких змін у науці, технологіях та ринку праці, передбачати інтеграцію нових знань і методик.

7. *Соціальна спрямованість* – освіта формує професійні компетентності, що відповідають потребам суспільства, розвитку громадянської свідомості та соціальної відповідальності.

Сучасна професійна освіта орієнтується на комплексні підходи, які забезпечують інтеграцію теоретичних знань, практичних навичок та соціальних компетентностей. Вони створюють умови для підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних адаптуватися до динамічних умов ринку праці та соціального середовища. Основні **підходи** включають:

1. *Інтегративний підхід*. Інтеграція знань з різних дисциплін та практичних навичок у межах однієї професійної програми дозволяє формувати цілісне уявлення про професію. Такий підхід забезпечує взаємозв'язок теоретичних знань і практичного досвіду, розвиває аналітичне та критичне мислення, стимулює комплексне вирішення професійних завдань і сприяє розвитку міждисциплінарних компетентностей.

2. *Компетентнісний підхід*. Основна мета цього підходу – формування професійних компетентностей, які включають знання, уміння, навички, цінності та поведінкові моделі, необхідні для ефективного виконання трудових функцій. Компетентнісний підхід забезпечує здатність випускника до самостійного прийняття рішень, творчого застосування знань і адаптації до нових умов праці та змін у професійній сфері.

3. *Модульно-структурний підхід*. Організація навчального матеріалу у вигляді модулів і блоків забезпечує гнучкість освітнього процесу, можливість оновлення змісту освіти та індивідуалізацію навчання. Модульна структура дозволяє виділяти базові, спеціалізовані та додаткові компоненти підготовки, що полегшує адаптацію програми до конкретних потреб студентів та вимог роботодавців.

4. *Проектно-орієнтоване навчання*. Підготовка через реалізацію практичних проєктів сприяє розвитку здатності до самостійного пошуку рішень, управління ресурсами, планування часу та роботи в команді. Проєктне навчання формує у студентів критичне мислення, творчий підхід до вирішення завдань, навички аналізу результатів та їх впровадження у практичну діяльність.

5. *Інформаційно-цифровий підхід*. Використання сучасних цифрових технологій, дистанційних платформ, симуляційних та інтерактивних методів навчання підвищує ефективність засвоєння професійного матеріалу та сприяє формуванню компетентностей роботи з інформацією. Цей підхід включає роботу з великими даними, цифровими моделями, віртуальними лабораторіями та онлайн-сервісами, що дозволяє забезпечити практичне освоєння новітніх технологій і методів.

6. *Безперервна освіта та інтеграція з виробництвом.* Сучасна професійна освіта передбачає поєднання базової підготовки, післядипломного навчання, стажування на підприємствах і підвищення кваліфікації протягом життя. Це створює умови для безперервного розвитку професійних компетентностей та адаптації до змін у технологіях, економіці та суспільстві, забезпечуючи випускникам конкурентоспроможність на ринку праці.

7. *Особистісно-орієнтований підхід.* Акцент на індивідуальних інтересах, мотивації та здібностях здобувачів освіти сприяє розвитку творчого потенціалу, самостійності у прийнятті рішень та формуванню внутрішньої мотивації до навчання. Цей підхід передбачає диференційовані завдання, можливість вибору навчальних модулів, участь у проєктах за власними інтересами та створення умов для самореалізації кожного студента.

Формування змісту професійної освіти є багаторівневим і комплексним процесом, який ґрунтується на наукових знаннях, соціально-культурному досвіді, економічних потребах та індивідуальних особливостях здобувачів освіти. Використання принципів науковості, системності, компетентної та практичної спрямованості у поєднанні з сучасними підходами (інтегративним, модульно-компетентнісним, проєктним, цифровим та особистісно-орієнтованим) забезпечує формування конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно діяти в сучасних умовах професійної та соціальної діяльності.

3. Принципи організації та критерії відбору змісту професійної освіти

Професійна освіта є ключовим механізмом розвитку людського потенціалу та підготовки кваліфікованих кадрів, здатних ефективно діяти у сучасному технологічно-орієнтованому, соціально-економічному та культурному середовищі. Одним із фундаментальних аспектів її ефективності є *організація змісту навчання*, яка визначає, які знання, навички, уміння та компетентності здобувачі освіти отримують і як вони засвоюються.

Зміст професійної освіти має відповідати вимогам сучасного ринку праці, розвитку науки та технологій, культурним та соціальним запитам суспільства, а також індивідуальним особливостям студентів. Для досягнення цих цілей застосовуються різні принципи організації змісту навчання, які формують основу якісної професійної підготовки.

1. *Принцип науковості.* Зміст професійної освіти повинен базуватися на достовірних, перевірених наукових знаннях та сучасних технологіях. Це

означає, що програми навчання мають відображати новітні досягнення науки, техніки та практичних методів у відповідній професійній галузі.

Наприклад, у курсі електроніки студент вивчає як класичні закони фізики, так і сучасні методи розробки мікропроцесорних систем із використанням CAD-систем. На факультеті медицини знання про анатомію поєднуються з останніми досягненнями телемедицини та роботизованих хірургічних систем.

Відтак, принцип науковості забезпечує, що знання випускника відповідають сучасному рівню розвитку галузі, формують критичне мислення та здатність до самостійного пошуку рішень у професійній діяльності.

2. Принцип системності та послідовності. Навчальний матеріал організовується логічно і структуровано, що забезпечує формування професійних компетентностей у поступовому порядку – від базових знань до спеціалізованих навичок.

Наприклад, курс програмування починається з основ алгоритмізації та базового синтаксису мови, потім охоплює роботу з базами даних і об'єктно-орієнтоване програмування, а завершальним етапом є розробка комплексного програмного продукту. У навчанні інженерів будівельних спеціальностей спочатку засвоюються основи матеріалознавства, далі – проєктування конструкцій, і тільки після цього – комплексні будівельні проєкти з урахуванням економічних і екологічних аспектів.

Такий підхід формує цілісне уявлення про професійну діяльність, забезпечує логічну інтеграцію знань і навичок на різних етапах навчання.

3. Принцип практичної спрямованості. Навчання має бути орієнтоване на застосування знань у реальних професійних умовах та розвиток практичних навичок. Так, студенти аграрних факультетів проводять лабораторні дослідження ґрунту та практику на фермах, застосовуючи отримані теоретичні знання у реальних умовах. У курсі менеджменту майбутні менеджери беруть участь у бізнес-симуляціях, кейсах та проєктних завданнях, що моделюють реальні виробничі ситуації.

Принцип практичної спрямованості забезпечує готовність випускника до виконання професійних завдань, формує навички самостійного вирішення проблем та адаптації до вимог роботодавців.

4. Принцип компетентнісної спрямованості. Фокус на формуванні компетентностей, що включають знання, уміння, навички, цінності та поведінкові моделі, необхідні для професійної діяльності. Так, у курсі соціальної роботи студенти вивчають нормативну базу та методи роботи з різними категоріями населення, одночасно розвиваючи навички комунікації,

емпатії та командної роботи. Інженери-електроніки отримують знання з мікропроцесорної техніки та одночасно формують компетентності з проектного менеджменту та критичного аналізу результатів.

Відтак, компетентнісний підхід поєднує знання, практичні навички та цінності, готуючи випускника до ефективної професійної та соціальної діяльності.

5. *Принцип модульно-структурної організації.* Навчальний матеріал поділяється на модулі, які охоплюють окремі теми або компетентності, що дозволяє адаптувати програму під потреби студентів та вимоги ринку праці. Наприклад, курс «Інформаційні технології» складається з модулів: «Основи програмування», «Мережеві технології», «Кібербезпека»; студенти можуть обирати модулі за інтересами або майбутньою спеціалізацією. Факультет готельно-туристичного бізнесу розділяє навчальний процес на модулі: «Менеджмент готелів», «Маркетинг у туризмі», «Сервіс та гостинність», що дозволяє студентам формувати профільну компетентність.

Модульна структура забезпечує гнучкість програми, інтеграцію базових і спеціалізованих знань, можливість індивідуалізації навчання та швидке оновлення змісту.

6. *Принцип проектно-орієнтованого навчання.* Реалізація практичних проєктів формує навички самостійного пошуку рішень, управління ресурсами, планування часу та роботи в команді. Наприклад, студенти факультету електроніки створюють проєкт автоматизованої системи освітлення будівлі, інтегруючи знання з електротехніки, програмування та інженерної графіки. Курс «Менеджмент стартапів» передбачає створення бізнес-плану та моделі компанії, включно з маркетинговою, фінансовою та організаційною стратегією.

Проектне навчання сприяє розвитку критичного мислення, творчого підходу та здатності застосовувати знання у комплексних реальних ситуаціях.

7. *Принцип цифровізації та інформаційних технологій.* Використання цифрових ресурсів, симуляційних програм, дистанційних платформ та інтерактивного навчання підвищує ефективність освоєння професійного матеріалу та формує навички роботи з інформацією.

Так, студенти технічних спеціальностей використовують CAD/CAE-системи для моделювання деталей і процесів. Медичні факультети застосовують віртуальні симулятори для відпрацювання клінічних навичок, а юридичні факультети – онлайн-платформи для моделювання судових процесів.

Цей принцип забезпечує практичне освоєння сучасних цифрових

технологій та підвищує якість професійної підготовки.

8. *Принцип безперервної освіти та інтеграції з виробництвом.* Професійна освіта передбачає безперервний процес навчання: базова підготовка, післядипломне навчання, стажування та підвищення кваліфікації.

Так, аграрні факультети поєднують навчання в аудиторіях та стажування на фермерських господарствах, паралельно впроваджуючи новітні технології землеробства. Інженери та ІТ-фахівці проходять практику на підприємствах, а після випуску беруть участь у короткострокових курсах підвищення кваліфікації.

Безперервна освіта забезпечує адаптацію до змін у професійній сфері, розвиток нових компетентностей та підвищення конкурентоспроможності випускників.

9. *Принцип особистісно-орієнтованого навчання.* Навчання враховує індивідуальні особливості, мотивацію, інтереси та здібності студентів, сприяючи розвитку творчого потенціалу, самостійності та самореалізації.

Так, факультет дизайну дозволяє студентам обирати напрямки проєктів: графічний дизайн, веб-дизайн або промисловий дизайн. На курсі підприємництва студенти самостійно обирають вид бізнес-проєкту та розробляють власну концепцію, що стимулює творчість і мотивацію.

Особистісно-орієнтований підхід забезпечує диференціацію навчання, розвиток самостійності та формування внутрішньої мотивації до професійного вдосконалення.

Принципи організації змісту професійної освіти – науковість, системність, практична спрямованість, компетентнісна орієнтація, модульна структура, проєктне навчання, цифровізація, безперервна освіта та особистісно-орієнтований підхід – створюють умови для формування висококваліфікованих, конкурентоспроможних та соціально адаптованих фахівців. Використання цих принципів у комплексі дозволяє розробляти навчальні програми, що інтегрують теоретичні знання, практичні навички та соціальні компетентності, відповідають потребам сучасного ринку праці і сприяють всебічному розвитку особистості.

Одним із ключових завдань професійної освіти є відбір змісту навчання, який визначає, які знання, навички, уміння та компетентності здобувачі отримують, і як ці елементи інтегруються у професійну діяльність. Відбір змісту професійної освіти здійснюється на основі чітких **критеріїв**, що дозволяють забезпечити актуальність, наукову обґрунтованість, практичну спрямованість та соціальну значущість освітніх програм.

1. *Відповідність потребам суспільства та ринку праці.* Професійна освіта повинна відповідати економічним, технологічним і соціальним

потребам суспільства. Програма навчання має підготовлювати фахівців, здатних ефективно працювати у реальних умовах професійної діяльності.

Приклади реалізації: ІТ-спеціальності: включення у навчальний план курсів з кібербезпеки, штучного інтелекту та блокчейн-технологій відповідно до запитів сучасного ринку. Аграрні спеціальності: впровадження точного землеробства, сучасних методів агроекології та автоматизації виробництва. Медицина: підготовка фахівців у сфері телемедицини та роботизованої хірургії, які відповідають актуальним потребам охорони здоров'я.

Отже, врахування потреб суспільства гарантує, що випускник буде конкурентоспроможним і затребуваним у професійній сфері.

2. Відповідність рівню розвитку здобувачів освіти. Зміст професійної освіти має відповідати психологічним, когнітивним та фізіологічним можливостям студентів, забезпечувати поступове засвоєння знань та розвитку навичок.

Приклади реалізації: Початкові курси інженерії: базові дисципліни з фізики та математики для формування фундаменту, на якому будуть будуватися складніші спеціалізовані знання. Професійно-технічні заклади: послідовне введення простих технічних навичок (наприклад, ручна обробка металу) перед освоєнням складних виробничих процесів.

Цей критерій запобігає перевантаженню та забезпечує стійкий розвиток компетентностей, що підвищує ефективність навчання та мотивацію студентів.

3. Науковість і сучасність. Зміст професійної освіти повинен ґрунтуватися на актуальних наукових знаннях, новітніх технологіях та сучасних методах професійної діяльності.

Приклади реалізації: Факультети медицини: впровадження знань із генетики, молекулярної біології та телемедицини. Інженерія та будівництво: актуальні матеріали та технології, енергозберігаючі будівельні рішення, BIM-моделювання. ІТ-освіта: новітні технології штучного інтелекту, машинного навчання та DevOps.

Таким чином, науковість і сучасність забезпечують об'єктивність, достовірність й актуальність знань, формують критичне мислення та здатність до самостійного аналізу і прийняття рішень у професійній діяльності.

4. Практична значущість. Навчальні програми повинні забезпечувати не лише засвоєння знань, а й розвиток практичних навичок, які є безпосередньо застосовними у професійній діяльності.

Приклади реалізації: Будівельні факультети: лабораторні роботи з випробування будівельних матеріалів, моделювання конструкцій, виробничі

практики на об'єктах. Курс «Маркетинг»: розробка реальних рекламних кампаній для локальних підприємств. ІТ-курси: створення програмних продуктів у реальних проєктних умовах.

Практична спрямованість підвищує готовність випускників до реальної роботи, формує навички самостійного вирішення професійних завдань та адаптації до нових умов.

5. Міждисциплінарність і інтеграція знань. Зміст професійної освіти повинен забезпечувати інтеграцію знань із різних дисциплін, що сприяє формуванню комплексних компетентностей.

Приклади реалізації: Екологічний менеджмент: інтеграція знань з екології, права, економіки та технологій охорони навколишнього середовища. ІТ-спеціальності: поєднання програмування, математики, логіки та інженерних основ для розробки складних програмних продуктів. Медицина: поєднання біології, фізіології, хірургії та клінічної психології для комплексної підготовки фахівців.

Міждисциплінарність формує широкий професійний світогляд, готує до вирішення складних і комплексних задач, що потребують синтезу знань із різних галузей.

6. Гнучкість і адаптивність. Зміст освіти повинен бути гнучким і здатним швидко адаптуватися до змін у науці, технологіях і професійних стандартах.

Приклади реалізації: ІТ-освіта: швидка зміна технологій програмування, оновлення курсів відповідно до актуальних трендів. Енергетика: введення нових модулів щодо відновлюваних джерел енергії та енергоефективних технологій. Аграрні факультети: оновлення програм щодо точного землеробства та сучасних агротехнологій.

Гнучкість змісту забезпечує актуальність освіти, дозволяє випускникам залишатися конкурентоспроможними та швидко адаптуватися до змін професійного середовища.

7. Врахування індивідуальних особливостей і мотивації. Зміст освіти має враховувати професійні інтереси, здібності та мотивацію студентів, що сприяє розвитку творчого потенціалу та самостійності.

Приклади реалізації: Факультет дизайну: студенти обирають напрямок проєктів (графічний дизайн, веб-дизайн, промисловий дизайн) залежно від інтересів. Підприємництво: студенти створюють власні бізнес-проєкти у галузях, що відповідають їхнім професійним прагненням.

Врахування індивідуальних особливостей стимулює самореалізацію, внутрішню мотивацію та творчий розвиток.

8. Соціальна та етична значущість. Зміст професійної освіти повинен

включати знання про соціальні, культурні та моральні аспекти професійної діяльності, формувати соціальну відповідальність та громадянську позицію.

Приклади реалізації: Соціальна робота: знання з етики, прав людини, міжкультурної комунікації. Туризм та готельний бізнес: принципи сталого розвитку та відповідального ставлення до культурної спадщини. Бізнес-освіта: корпоративна етика та соціальна відповідальність підприємств.

Соціальна та етична значущість забезпечує формування громадянської свідомості, моральних цінностей та соціальної відповідальності випускників.

9. Врахування можливостей освітньої системи. Зміст освіти має відповідати реальним ресурсам закладу освіти: кадровому потенціалу, матеріально-технічній базі, навчальним лабораторіям та інформаційним технологіям.

Приклади реалізації: Факультети ІТ: використання сучасних комп'ютерних лабораторій, онлайн-платформ та сервісів для розробки програмних продуктів. Медицина: симуляційні лабораторії та клінічні бази для практичного навчання. Аграрні факультети: демонстраційні господарства для практичних занять.

Врахування ресурсів забезпечує реалістичність і ефективність освітнього процесу, запобігає перевантаженню студентів та оптимізує навчальні траєкторії.

Отже, критерії відбору змісту професійної освіти є основою для формування ефективних, сучасних і конкурентоспроможних освітніх програм, що: відповідають потребам ринку праці та суспільства; враховують психофізіологічні можливості студентів; інтегрують теоретичні знання, практичні навички та компетентності; формують соціальну відповідальність та етичну свідомість; забезпечують гнучкість та актуальність змісту освіти.

Дотримання цих критеріїв дозволяє підготувати висококваліфікованого, соціально відповідального та конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно діяти у складних умовах сучасного професійного середовища.

4. Освітні стандарти та освітні програми

В Україні **освітні стандарти** визначають державні вимоги до змісту, обсягу та рівня підготовки здобувачів освіти на кожному освітньому рівні. Вони забезпечують системність, якість та порівнянність освітніх результатів у межах національної системи освіти, а також їхню відповідність міжнародним нормам та стандартам.

Основними завданнями освітніх стандартів є:

- 1) гарантування мінімального рівня компетентностей та знань, необхідних для професійної діяльності;
- 2) забезпечення узгодженості освітніх програм із потребами ринку праці та суспільства;
- 3) регламентація обсягу навчальної роботи, форм оцінювання та ресурсного забезпечення навчання;
- 4) створення підстав для інтеграції національної системи освіти у європейський та світовий освітній простір.

1. Стандарти професійної (професійно-технічної) освіти

Стандарт професійної освіти розробляється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, затверджується Кабінетом Міністрів України та переглядається на предмет його актуальності не менше ніж один раз на 10 років [31].

Рівень: спеціаліст (3–4 рівні Національної рамки кваліфікацій, НРК).

Затверджуються: Міністерством освіти і науки України.

Розробляються на основі: Закону України «Про професійну освіту» (2025 р.), Національної рамки кваліфікацій та аналізу професійних компетентностей.

Основні елементи стандарту:

1. Компетентності здобувача: знання, уміння та навички, які необхідні для виконання професійних обов'язків;
2. Перелік професійних модулів: структуровані блоки навчального матеріалу, що охоплюють теоретичну і практичну підготовку;
3. Орієнтовний обсяг навчального часу: визначає тривалість освоєння кожного модуля;
4. Вимоги до оцінювання: критерії перевірки теоретичних знань і практичних навичок;
5. Рекомендації щодо ресурсного забезпечення: обладнання, лабораторії, матеріали для практичних робіт.

Приклади професій: електрозварник, слюсар, кухар, тракторист.

Стандарт професійно-технічної освіти забезпечує формування базових професійних компетентностей, необхідних для ефективної роботи в конкретній професії, з урахуванням національних та регіональних потреб ринку праці.

2. Стандарти фахової передвищої освіти

Рівень: молодший бакалавр / фаховий молодший бакалавр (5 рівень НРК).

Затверджуються: Міністерством освіти і науки України.

Нормативна база: Закон України «Про фахову передвищу освіту»

(2019), Національна рамка кваліфікацій.

Основні елементи стандарту:

1. Загальні та фахові компетентності: інтеграція професійних, управлінських і соціальних навичок;
2. Результати навчання: чіткий опис очікуваних знань, умінь та навичок;
3. Обсяг навчальних кредитів ЄКТС: не менше 120 кредитів;
4. Вимоги до підсумкової атестації: формальна перевірка знань, практичних навичок та компетентностей;

Галузь знань і спеціальність: визначає фокус професійної підготовки.

Заклади: фахові коледжі, технікуми, медичні, мистецькі та ін. коледжі.

Фахова передвища освіта формує поглиблену професійну підготовку з елементами управлінських і соціальних компетентностей, готуючи випускників до виконання професійних обов'язків у реальних умовах і подальшого продовження навчання на бакалаврському рівні.

3. Стандарти вищої освіти

Рівні: бакалавр, магістр, доктор філософії (PhD), доктор наук.

Затверджуються: МОН України на основі рекомендацій Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО).

Законодавча база: Закон України «Про вищу освіту» (2014), НРК (6–9 рівні), Європейські стандарти (Bologna Process, ESG).

Основні елементи стандарту:

1. Мета програми: формування професійних, академічних і соціальних компетентностей.
2. Компетентності: загальні та спеціальні знання, уміння та навички.
3. Результати навчання: описуються через знання, практичні уміння та навички.

4. Обсяг кредитів ЄКТС: бакалавр – 240 ECTS, магістр – 90–120 ECTS.

Форми контролю: іспити, заліки, дипломні проекти та практики.

Академічні та професійні права випускників: право на подальше навчання, професійну діяльність, стажування.

Стандарти вищої освіти забезпечують професійну, академічну і наукову підготовку випускників у відповідності до міжнародних норм, стимулюють мобільність та інтеграцію у світовий освітній простір.

У ЗПО зміст освіти визначається комплексом **документів та навчально-методичних матеріалів:**

1. *Освітньо-професійна програма підготовки:* основний документ, що регламентує компетентності, модулі та результати навчання.
2. *Структурно-логічна схема підготовки:* методичне обґрунтування

послідовності вивчення навчальних дисциплін та інтеграції теоретичних і практичних блоків.

3. *Робочі програми навчальних дисциплін*: деталізовані плани з метою та змістом і результатами навчання.

4. *Нормативні акти органів управління освітою і ЗПО*: регламентують стандарти, атестацію та ресурсне забезпечення.

5. *Підручники, навчальні посібники, методичні матеріали та дидактичні засоби*: забезпечують реалізацію змісту освіти на практиці.

Комплексне визначення змісту освіти забезпечує системність, послідовність та інтеграцію знань, умінь і навичок, що необхідні для підготовки висококваліфікованих фахівців.

Освітні стандарти є фундаментальним інструментом забезпечення якості професійної освіти в Україні. Вони гарантують: відповідність змісту освіти потребам суспільства та ринку праці; інтеграцію теоретичної та практичної підготовки; формування компетентностей, необхідних для професійної та академічної діяльності; дотримання національних та міжнародних стандартів освіти.

Упорядкована система стандартів дозволяє побудувати ефективний освітній процес на всіх рівнях професійної освіти – від кваліфікованого робітника до доктора наук, забезпечуючи постійний розвиток знань та професійних компетентностей здобувачів освіти.

Освітня програма – це фундаментальний нормативний документ, який входить до складу галузевих стандартів вищої освіти та регламентує:

– *нормативний термін навчання* за конкретною спеціальністю чи освітнім рівнем;

– *зміст освітньої діяльності* у вигляді системи модулів, блоків та дисциплін;

– *вимоги до рівня підготовки фахівця*, зокрема його загальних і професійних компетентностей;

– *структуру освітнього процесу* (теоретичну, практичну, індивідуальну роботу).

Фактично, освітня виступає «освітньою конституцією» спеціальності, що визначає траєкторію навчання, набір компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності, а також регламентує взаємозв'язок між навчальними дисциплінами.

Освітня програма розробляється «для забезпечення здобуття особами професійних кваліфікацій, які відповідають третьому - п'ятому рівням Національної рамки кваліфікацій, та освітньої кваліфікації спеціаліста за відповідною професією» [31].

Освітня програма передбачає кілька взаємопов'язаних структурних **циклів підготовки**, що забезпечують комплексний розвиток здобувача освіти:

1. Гуманітарна, соціально-економічна та природничо-наукова підготовка

Мета: формування світогляду, критичного мислення, ціннісних орієнтацій та базових наукових знань.

Приклади дисциплін: філософія, соціологія, культурологія, економіка, іноземні мови, основи екології, математика, фізика, біологія.

Значення: створює фундамент для подальшої професійної спеціалізації, розвиває здатність працювати в умовах сучасного глобалізованого світу.

2. Професійна та практична підготовка

Мета: формування спеціальних фахових компетентностей та практичних умінь, необхідних для виконання посадових обов'язків.

Приклади: технологія виробництва, інженерна графіка, фахові практикуми, виробничі та переддипломні практики.

Значення: забезпечує зв'язок між теорією та практикою, дозволяє студентам адаптуватися до реальних умов професійної діяльності.

Таким чином, поєднання гуманітарно-наукової та професійної складових створює цілісну модель підготовки фахівця, здатного не лише виконувати конкретні виробничі функції, а й орієнтуватися у соціальних, культурних та науково-технологічних контекстах.

Освітня програма визначає *розподіл кредитів (навчального часу)* між нормативною та вибірковою частинами, а також між різними циклами підготовки:

1) нормативна частина – закріплює обов'язкові для всіх студентів дисципліни та модулі, які гарантують досягнення мінімально необхідного рівня компетентностей;

2) вибіркова частина – (не менше 25% освітніх компонентів) дозволяє індивідуалізувати освітню траєкторію, враховуючи інтереси, здібності й професійні орієнтири здобувачів освіти.

Кожна дисципліна чи модуль має визначений *загальний обсяг часу*, що складається з аудиторної роботи (лекції, семінари, лабораторні, практичні заняття) та *самостійної роботи студентів*, яка формує здатність до самоосвіти та професійного саморозвитку. Співвідношення між аудиторною та самостійною роботою залежить від специфіки дисципліни, а також від освітнього рівня. Наприклад, у технічних спеціальностях більшу вагу мають лабораторні та практичні заняття, тоді як у гуманітарних – самостійне опрацювання літератури, підготовка есе чи проєктів.

Важливим елементом організації освітньої програми є визначення *форм і періодичності проміжного контролю*, які регламентуються навчальним планом закладу професійної освіти. Серед них: поточне оцінювання (тести, колоквіуми, виконання практичних робіт); модульний контроль (засвоєння тематичних блоків); семестровий контроль (заліки, іспити); атестація (курсові, дипломні проєкти, державні іспити). Такий підхід дозволяє забезпечити *систематичний моніторинг успішності* студентів та своєчасне коригування освітнього процесу.

Отже, зміст освіти у закладах професійної освіти є багатовимірною системою, яка: 1) поєднує гуманітарний, науково-природничий та професійний компоненти; 2) забезпечує баланс між теоретичними знаннями та практичними навичками; 3) гарантує відповідність підготовки фахівця державним освітнім стандартам і вимогам ринку праці; 4) створює умови для індивідуалізації освітньої траєкторії та безперервного професійного розвитку.

Таким чином, освітня програма виступає не лише технічним документом, а й *стратегічною моделлю формування майбутнього фахівця*, яка інтегрує науково-теоретичний, практико-орієнтований і особистісно-розвивальний аспекти професійної освіти.

Наукове й методичне обґрунтування реалізації освітньої програми здійснюється через **структурно-логічну схему підготовки (СЛСП)**, яка є одним із базових елементів освітнього стандарту. Вона забезпечує цілісність освітнього процесу та його відповідність логіці професійної підготовки фахівців.

Структурно-логічна схема підготовки – це систематизована модель організації освітнього процесу, яка відображає: послідовність вивчення дисциплін і модулів; взаємозв'язок між циклами загальної, професійної та практичної підготовки; розподіл навчального часу; логіку формування компетентностей відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня.

Іншими словами, СЛСП є «дорожньою картою» освітньої програми, що визначає оптимальну траєкторію навчання здобувача освіти.

Завдання структурно-логічної схеми

1. *Методологічне забезпечення підготовки фахівців.* Схема ґрунтується на наукових принципах системності, послідовності, інтеграції знань, що дозволяє уникати дублювання матеріалу та забезпечувати міждисциплінарні зв'язки.

2. *Регламентація навчального процесу.* Вона визначає, які дисципліни є базовими для опанування інших, формуючи «вертикаль» знань і навичок.

3. *Гарантування відповідності компетентнісній моделі випускника.*

СЛСП пов'язує навчальні результати з конкретними компетентностями, які повинні бути сформовані на виході.

4. *Забезпечення наступності освітніх рівнів.* Схема враховує як внутрішню логіку програми (наприклад, від загальнонаукової до професійної підготовки), так і можливість переходу на вищий освітній рівень (від фахового молодшого бакалавра до бакалавра, від бакалавра до магістра тощо).

Типова структурно-логічна схема включає:

1) *загальний блок дисциплін гуманітарного та соціально-економічного спрямування* – формує базовий світогляд та загальнолюдські цінності;

2) *природничо-науковий блок* – забезпечує опанування фундаментальних знань (математика, фізика, хімія, інформатика);

3) *професійний блок* – містить дисципліни спеціальності, спрямовані на формування фахових компетентностей;

4) *практичну підготовку* – навчальні та виробничі практики, стажування, проєктна діяльність;

5) *атестацію* – курсові роботи, кваліфікаційний іспит, дипломний проєкт тощо.

Важливим елементом є логічні зв'язки між дисциплінами. Наприклад: для оволодіння технологіями обробки матеріалів студент повинен спершу вивчити дисципліни «Матеріалознавство» і «Механіка»; курс «Менеджмент» спирається на попереднє засвоєння економічних і соціологічних дисциплін.

Приклад практичної реалізації: у підготовці електромеханіка структурно-логічна схема може передбачати: 1-й курс: вивчення математики, фізики, інформатики (як фундаментальної основи); 2-й курс: «Теоретичні основи електротехніки», «Електричні машини»; 3-й курс: «Автоматизація виробничих процесів», «Електропривод», «Мікропроцесорні системи»; паралельно: виробнича практика на підприємствах; завершення: дипломний проєкт із комплексним застосуванням набутих знань.

Таким чином, СЛСП забезпечує поступовість, наступність та практичну спрямованість підготовки.

У сучасних умовах структурно-логічна схема виконує ще декілька ключових функцій:

1) адаптація до Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) – через розподіл кредитів між циклами та дисциплінами;

2) гнучкість і варіативність освітнього процесу – завдяки інтеграції вибіркового дисциплін;

3) інтеграція з ринком праці – відображення в схемі тих компетентностей, які затребувані роботодавцями;

4) цифровізація навчання – можливість включення онлайн-курсів та цифрових симуляцій як частини навчального процесу.

Отже, структурно-логічна схема підготовки виступає науково-методичним механізмом, який поєднує освітні стандарти, професійні вимоги та індивідуальні освітні траєкторії, забезпечуючи якість і конкурентоспроможність підготовки фахівців.

5. Навчальний план, робочі програми та навчальні матеріали

Навчальний план у закладах професійної освіти є одним із ключових нормативних документів, що регламентує організацію освітнього процесу, визначає його структуру, логіку й динаміку розвитку професійної підготовки здобувачів освіти. Він виступає своєрідним «*освітнім контрактом*» між закладом освіти, студентом і суспільством, оскільки фіксує перелік освітніх компонентів, їх обсяг, послідовність вивчення, форми організації занять та оцінювання результатів навчання.

На відміну від освітньо-професійної програми, яка задає стратегічні орієнтири та визначає цілі й очікувані результати навчання, навчальний план виконує роль *тактичного інструмента*, що забезпечує практичну реалізацію цих орієнтирів у часових і змістових межах освітнього процесу.

Основні функції навчального плану:

1. *Структуруюча* – визначає логіку розташування дисциплін, їх взаємозв'язок і наступність.

2. *Нормативна* – закріплює обсяг часу (в академічних годинах або кредитах ЄКТС), який має бути витрачений на вивчення кожного освітнього компонента.

3. *Організаційна* – регламентує календарний розподіл навчального навантаження, встановлює графік навчального процесу, чергування аудиторних і позааудиторних форм роботи.

4. *Контрольно-оцінювальна* – визначає форми та періодичність поточного, модульного та підсумкового контролю знань.

5. *Прогностична* – дозволяє адаптувати освітній процес до вимог ринку праці, враховуючи запити роботодавців та перспективи розвитку професії.

Зміст та структура навчального плану

У навчальному плані відображаються такі елементи:

1) *перелік нормативних дисциплін*, обов'язкових для всіх здобувачів певної спеціальності;

2) *блок вибіркових дисциплін*, які забезпечують індивідуалізацію освітньої траєкторії;

3) *послідовність і логіка вивчення дисциплін* (від базових до спеціалізованих);

4) *обсяг навчального навантаження* (лекції, семінари, практичні, лабораторні заняття, самостійна робота);

5) *форми контролю знань* (тести, модулі, іспити, заліки, курсові та дипломні роботи);

6) *графік навчального процесу*, що визначає навчальні тижні, канікули, практики та сесії.

Особливістю сучасного навчального плану, розробленого за умов **кредитно-модульної системи**, є фіксація обсягу дисциплін у кредитах ЄКТС із урахуванням: часу на відвідування занять; самостійної роботи; виконання індивідуальних завдань; участі у формах контролю.

Навчальний план розробляється на *повний цикл реалізації освітньо-професійної програми* та затверджується керівником закладу освіти. Проте з метою конкретизації щорічної організації освітнього процесу складається *робочий навчальний план*, де деталізується:

1) перелік кафедр (циклових комісій), що забезпечують викладання дисциплін;

2) кількість академічних груп та студентів;

3) обсяг і розподіл навчальних навантажень між викладачами;

4) календарний графік навчального року з урахуванням специфіки спеціальності.

Таким чином, робочий навчальний план виконує *оперативно-управлінську функцію*, забезпечуючи практичну організацію навчання.

Робоча програма навчальної дисципліни. Кожна дисципліна, передбачена навчальним планом, має власну робочу програму, яка є нормативним документом закладу освіти й визначає конкретний зміст освітнього компонента.

Структура робочої програми дисципліни включає:

1) *анотацію* – коротку характеристику дисципліни, її місце та значення у системі підготовки;

2) *цілі та завдання* навчальної дисципліни, сформульовані через результати навчання та компетентності;

3) *змістові модулі* та їх логічні зв'язки з іншими дисциплінами (структурно-логічна схема вивчення);

4) *тематичний план* – перелік тем, розподіл часу на аудиторну й самостійну роботу;

5) *методи та форми навчання* (лекційні заняття, семінари, практичні завдання, тренінги, лабораторні роботи, проєктна діяльність);

6) *форми контролю* – тести, модульні контрольні, колоквиуми, іспити, а також критерії оцінювання результатів навчання;

7) *навчально-методичне забезпечення* – рекомендована література, мультимедійні матеріали, електронні ресурси, технічні засоби.

Приклади реалізації: У технічному університеті дисципліна «Електротехніка» у робочій програмі містить практичні завдання з використанням комп'ютерних симуляторів, лабораторні роботи на сучасному обладнанні та проєктні завдання з розробки електросхем.

У педагогічному університеті робоча програма дисципліни «Методика навчання технологій» передбачає практику проведення уроків у закладах освіти, аналіз навчальних програм, використання інтерактивних технологій тощо.

У медичному коледжі програма з «Анатомії людини» поєднує традиційні лекції з віртуальними 3D-моделями та роботою з анатомічними препаратами.

Отже, навчальний план і робочі програми дисциплін є системоутворюючими елементами організації освітнього процесу у ЗПО. Вони виконують функцію забезпечення якості, наступності й прозорості освіти, а також створюють умови для гнучкої адаптації освітніх програм до потреб ринку праці та індивідуальних освітніх траєкторій студентів.

Підручник є базовим дидактичним інструментом, що забезпечує організоване засвоєння навчальної інформації та слугує своєрідним «посередником» між науковим знанням і здобувачем освіти. Він містить систематизовані відомості з конкретної навчальної дисципліни, викладені у відповідності до державних стандартів, освітньо-професійних програм і принципів дидактики.

Його основними характеристиками є: відповідність сучасному рівню розвитку науки і техніки; узгодженість із цілями освіти та виховання; доступність викладу матеріалу; наукова достовірність; дидактична доцільність структури та змісту.

Таким чином, підручник виконує роль *нормативного джерела знань*, яке визначає мінімально необхідний, але науково обґрунтований обсяг навчальної інформації для здобувача освіти.

У сучасному освітньому процесі підручник виконує низку взаємопов'язаних *функцій*:

1) *освітня* – забезпечує формування базових знань, умінь і навичок, необхідних для подальшої навчальної та професійної діяльності;

2) *розвивальна* – стимулює інтелектуальний, мовленнєвий, когнітивний і креативний розвиток здобувачів освіти;

3) *виховна* – сприяє становленню ціннісних орієнтацій, світоглядних позицій, моральних та естетичних якостей особистості;

4) *організаційно-управлінська* – задає логіку навчального процесу, визначає структуру матеріалу, послідовність його засвоєння, а також пропонує методи перевірки знань;

5) *дослідницька* – спонукає до пізнавальної активності, самостійного пошуку рішень, застосування елементів наукового методу.

Навчальний матеріал підручника має три взаємопов'язані *складові*:

Емпіричний компонент – містить опис фактів, явищ і процесів, відображає досвід їх безпосереднього сприйняття та класифікації. Він допомагає здобувачам навчитися аналізувати та впорядковувати спостережувані об'єкти.

Теоретичний компонент – включає поняття, закономірності та концепції, що пояснюють сутність явищ, системність їхніх зв'язків і внутрішню логіку. Ця складова забезпечує розуміння не лише «як», а й «чому» відбуваються певні процеси.

Практичний компонент – надає завдання, вправи, приклади, методичні рекомендації, які забезпечують застосування здобутих знань у різних ситуаціях. Він спрямований на формування досвіду діяльності та розвиток творчих умінь.

Усі ці компоненти мають функціонувати у взаємодії, адже лише їхня інтеграція створює умови для повноцінного навчання.

Сучасний підручник має відповідати не лише традиційним дидактичним принципам, а й таким *вимогам*: орієнтація на компетентнісний підхід; використання візуалізації (схеми, графіки, ілюстрації, інтерактивні елементи); забезпечення міжпредметних зв'язків; доступність викладу при збереженні наукової точності; естетичність і зручність користування.

У добу цифровізації зростає значення **електронних підручників**, які поєднують текстові, графічні, аудіо- та відеоматеріали. Їхні переваги: мультимедійність (поєднання тексту, звуку, відео, анімації); інтерактивність (тести, симуляції, інтерактивні завдання); мобільність і доступність (можливість використання на різних пристроях); оперативне оновлення інформації.

Основними *принципами створення* якісних електронних підручників є: 1) інтеграція різних форматів інформації; 2) забезпечення пошукової функції та гіпертекстових зв'язків; 3) об'єктивність і багатоваріантність контролю знань; 4) можливість онлайн-взаємодії викладача й здобувача.

Разом з тим, існують труднощі: перевантаженість текстами, брак єдиних стандартів створення електронних підручників, різний рівень доступу студентів до технічних засобів.

На відміну від підручника, **навчальний посібник** не є нормативним джерелом, а виконує допоміжну функцію. Він розширює та поглиблює зміст підручника, надає новітню, довідкову й додаткову інформацію.

Форми навчальних посібників: збірники задач і вправ; хрестоматії; словники, енциклопедичні видання; довідники та атласи; методичні рекомендації тощо.

Посібники бувають *закритого типу* (орієнтовані на підтримку роботи з підручником, містять готові методичні рішення) та *відкритого типу* (пропонують альтернативні підходи, дають викладачеві можливість вибору стратегій навчання).

Підручник і навчальний посібник у сучасній освітній системі утворюють *дидактичний комплекс*, що поєднує обов'язковий мінімум навчальної інформації та додаткові джерела для її розширення. Підручник забезпечує системність, нормативність і єдність навчального процесу, а навчальні посібники дозволяють гнучко адаптувати навчання до потреб конкретних здобувачів, сучасних наукових досягнень і специфіки освітнього середовища.

У таблиці 1 подана порівняльна характеристика підручника і навчального посібника.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика підручника і навчального посібника

Критерій	Підручник	Навчальний посібник
Статус	Нормативне джерело, затверджене для використання у навчальному процесі.	Допоміжний матеріал, який розширює, уточнює або доповнює зміст підручника.
Функція	Основне джерело систематизованих знань, обов'язкових для засвоєння.	Сприяє поглибленню знань, формуванню практичних навичок, розширює навчальні можливості.
Структура	Чітко визначена програмою: розділи, теми, підтем, завдання для контролю.	Гнучка, залежить від мети: задачники, хрестоматії, довідники, словники, атласи тощо.
Зміст	Відображає основи науки, відповідає освітньому стандарту.	Може містити найновішу інформацію, довідкові матеріали, приклади, додаткові відомості.
Форми подання	Текст, схеми, таблиці, ілюстрації; обов'язкові дидактичні елементи.	Може містити нестандартні елементи: кейси, методичні рекомендації, проблемні ситуації.
Рівень обов'язковості	Обов'язковий для всіх здобувачів освіти.	Використовується за вибором викладача або студента.

Адресат	Орієнтований на весь контингент студентів.	Орієнтований на різні рівні підготовки, може бути спеціалізованим для окремих груп.
Види	Друкований, електронний.	Закритого типу (допомога у роботі з підручником) і відкритого типу (альтернативні підходи).
Приклад	«Технічна механіка» (базовий підручник за програмою).	«Збірник задач з технічної механіки» або «Методичні рекомендації з лабораторних робіт».

Питання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте зміст професійної освіти та поясніть його концептуальне значення.
2. Перерахуйте основні компоненти, що включає зміст професійної освіти, та поясніть їх роль.
3. Наведіть основні джерела формування змісту професійної освіти.
4. Опишіть чинники, що визначають вибір навчального матеріалу та структуру освітніх програм.
5. Поясніть роль науки, виробництва та соціального досвіду у формуванні змісту професійної освіти.
6. Перерахуйте й охарактеризуйте принципи організації змісту професійної освіти.
7. Проаналізуйте роль освітніх стандартів у професійній освіті.
8. Охарактеризуйте освітньо-професійну програму та її основні складові.
9. Опишіть, як навчальний план забезпечує реалізацію освітньо-професійної програми.
10. Охарактеризуйте призначення робочих програм навчальних дисциплін.
11. Наведіть види навчальних матеріалів, що використовуються у професійній освіті, та поясніть їх функції.
12. Опишіть способи забезпечення зв'язку теоретичної та практичної складових підготовки у змісті професійної освіти.
13. Поясніть роль дидактичних засобів та підручників у реалізації змісту професійної освіти.
14. Складіть схему компонентів змісту професійної освіти та поясніть їх взаємозв'язок.
15. Проаналізуйте конкретну професію, наприклад електрозварник, і визначте джерела формування її змісту освіти.

16. Розробіть таблицю «Чинники формування змісту професійної освіти – їх вплив на освітній процес».
17. Створіть короткий кейс, що демонструє інтеграцію теоретичних знань і практичних навичок у навчальній програмі.
18. Складіть зразок модульно-структурної схеми для однієї навчальної дисципліни.
19. Проаналізуйте один державний освітній стандарт і виділіть основні елементи змісту.
20. Складіть перелік навчальних матеріалів для реалізації програми дисципліни та вкажіть їх функціональне призначення.

6. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

План

1. Загальна характеристика організаційних форм професійного навчання.
2. Характеристика організаційних форм теоретичного навчання.
3. Характеристика організаційних форм практичного (виробничого) навчання.

1. Загальна характеристика організаційних форм професійного навчання

Термін «форма» (від лат. *forma*) у загальнофілософському сенсі означає спосіб організації та спосіб існування змісту. Форма не є лише зовнішньою оболонкою, а виступає структурним принципом, що визначає порядок функціонування змісту. У контексті освіти форма навчання трактується як спосіб організації освітнього процесу, що задає його внутрішню логіку, послідовність і зовнішні прояви.

У педагогічній науці **форма організації навчання** визначається як упорядкована система взаємодії викладача та здобувачів освіти, що реалізується у визначених умовах, режимі та послідовності дій (за С. Гончаренком). У дидактичному аспекті форма виступає зовнішнім відображенням структури навчального процесу, що фіксує характер комунікації, співпраці та розподілу функцій між його учасниками.

Основними формами організації освітнього процесу є: 1) теоретична підготовка; 2) практична підготовка; 3) самостійна робота; 4) контрольні заходи. Заклад професійної освіти має право встановлювати інші форми організації освітнього процесу [31].

Форма професійного навчання – це спосіб організації освітньої діяльності, що проявляється у зовнішньо регламентованій та цілеспрямованій взаємодії педагога і здобувачів освіти. У сучасних наукових джерелах уживаються різні терміни: форма навчання, форма організації навчання, організаційна форма навчання. Однак, з урахуванням загальнофілософського тлумачення поняття «форма», найбільш точним та універсальним є термін форма навчання, адже він охоплює як структурний, так і процесуальний аспект.

Організаційні форми професійного навчання розрізняються за низкою *параметрів*, серед яких:

- 1) кількісний склад студентської групи (індивідуальний, малогруповий чи масовий формат);

2) місце проведення занять (навчальна аудиторія, лабораторія, виробничий майданчик, онлайн-простір тощо);

3) час і тривалість навчання (регламентовані заняття, вільний графік, інтенсивні курси);

4) послідовність освітніх та практичних видів діяльності (теоретична підготовка, практичне закріплення, виробнича практика);

4) рівень педагогічного керівництва та самостійності студентів.

Відповідно до особливостей комунікації між учасниками освітнього процесу виділяють чотири базові **типи організаційних форм професійного навчання**: індивідуальну, парну, групову, колективну.

Індивідуальна форма передбачає самостійну освітню та виробничу діяльність здобувача професійної освіти, яка є одним із провідних способів оволодіння фаховими компетентностями та фундаментальними знаннями. Її сутність полягає у максимальному врахуванні особистих можливостей, потреб та інтересів кожного студента.

Особистісні передумови ефективності індивідуальної форми: достатній рівень підготовленості, здатність до самоорганізації, ініціативність, наполегливість, володіння навичками самоконтролю й самодисципліни.

Основні характеристики індивідуальної форми:

1) високий рівень самостійності та відповідальності здобувача;
2) активне залучення до пізнавальної, практичної та творчої діяльності;
3) гнучкість у доборі навчальних завдань, що відповідають рівню та потребам конкретного студента;

4) застосування різноманітних ресурсів (друковані та електронні джерела, навчальні програми, цифрові платформи).

Сфери ефективного використання індивідуальної форми:

1) формування професійних умінь і навичок;
2) робота з великим масивом інформації та сучасними інформаційними технологіями;
3) заповнення прогалин у знаннях та підготовка до атестацій;
4) поглиблене опанування окремих тем або спеціалізацій.

Ефективність індивідуального навчання значною мірою зумовлюється *якісним добром навчальних завдань* (вправ, проєктів, дослідницьких робіт), що відповідають рівню підготовленості та інтересам здобувачів освіти. Важливими умовами є також *систематичний моніторинг результатів*, надання своєчасного зворотного зв'язку і *педагогічний супровід*, спрямований на корекцію індивідуальної траєкторії навчання. За умови правильної організації індивідуальна форма не лише забезпечує високий рівень засвоєння знань і формування професійних умінь, але й сприяє

розвитку критичного мислення, здатності до самоаналізу та внутрішньої мотивації до безперервного професійного самовдосконалення.

Водночас індивідуальний підхід має і певні обмеження. Його недоліком є *обмежені можливості соціальної взаємодії*, адже здобувачі освіти працюють відокремлено, без активного спілкування між собою. Унаслідок цього індивідуально набутий досвід не трансформується у колективне надбання, що знижує потенціал обміну ідеями, формування комунікативних компетентностей та розвитку навичок командної роботи.

Парна форма професійного навчання ґрунтується на взаємодії у постійних парах: *учень – учень* або *учень – викладач*. Такий формат забезпечує інтенсивний обмін інформацією та дає можливість максимально швидко отримувати зворотний зв'язок. Здобувач освіти має змогу оперативно дізнатися про допущені помилки та відразу їх виправити – самостійно чи за підтримки педагога.

З погляду організації освітнього процесу, парна форма сприяє створенню *індивідуалізованого освітнього середовища*, у якому викладач може більш точно оцінити рівень підготовки, динаміку засвоєння матеріалу й труднощі, з якими стикається конкретний учень. Завдяки цьому підвищується ефективність корекційної роботи, а навчальний процес набуває більшої адресності та гнучкості.

Переваги парної форми: оперативне виявлення та виправлення помилок; підвищення рівня зворотного зв'язку між учасниками навчання; сприятливі умови для індивідуалізації освітнього процесу; розвиток навичок співпраці та взаємодопомоги (у варіанті *учень – учень*).

Водночас цей формат має і певні *обмеження*. У великих академічних групах реалізація парної форми ускладнена через значні часові витрати та необхідність індивідуальної уваги викладача до кожного здобувача освіти. Як наслідок, масштабне застосування парного навчання на уроках із великою кількістю студентів є малоефективним, і воно доцільніше використовується як допоміжна або спеціалізована форма в поєднанні з іншими організаційними підходами.

Групова форма професійного навчання є однією з найбільш ефективних, оскільки в значній мірі відповідає *потребам і соціальним очікуванням здобувачів професійної освіти*. Вона стимулює активну пізнавальну і творчу діяльність, формує такі міжособистісні відносини, за яких індивідуальні успіхи кожного стають надбанням і турботою всієї групи. Таким чином, реалізується принцип взаємної відповідальності та колективної підтримки.

На відміну від індивідуальної чи парної форм, групова організація передбачає роботу порівняно невеликої кількості студентів, діяльністю яких керує не стільки викладач, скільки один із членів групи. Це створює можливості для розвитку лідерських і комунікативних якостей, оскільки здобувачі отримують шанс виступати перед іншими, аргументувати власну позицію, дискутувати, відстоювати думки та критикувати пропозиції опонентів. У результаті студенти опановують не лише професійні компетентності, але й навички педагогічної діяльності та взаємонавчання.

Організація групових занять зазвичай ґрунтується на принципі: *«один навчає багатьох»*, тобто в кожний конкретний момент група слухає одного учасника. Мінімальний кількісний склад при цьому становить *три особи*.

Види групової організації навчально-виробничої діяльності:

1. *Диференційовано-групова форма* – передбачає розподіл обов’язків між студентами відповідно до їхніх інтересів, рівня знань та практичних умінь. Такий підхід сприяє розвитку навичок взаємодопомоги, взаємооцінки та взаємоконтролю.

2. *Кооперовано-групова форма* – реалізується під час виконання спільного практичного завдання (наприклад, виготовлення виробу), коли кожен учасник відповідає за окрему частину чи деталь. Це формує почуття спільної відповідальності та забезпечує колективний результат.

3. *Особистісно-рольова форма* – передбачає тимчасове виконання студентами певних ролей, таких як лектор, консультант, опонент, організатор тощо. Такий підхід розвиває вміння адаптуватися до різних соціально-професійних ситуацій і сприяє формуванню багатосторонніх комунікативних компетентностей.

Переваги групової форми: активізація навчальної та творчої діяльності; розвиток комунікативних, організаторських та лідерських умінь; формування навичок співпраці та взаємної підтримки; створення умов для дискусій, що стимулюють критичне мислення.

Недоліки групової форми: не завжди забезпечується повноцінна загальногрупова взаємодія, адже студенти часто працюють у межах підгруп або ролей. У результаті рівень співробітництва та взаємонавчання може бути частково знижений, а спільність мети реалізується лише у певних аспектах навчально-трудової діяльності.

Фронтальна форма професійного навчання передбачає спільне досягнення навчальної мети всіма учасниками групи, узгоджене розподілення обов’язків і організацію колективної діяльності. Вона базується на взаємодопомозі, співробітництві та активному залученні кожного студента до контролю, обліку та управління навчальним процесом. У такій формі

особисті та колективні інтереси взаємопов'язані: успіх кожного учасника впливає на результати всієї групи. Фронтальна робота з усією групою одночасно дозволяє швидко оцінити рівень підготовки студентів, їхню обізнаність з певних тем, сприяє формуванню згуртованого колективу та розвитку доброзичливих і продуктивних взаємовідносин серед студентів.

Недоліком фронтальної форми навчання є обмежена можливість врахування індивідуальних особливостей студентів, їхніх пізнавальних інтересів та різного рівня навчальної підготовки.

Отже, організація навчально-трудової діяльності у закладах професійної освіти передбачає застосування різноманітних форм, кожна з яких має власні переваги та обмеження. Ефективність освітнього процесу значною мірою визначається здатністю викладача обирати та поєднувати ці форми залежно від конкретних умов, змісту навчального матеріалу та дидактичних завдань. Вдале поєднання організаційних форм створює можливість для варіативності та забезпечує оптимальний баланс між індивідуальною, парною, груповою й колективною діяльністю здобувачів освіти.

У практиці ЗПО органічно поєднуються **аудиторна** та **курсова системи навчання**. Перша забезпечує вивчення загальноосвітніх предметів, дисциплін фундаментального й соціально-економічного циклів, друга – регламентує графік освітнього процесу, що включає семестрове планування, виробничі практики, заліки, екзамени. Особливістю організації навчання у ЗПО є інтеграція форм, характерних як для загальноосвітньої, так і для вищої школи. Це пояснюється подвійною метою їхньої діяльності: з одного боку – забезпечення загальної середньої освіти, з іншого – формування професійних компетентностей. Така інтегрованість відповідає віковим особливостям студентів, а також забезпечує гнучкість і різноманітність освітньої системи.

Вибір організаційних форм завжди обумовлений *змістом навчального матеріалу*, його складністю та професійною спрямованістю. Тому від педагогів професійного навчання вимагається не лише знання традиційних форм, а й уміння їх творчо поєднувати, враховуючи сучасні вимоги до професійної освіти.

У професійній підготовці здобувачів освіти найбільш поширеними є такі **організаційні форми**:

1. *Заняття* – проводяться у навчально-виробничих майстернях, кабінетах, лабораторіях або безпосередньо на виробництві. Вони спрямовані на засвоєння теоретичних знань і формування практичних навичок.

2. *Виробничий практикум* – система лабораторних, практичних та навчально-виробничих робіт, що забезпечує поєднання теорії з практикою.

3. *Екскурсія* – форма ознайомлення з діяльністю підприємств, установ чи закладів вищої освіти, яка розширює уявлення здобувачів про професійну сферу та сприяє профорієнтації.

4. *Виробнича практика* – комплекс навчально-професійних завдань, організованих безпосередньо на підприємствах, що дозволяє набути первинного досвіду професійної діяльності.

5. *Курсове проектування* – форма навчальної роботи, спрямована на інтеграцію знань і практичних умінь шляхом виконання проєктів професійного спрямування.

6. *Залік* – індивідуальна форма перевірки засвоєних знань, умінь і навичок, що може мати усну, письмову чи практичну форму.

7. *Екзамен* (семестровий або кваліфікаційний) та/або *захист дипломного проєкту (роботи)* – підсумкові форми контролю, які визначають рівень професійної підготовки здобувачів освіти.

2. Характеристика організаційних форм теоретичного навчання

У ЗПО освітній процес відзначається значним різноманіттям організаційних форм, проте провідне місце в теоретичній підготовці займає заняття. Як організаційна форма воно характеризується: сталим часом проведення (одне заняття триває 45 хвилин, спарене – 90 хвилин); стабільним складом здобувачів професійної освіти (навчальна група); проведенням за розкладом у визначених приміщеннях (навчальні кабінети, лабораторії, майстерні); обов'язковим педагогічним керівництвом.

Заняття є цілісним і логічно завершеним у часі елементом освітнього процесу, що забезпечує активну й планомірну пізнавальну діяльність групи студентів певного віку та рівня підготовки. Використовується здебільшого при вивченні загальноосвітніх предметів за програмою профільної школи.

Якість проведення заняття значною мірою залежить від дотримання комплексу спеціальних і педагогічних вимог, які впливають із завдань, закономірностей та принципів навчання. Умовно ці вимоги поділяють на дві групи.

Перша група охоплює умови успішної організації будь-якого заняття: наявність продуманого плану проведення; організаційна чіткість і логічність структури; дотримання оптимального темпу; поєднання педагогічної вимогливості з тактом; виконання гігієнічних норм (оптимальний температурний режим, провітрювання тощо); підготовка й раціональне використання засобів навчання.

Друга група стосується внутрішньої логіки заняття: чітке визначення мети та завдань; відбір оптимального змісту навчального матеріалу; застосування найбільш ефективних методів і прийомів навчання; урахування рівня розвитку й психофізіологічних особливостей здобувачів (тип нервової системи, особливості мислення, пам'яті, уваги, уяви тощо); поєднання різноманітних форм колективної роботи з елементами самостійної діяльності; систематичний контроль і корекція знань, умінь та навичок.

У педагогічній науці та практиці широко використовується класифікація навчальних занять за провідною дидактичною метою, що дозволяє ефективно планувати та організовувати навчальний процес відповідно до освітніх завдань і потреб студентів. До основних типів занять за цією класифікацією належать:

1. *Заняття з засвоєння нових знань* – спрямовані на введення студентів у нову навчальну тему, формування базових уявлень, концепцій та теоретичних положень, необхідних для подальшого оволодіння дисципліною. Такі заняття передбачають активну роботу викладача з поясненням нового матеріалу та створення умов для його первинного розуміння.

2. *Заняття з формування умінь і навичок* – орієнтовані на практичне засвоєння способів діяльності, методів і прийомів виконання завдань. Основна мета цих занять – навчити студентів застосовувати знання на практиці, виробити навички самостійної роботи та певні операційні компетенції.

3. *Заняття комплексного застосування знань, умінь та навичок* – спрямовані на інтеграцію теоретичних знань і практичних навичок для розв'язання комплексних завдань. Такі заняття забезпечують формування здатності до аналітичного мислення, моделювання діяльності та прийняття рішень у професійних ситуаціях.

4. *Заняття узагальнення та систематизації знань* – передбачають узагальнення матеріалу, накопиченого на попередніх заняттях, систематизацію знань, формування цілісного бачення дисципліни, виділення ключових закономірностей та взаємозв'язків між темами.

5. *Заняття перевірки, оцінювання й корекції знань, умінь і навичок* – спрямовані на контроль рівня засвоєння навчального матеріалу, виявлення прогалин та помилок, а також на своєчасну корекцію знань і вдосконалення навичок. Такі заняття стимулюють самостійність студентів і сприяють підвищенню якості навчального процесу.

6. *Комбіноване заняття* – поєднує різні дидактичні цілі, наприклад, одночасно передбачає засвоєння нових знань, формування умінь і перевірку

результатів навчальної діяльності. Цей тип заняття забезпечує комплексний розвиток студентів, дозволяє оптимально використовувати час та ресурси навчального процесу.

Класифікація занять за провідною дидактичною метою є основою для раціонального планування навчального процесу, дозволяє визначити оптимальні методи, форми організації та засоби навчання, а також сприяє більш ефективному досягненню освітніх результатів.

Універсальної, жорстко визначеної структури уроку для професійної освіти не існує, адже його побудова залежить від мети, типу й змісту навчального матеріалу. Проте на практиці найбільш поширеним є *комбіноване заняття*, яке зазвичай організовується за такою логікою:

- 1) актуалізація та повторення опорних знань і досвіду студентів;
- 3) повідомлення теми, мети й завдань заняття, мотивація навчально-трудої діяльності;
- 3) пояснення та вивчення нового матеріалу;
- 4) первинне закріплення нового матеріалу;
- 5) практична діяльність студентів;
- 6) підбиття підсумків і визначення завдань для самостійної роботи.

Таким чином, заняття виступає базовим елементом освітнього процесу у ЗПО, що поєднує навчальну, виховну та розвивальну функції. Його ефективність безпосередньо залежить від професійної майстерності викладача, здатності інтегрувати різні методи і форми діяльності, а також від створення умов для активної участі всіх здобувачів освіти.

2. Лекція. У ЗПО лекція займає достатньо важливе місце з-поміж організаційних форм навчання, особливо на етапі теоретичної підготовки здобувачів професійної освіти. Поряд із традиційними заняттями тут застосовується **лекційно-семінарська система**, запозичена з практики вищої школи. Вона використовується переважно на старших курсах та під час роботи з учнями, які вже здобули повну загальну середню освіту, що зумовлено необхідністю забезпечення більш високого рівня теоретичної підготовки.

Лекція – це логічно структурований, системний і послідовний усний виклад теоретичного матеріалу, обмежений часовими рамками, який забезпечує цілеспрямоване засвоєння наукових знань. Вона виконує функцію базового орієнтира для всіх наступних форм навчальної діяльності: практичних занять, семінарів, виробничих практикумів, самостійної та науково-дослідної роботи.

Лекція в ЗПО виконує низку ключових **функцій**:

1) *інформаційну* – передача систематизованих знань у стислому, науково обґрунтованому та доступному вигляді;

2) *методологічну* – ознайомлення з принципами наукового мислення, підходами до аналізу явищ і процесів, методами досліджень;

3) *організуючу* – визначення логіки вивчення дисципліни, структури самостійної роботи та перспектив подальшої навчальної діяльності;

4) *мотиваційну* – формування інтересу до предмета, професії, галузі знань, стимулювання до самоосвіти;

5) *виховну* – розвиток пізнавальної активності, критичного мислення, професійної культури та ціннісних орієнтацій здобувачів освіти;

Переваги лекційної форми: забезпечує економність і високу продуктивність процесу навчання; дозволяє охопити значну кількість здобувачів освіти одночасно; створює можливості для цілісного викладу складного матеріалу в логічній системі; сприяє розвитку навичок конспектування та аналітичного мислення; формує науковий світогляд і професійну мотивацію.

Разом з тим, лекція має і певні *недоліки*, пов'язані з пасивністю частини слухачів та відсутністю індивідуалізації навчання. Для їх подолання застосовують інтерактивні прийоми (проблемні питання, дискусії, мультимедійні матеріали, елементи лекції-бесіди).

Класифікація лекцій

За місцем у структурі навчальної дисципліни:

1) *вступна* – окреслює значення предмета, його зв'язки з іншими дисциплінами, роль у професійній підготовці;

2) *настановча* – розкриває структуру курсу, виділяє складні теми для самостійного опрацювання, інструктує щодо методів роботи;

3) *поточна* – систематично викладає матеріал за темами, формуючи цілісне уявлення про предмет;

4) *заклучна* – узагальнює матеріал, окреслює перспективи розвитку науки і практики, допомагає підготуватися до підсумкового контролю;

5) *оглядова* – стисло узагальнює матеріал, використовується на завершальних етапах курсу (перед екзаменом, атестацією).

За способом проведення:

1) *лекція-інформаційне повідомлення* – цей вид лекції передбачає концентровану подачу фактологічної інформації студентам; викладач систематизує та структуровано подає основні положення теми, акцентує увагу на ключових фактах, термінах та поняттях; лекція-інформаційне повідомлення ефективна для введення нових тем, ознайомлення зі

специфікою галузі, встановлення бази для подальшої самостійної роботи та практичних занять;

2) *лекція-пояснення* – основна мета цього різновиду – пояснення складних теоретичних понять і процесів, формування у студентів цілісного розуміння предмета; викладач розкриває причинно-наслідкові зв'язки, пояснює закономірності, демонструє приклади практичного застосування знань: лекція-пояснення стимулює аналітичне мислення та критичний підхід до матеріалу;

3) *демонстраційна лекція* (з використанням наочності) – ця форма поєднує усний виклад із візуалізацією навчального матеріалу: схемами, графіками, таблицями, мультимедіа, макетами або реальними об'єктами; використання наочних засобів підвищує ступінь засвоєння складного матеріалу, допомагає студентам зв'язати абстрактні поняття з практичними реаліями; демонстраційна лекція ефективна в технічних і природничих дисциплінах, де важливе бачення процесу чи явища;

4) *проблемна (евристична) лекція* – у цьому випадку викладач ставить перед студентами проблемні питання або завдання, що потребують самостійного пошуку рішень; лекція евристичного типу сприяє розвитку творчого мислення, здатності до аналізу та синтезу знань, вміння робити висновки на основі доказів; вона поєднує елементи активного навчання з традиційним викладом матеріалу;

5) *Лекція-бесіда або лекція-диспут* – передбачає інтерактивну взаємодію викладача і студентів: питання, відповіді, обговорення, аргументування власної позиції; така форма підвищує участь студентів у процесі засвоєння знань, сприяє розвитку комунікативних навичок, критичного мислення і умінню формулювати власну точку зору; диспутна форма лекції дозволяє моделювати реальні професійні ситуації та навчати аргументованому прийняттю рішень;

6) *лекція-консультація* – мета якої роз'яснення складних або проблемних аспектів навчального матеріалу; викладач відповідає на конкретні запитання студентів, уточнює деталі, допомагає виконати завдання; лекція-консультація ефективна для підготовки до контрольних робіт, екзаменів, виконання проєктних завдань або курсових проєктів;

7) *лекція із запланованими помилками* – ця форма передбачає навмисне включення помилок або суперечливих тверджень у виклад матеріалу; завдання студентів – виявити, проаналізувати і виправити помилки, що стимулює розвиток аналітичного мислення, уважності та самостійності у навчанні; такий підхід особливо ефективний у професійній підготовці, де

важливе критичне оцінювання інформації та здатність приймати обґрунтовані рішення.

За кількістю викладачів:

- 1) *монологічна* – один лектор;
- 2) *лекція удвох (дуальна) або утрьох* – поєднання різних підходів, наукових шкіл чи галузей знань;
- 3) *лекція-круглий стіл* – колективний виклад із елементами дискусії.

Структура лекції

Незалежно від виду, лекція має три основні частини:

1. *Вступ* – повідомлення теми, плану, зв'язку з попереднім матеріалом, визначення практичного значення теми.
2. *Основна частина* – системний виклад навчального матеріалу, аналіз ключових понять і явищ, формулювання висновків.
3. *Заклучна частина* – узагальнення, підбиття підсумків, рекомендації для самостійної роботи та практичного застосування знань.

Педагогічні умови ефективності лекції:

- чітке визначення мети та завдань лекції;
- логічна структура та системність викладу;
- використання наочності, мультимедійних засобів, прикладів із професійної практики;
- підтримання активності слухачів через запитання, дискусії, проблемні ситуації;
- зв'язок лекційного матеріалу з практичними завданнями та майбутньою професійною діяльністю студентів.

Отже, лекція у ЗПО є не лише способом передачі інформації, а й стратегічною формою організації освітнього процесу, що визначає зміст і спрямованість подальшої навчальної діяльності здобувачів освіти. Її результативність значною мірою залежить від педагогічної майстерності викладача, уміння поєднати традиційні й інноваційні методи викладу та створити умови для активного й усвідомленого сприйняття матеріалу.

3. Семінар. Семінарська форма навчання має давнє походження: її витоки пов'язані з навчальними практиками античних грецьких і римських шкіл. З XVII ст. семінари широко застосовувалися у західноєвропейських університетах, де вони сприяли поглибленому аналізу першоджерел, особливо у гуманітарних науках.

У вітчизняній вищій та професійній освіті семінарські заняття почали застосовувати з XIX століття. В Україні їх впровадження відбулося одночасно з відкриттям Харківського та Київського університетів. На той час

семінари мали практичний характер, орієнтуючи студентів на роботу з першоджерелами та документами.

Термін «семінар» походить від латинського *seminarium*, що означає «розсадник», підкреслюючи виховну та освітню функцію такої форми навчання – сприяння розвитку самостійності та ініціативи студентів у пізнавальній діяльності.

Семінарське заняття – це форма організації навчального процесу, що передбачає активне обговорення конкретних тем між викладачем і студентами відповідно до навчальної програми дисципліни. Під час семінару студенти готують власні тези, доповіді або реферати на основі індивідуальних завдань, аналізу першоджерел та наукової літератури. Основна мета семінару полягає у формуванні вміння критично осмислювати навчальний матеріал, аргументовано висловлювати власну думку, вести дискусію та взаємодіяти у колективі.

Семінари, зазвичай, проводяться у навчальних аудиторіях або спеціалізованих кабінетах, де створюються умови для активного обговорення, демонстрації матеріалів та практичного застосування теоретичних знань. Тематика і зміст завдань визначаються робочою навчальною програмою дисципліни та спрямовані на підготовку студентів до самостійної науково-пізнавальної діяльності, а також до вирішення професійних завдань у майбутній практичній діяльності.

Відмінною особливістю семінарських занять є орієнтація на активну самостійність студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Під час семінару відбувається поглиблене опрацювання, систематизація та контроль знань, отриманих студентами в результаті самостійного вивчення навчальної літератури, нормативних документів, першоджерел та наукових матеріалів.

Семінари органічно інтегруються з лекційними заняттями, практичними заняттями та самостійною роботою студентів. Їхній навчальний матеріал не повторює лекційний, а розвиває та конкретизує його основні положення, дозволяючи глибше осмислити зміст дисципліни. Така взаємозв'язана структура забезпечує послідовне засвоєння знань, формує у студентів навички критичного мислення, аргументованого обговорення проблемних питань, аналізу та синтезу інформації, а також сприяє розвитку здатності застосовувати отримані знання у практичних і професійних ситуаціях.

Керівна роль викладача на семінарі полягає у:

1) ретельному плануванні навчальної роботи та визначенні ключових проблем для обговорення;

- 2) підборі літератури та ресурсів для самостійного опрацювання студентами;
- 3) організації дискусії та контролю за її динамікою;
- 4) формуванні навичок самостійного аналізу та презентації результатів студентами;
- 5) моніторингу засвоєння знань, корекції та систематизації отриманої інформації.

Таким чином, семінарське заняття є ефективним засобом розвитку аналітичного мислення, комунікативних навичок та самостійності студентів, поєднуючи інтерактивну форму навчання з системним аналізом теоретичного матеріалу.

У ЗПО застосовуються різні форми семінарських занять, серед яких найпоширенішими є класичний семінар та семінар-дискусія. Кожен із цих типів має свої цілі, методику проведення та особливості організації навчального процесу.

1. Класичний семінар (семінар із виступами студентів)

Класичний семінар спрямований на забезпечення студентам можливості практичного використання теоретичних знань у умовах, що імітують професійну діяльність та її соціальний і предметний контексти.

Підготовчий етап семінарського заняття передбачає:

- 1) ознайомлення студентів із планом семінару та темою їхніх доповідей або рефератів;
- 2) надання списку рекомендованої літератури (основної та додаткової);
- 3) розподіл завдань серед кількох студентів-доповідачів для більш повного розкриття теми;
- 4) призначення співдоповідачів, які представляють власне бачення вирішення проблеми, якщо тема вже охоплюється іншими рефератами.

Позитивними аспектами класичного семінару є розвиток індивідуальної підготовки студента та формування навичок самостійного викладу матеріалу. *Недоліки:* доповідачі повинні демонструвати лише індивідуальні знання, а запитання аудиторії часто обмежуються; основна ініціатива у спілкуванні та організації дискусій належить викладачеві, що створює психологічну дистанцію між студентами та педагогом; мовленнєва активність аудиторії під час виступів обмежується, а її порушення може вважатися порушенням дисципліни.

2. Семінар-дискусія

Семінар-дискусія передбачає активний діалог між учасниками, що сприяє формуванню практичного досвіду спільного обговорення та вирішення складних теоретичних і практичних проблем. Метод дискусії

реалізується у різних формах, найпростіша з яких — фронтальна дискусія. Практика показує, що ефективність дискусії зростає при чисельності учасників до 15 осіб.

Етапи проведення семінарського заняття можна умовно розділити на чотири основні фази:

1. *Підготовчий етап* – передбачає аналіз навчального матеріалу, виявлення психологічних особливостей та рівня підготовленості студентів. На цьому етапі формулюються навчальні цілі, обирається відповідна форма дискусії, розробляються творчі завдання, сценарій заняття та система стимулювання активності учасників. Також проєктуються групові ланки та визначаються ключові етапи проведення семінару.

2. *Мотиваційний етап* – спрямований на ознайомлення студентів із темою та метою семінару, пояснення умов роботи та критеріїв оцінювання. Викладач організовує розподіл учасників на групи або ланки і забезпечує студентів необхідними навчальними матеріалами для ефективної підготовки та виконання завдань.

3. *Операційно-діяльнісний етап* – включає обговорення навчальних завдань у малих групах, представлення оптимальних рішень та демонстрацію можливих способів розв'язання проблем. Під час фронтальної дискусії викладач не втручається безпосередньо, надаючи студентам можливість самостійно вести обговорення та відстоювати власні аргументи.

4. *Контрольно-оцінювальний етап* – передбачає перевірку виконання завдань, оцінювання активності студентів та самооцінку результатів роботи кожного. Крім того, студенти здійснюють оцінку діяльності своїх однокласників, підбиваються підсумки семінару та формулюються завдання для наступних занять, що забезпечує безперервність і системність навчального процесу.

Ефективність семінару-дискусії залежить від таких чинників: матеріально-технічної бази та доступність навчальних матеріалів; складності навчального змісту та якості проведених лекцій; згуртованості студентської групи; професійної компетентності викладача, його здатності організовувати освітній процес, використовувати інноваційні методи та створювати атмосферу педагогічної взаємодії.

3. Навчальна екскурсія є однією з активних форм організації навчальної діяльності, яка забезпечує вивчення предметів, явищ і процесів через безпосереднє спостереження у природних або виробничих умовах. Вона поєднує теоретичні знання з практичним досвідом і дозволяє студентам оцінити реальні умови діяльності у майбутній професії. Екскурсія сприяє розвитку ключових пізнавальних компетентностей: уваги, сприйняття,

спостережливості, логічного мислення, уяви та аналітичних здібностей. Крім того, вона впливає на мотиваційно-емоційну сферу особистості, формуючи інтерес до професійної діяльності, потребу у самостійному здобутті знань та вміннях.

Навчальні екскурсії забезпечують:

- 1) безпосереднє спостереження за об'єктами та явищами;
- 2) демонстрацію особливостей професійної діяльності та виробничих процесів;
- 3) розвиток практичних навичок збору й обробки інформації;
- 4) формування цілісного уявлення про взаємозв'язок теорії і практики.

Залежно від мети і місця в освітньому процесі виділяють три основні типи екскурсій:

1. *Вступні (оглядові)* – спрямовані на первинне ознайомлення з об'єктами спостереження; їх мета – збір інформації та матеріалу для подальшого використання на заняттях; вони допомагають студентам сформувати перші уявлення про об'єкт дослідження та його професійне значення.

2. *Поточні (інформаційні)* – проводяться паралельно з вивченням навчальної теми; їх мета – поглиблене опрацювання окремих питань, перевірка і закріплення знань; вони стимулюють активну участь студентів у навчальному процесі через аналіз реальних прикладів та практичних ситуацій.

3. *Заклучні* – спрямовані на систематизацію та узагальнення раніше вивченого матеріалу; їх мета – закріплення знань та вмінь, інтеграція нової інформації у загальну систему компетентностей студента; вони використовуються для контролю результатів навчання та розвитку навичок самостійного аналізу.

Підготовка є ключовим етапом ефективної навчальної екскурсії та передбачає:

- 1) формулювання навчальних та виховних цілей та визначення очікуваних результатів спостереження;
- 2) вибір об'єкта екскурсії відповідно до теми та навчальної програми; попереднє відвідування об'єкта викладачем для визначення логістики та ключових моментів спостереження.
- 3) складання плану спостережень і переліку матеріалів для збору; визначення тривалості та послідовності проведення етапів; підбір необхідного обладнання та дидактичних матеріалів; розробка інструкцій для керівника екскурсії та студентів.

4) розподіл ролей та завдань – студенти отримують індивідуальні або групові завдання, у яких зазначаються: що спостерігати, на які питання шукати відповіді та в якій формі оформлювати матеріали і терміни підготовки звіту; визначаються відповідальні за збір даних, ведення спостережень, підготовку наочності.

Під час *проведення екскурсії* викладач або керівник забезпечує:

- 1) активну участь усіх студентів;
- 2) організацію безпечних та видимих умов для спостережень; дотримання дисципліни та правил техніки безпеки;
- 3) можливість для самостійного аналізу та обговорення побаченого.
- 4) важливо стимулювати студентів до самостійного спостереження та збору інформації, ставити уточнюючі запитання, заохочувати дискусію та обмін враженнями.

Завершальний етап екскурсії передбачає:

- 1) підсумкову бесіду або письмову роботу, під час якої отримана інформація систематизується та включається у загальну систему знань студента;
- 2) обробку зібраних даних: складання таблиць, графіків, схем, підготовку наочних матеріалів та коротких звітів;
- 3) інтеграцію матеріалів в освітній процес, використання їх для практичних завдань, проєктів або подальших семінарів.

Рациональна організація та методично продумане проведення навчальної екскурсії забезпечує студентам можливість не лише закріпити здобуті теоретичні знання, а й розвинути навички самостійного дослідження, критичного аналізу, уважного спостереження та ефективного колективного обговорення отриманих спостережень і висновків.

4. Навчальна конференція є організаційною формою теоретичного навчання, що забезпечує ефективну педагогічну взаємодію між викладачем та студентами, при цьому акцент робиться на максимальній самостійності, активності та ініціативності студентів. Конференції зазвичай проводяться для кількох навчальних груп одночасно та спрямовані на розширення, закріплення й удосконалення знань. Хоча у ЗПО конференції застосовуються нечасто, вони володіють значним виховним потенціалом, оскільки створюють умови для самовираження та самореалізації студентів.

У процесі колективного обговорення та навчально-пізнавальної взаємодії формуються ціннісні установки особистості, уточнюються її позиції, зміцнюються переконання та розвивається професійне мислення.

Підготовка до конференції розпочинається з визначення теми та формулювання проблемних питань, які забезпечують досягнення її цілей і завдань. У практиці ЗПО найпоширенішими є такі **типи конференцій**:

1) *тематичні* – присвячені окремим проблемним темам навчальної дисципліни;

2) *заклучні* – проводяться для узагальнення знань і підбиття підсумків навчального матеріалу або виробничої практики;

3) *оглядові* – передбачають ознайомлення студентів із основними аспектами нової теми або проблеми.

Основою конференції є вільне обговорення проблемних питань, що робить її структурно близькою до семінару, але водночас більш високо-рівневою формою, оскільки передбачає складніші завдання та вищі вимоги до підготовки виступів. Підготовка тез і доповідей у рамках конференції спрямована на формування у студентів досвіду творчої наукової діяльності та розвитку професійного мислення.

Навчальні конференції широко застосовуються у зв'язку з *організацією виробничої практики*. Наприклад:

1) *настановна конференція* проводиться перед початком практики; її мета – мобілізувати студентів до активної трудової діяльності, ознайомити з завданнями, змістом і організацією практики, попередити про можливі труднощі та нагадати правила техніки безпеки на робочих місцях;

2) *заклучна конференція* організовується після завершення практики з метою підбиття підсумків, аналізу навчально-виробничої діяльності та оцінювання здобутих знань і навичок; студенти демонструють глибокі теоретичні та практичні знання, здатність вирішувати складні виробничі завдання, самостійно оцінювати факти й явища та професійно мислити; для підвищення виховного ефекту до заключної конференції доцільно залучати студентів молодших курсів, що стимулює інтерес до майбутньої професії.

Викладач забезпечує методичну підтримку студентів на всіх етапах підготовки:

– допомагає у підборі матеріалів, прикладів і фактів для доповіді або реферату;

– консультує щодо структури виступу та оформлення демонстраційного матеріалу;

– контролює відповідність змісту виступів поставленим навчальним цілям і завданням;

– стимулює розвиток аналітичних та дослідницьких навичок студентів, заохочуючи їх до активного обговорення та обґрунтування власних позицій.

Таким чином, навчальна конференція у ЗПО є ефективним засобом не лише закріплення та поглиблення знань, а й розвитку самостійності, творчого мислення та професійних компетентностей студентів.

5. Консультації є організаційною формою теоретичного навчання, що спрямована на компенсацію недостатнього рівня знань окремих студентів із навчальних дисциплін. Основні дидактичні цілі консультацій полягають у заповненні пробілів у знаннях студентів та наданні методичної підтримки для ефективної організації їхньої самостійної роботи.

У практиці ЗПО проводяться такі основні **типи консультацій**:

1) *систематичні консультації з окремих навчальних дисциплін* – забезпечують регулярну підтримку студентів у процесі засвоєння навчального матеріалу;

2) *консультації з курсового та дипломного проєктування* – спрямовані на допомогу студентам у підготовці творчих робіт, розробці проєктів та науково-дослідних завдань;

3) *консультації в період виробничої практики* – орієнтовані на вирішення практичних проблем і підготовку студентів до виконання виробничих завдань;

4) *передекзаменаційні консультації* – проводяться з метою узагальнення та систематизації знань перед контрольними заходами та екзаменами.

Особливою категорією є *консультації для успішних студентів*, які мають високий рівень підготовки або проявляють підвищений інтерес до окремих навчальних предметів. Вони передбачають поглиблене опрацювання матеріалу, що виходить за межі стандартної навчальної програми, та сприяють розвитку творчого й аналітичного мислення.

3. Характеристика організаційних форм практичного (виробничого) навчання

1. Лабораторне заняття є особливою формою навчального процесу, у межах якої студент під керівництвом викладача самостійно проводить реальні чи модельовані експерименти та досліді з метою практичного підтвердження й перевірки теоретичних положень навчальної дисципліни. Поняття «лабораторія» та «лабораторний» походить від латинських слів *labor* – «праця, труд» та *laboro* – «трудитися, долати труднощі», що відображає активну участь студента у застосуванні інтелектуальних і фізичних зусиль для пошуку нових методів, підходів і шляхів розв'язання наукових або практичних завдань.

Лабораторні заняття формуються відповідно до дидактичних цілей і включають такі види діяльності:

- встановлення та вивчення властивостей матеріалів і речовин, їх якісна та кількісна характеристика;
- спостереження та дослідження явищ і процесів, виявлення закономірностей;
- вивчення будови пристроїв, механізмів, приладів і обладнання, зняття характеристик і показників їх роботи;
- експериментальна перевірка теоретичних розрахунків і формул;
- одержання нових речовин, матеріалів або зразків та дослідження їх властивостей.

Лабораторні роботи зазвичай проводяться після вивчення відповідного теоретичного матеріалу з дисциплін, таких як матеріалознавство, машинознавство, електротехніка, теплотехніка, гідравліка та ін.

Найпоширенішою формою є *фронтальна*, коли всі студенти групи або підгрупи виконують одну лабораторну роботу одночасно.

Типова структура лабораторного заняття включає кілька послідовних етапів, що забезпечують ефективне поєднання теоретичних знань і практичних навичок:

1. *Організаційна частина* – на цьому етапі викладач перевіряє готовність студентів до виконання лабораторної роботи, наявність необхідного обладнання, інструментів та матеріалів. Також проводиться детальний інструктаж з техніки безпеки, що гарантує безпечне виконання експериментальних завдань.

2. *Повідомлення теми та мети роботи* – студентам роз'яснюють навчальну мету лабораторного заняття, його значення для закріплення теоретичних знань та розвитку практичних навичок. Мотиваційний блок спрямований на формування усвідомлення важливості досліджень для подальшого застосування знань у професійній діяльності.

3. *Актуалізація опорних знань і практичного досвіду* – визначається ступінь готовності студентів до виконання завдань, а також перевіряються набуті теоретичні знання та практичні навички. На цьому етапі приймається рішення про допуск студентів до виконання лабораторної роботи.

4. *Консультавання студентів* – викладач надає методичні рекомендації щодо проведення експериментів, пояснює план роботи, конкретні завдання та послідовність виконання дослідів, допомагає усунути можливі труднощі під час роботи.

5. *Самостійна робота студентів* – студенти виконують експериментальні завдання, проводять вимірювання та дослідження,

аналізують результати. Отримані дані оформлюються у вигляді таблиць, графіків, схем або рисунків. На основі проведених досліджень формуються загальні висновки щодо вивченої проблеми.

6. *Оформлення звіту та його захист* – на завершальному етапі студенти презентують результати лабораторної роботи, обговорюють висновки з викладачем, аргументують свої спостереження та роблять висновки щодо точності та достовірності експериментальних даних.

7. *Заклучна частина* – на цьому етапі студенти здійснюють прибирання робочих місць та належне зберігання використаного обладнання і матеріалів. Викладач проводить аналіз ефективності виконання лабораторної роботи, оцінює досягнуті результати та визначає завдання для подальшої самостійної роботи студентів, що дозволяє поглибити та закріпити набуті знання й уміння.

Лабораторні заняття виконують не лише функцію закріплення теоретичних знань, але й сприяють формуванню у студентів практичних навичок проведення досліджень, розвитку критичного мислення, уміння системно аналізувати результати експериментів та знаходити самостійні рішення поставлених завдань. Такі заняття стимулюють активну пізнавальну діяльність, формують дисциплінованість і відповідальність за результати виконаної роботи, готуючи студентів до професійної діяльності.

2. **Практичне заняття** – це специфічна форма навчального процесу, під час якої викладач організовує поглиблене опрацювання студентами окремих теоретичних положень дисципліни та спрямовує їхню діяльність на розвиток практичних умінь і навичок. Реалізація практичних завдань відбувається через індивідуальні вправи, розрахунки, моделювання або виконання технологічних операцій, що відповідають професійним вимогам обраної спеціальності.

Головна дидактична мета практичного заняття полягає у формуванні професійних компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності студента, а також у розвитку уміння застосовувати теоретичні знання на практиці, приймати обґрунтовані рішення та ефективно виконувати професійні завдання. Практичні заняття також сприяють вдосконаленню самостійності, відповідальності та організованості студентів під час виконання навчально-професійних завдань.

Практичні заняття проводяться у навчальних кабінетах, аудиторіях та виробничих майстернях ЗПО, оснащених відповідними технічними засобами, обладнанням, інструментами та ін. Для ефективного засвоєння практичних навичок групи зазвичай поділяються на підгрупи по 12–15 студентів (при середньому наповненні групи 25–30 осіб).

Практичні заняття особливо важливі при вивченні спеціальних дисциплін, спрямованих на професійну підготовку. Вони дозволяють студентам:

- оволодіти методами роботи з вимірювальними приладами, апаратурою, інструментами та обладнанням;
- використовувати нормативні документи, інструктивні матеріали та довідники;
- складати технічну документацію, креслення, схеми та таблиці;
- розв'язувати технологічні завдання, проводити обчислення та визначати характеристики матеріалів, об'єктів і явищ.

Основні види практичних робіт включають:

- 1) вивчення нормативних документів і довідкових матеріалів, аналіз виробничої документації та виконання завдань із її використанням;
- 2) аналіз виробничих ситуацій, прийняття управлінських рішень та розв'язання техніко-економічних завдань;
- 3) розрахунки, аналіз показників, складання формул та обробка результатів багатократних вимірювань;
- 4) вивчення будови машин, механізмів, інструментів, апаратів і функціональних схем;
- 5) ознайомлення з технологічними процесами та розробка інструкційно-технологічної документації;
- 6) експлуатація та обслуговування обладнання, машин, механізмів, апаратів і пристроїв;
- 7) конструювання, складання й демонтаж механізмів, виготовлення моделей, заготовок, деталей та виробів;
- 8) діагностика якості виготовленої продукції.

Перелік тем практичних занять визначається навчальними програмами дисциплін спеціальності.

Структура практичного заняття відображає логічну послідовність дій, спрямованих на розвиток у студентів професійних умінь, практичних навичок і компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Зазвичай практичне заняття містить такі етапи:

1. *Організаційна частина* – включає перевірку готовності групи або підгрупи до роботи, контроль наявних знань, умінь і навичок студентів. Викладач повідомляє мету та завдання заняття, формулює загальну проблему, яка потребує розв'язання, та організовує її обговорення серед студентів. На цьому етапі проводиться вступний інструктаж з техніки безпеки та пояснення правил роботи з обладнанням, інструментами і матеріалами.

2. Мотиваційний етап – спрямований на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів. Викладач роз'яснює значення теми заняття для формування професійних умінь і компетентностей, ознайомлює студентів із системою практичних навичок, які вони повинні опанувати. Мотивація досягається через демонстрацію перспектив їхнього застосування у майбутній професійній діяльності та важливості результатів роботи для розвитку професійної компетентності.

3. Підготовчий етап – передбачає розподіл індивідуальних практичних завдань між студентами та проведення додаткового інструктажу з техніки безпеки на робочих місцях. Викладач надає роз'яснення щодо вимог до оформлення звітів та порядку їх захисту, а також визначає критерії оцінювання виконаної роботи.

4. Самостійна робота студентів під керівництвом викладача – основний етап, на якому студенти виконують практичні завдання, експерименти та спостереження. Вони здійснюють обробку результатів, будують графіки, заповнюють таблиці, виконують розрахунки та аналіз даних. Викладач або майстер демонструє найбільш ефективні технологічні прийоми, контролює правильність виконання трудових операцій та дотримання правил безпеки. Цей етап формує практичні навички, критичне мислення та вміння самостійно оцінювати результати своєї діяльності.

5. Заключна частина – передбачає наведення порядку після завершення роботи, повторний інструктаж з техніки безпеки, приймання виконаних завдань і звітів студентів. Викладач проводить аналіз роботи групи, оцінює результати виконання завдань, надає рекомендації для поліпшення професійних умінь та оголошує завдання для самостійної роботи, що сприяє подальшому закріпленню знань і навичок.

Практичні заняття не лише закріплюють теоретичні знання, але й сприяють розвитку у студентів аналітичного мислення, уважності, самостійності, відповідальності за виконану роботу та здатності до раціональної організації робочого процесу. Вони формують навички професійної діяльності, критичного аналізу та прийняття обґрунтованих рішень у практичних ситуаціях.

Курсове проєктування – це організаційна форма навчальної діяльності, яка використовується на завершальному етапі вивчення профільюючих дисциплін. Курсове проєктування передбачає практичне застосування студентами набутих знань для розв'язання складних виробничо-технічних та організаційно-технологічних завдань, тісно пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю. Воно створює умови для

розвитку самостійності, критичного мислення та здатності ефективно вирішувати професійні проблеми в реальних або змодельованих ситуаціях.

Основні **дидактичні цілі** курсового проектування включають:

1. *Формування професійних умінь та компетентностей* – студенти набувають умінь застосовувати теоретичні знання на практиці, а також засвоюють методи планування, проектування і технологічних розрахунків.

2. *Поглиблення та узагальнення знань* – проектування дозволяє систематизувати і закріпити матеріал профільюючих дисциплін через практичну реалізацію конкретних завдань.

3. *Розвиток навичок самостійної розумової діяльності* – студенти самостійно аналізують вихідні дані, обирають методи розв’язання завдань, здійснюють пошук оптимальних рішень і обґрунтовують їх у вигляді проектної документації.

4. *Комплексна перевірка засвоєння матеріалу* – процес підготовки та захисту курсового проекту дозволяє викладачу оцінити рівень теоретичної підготовки, практичних умінь і здатності студента до самостійної діяльності.

Курсове проектування виконується на основі індивідуально сформульованих завдань, що відображають конкретний виробничий зміст і часто пов’язані з практикою на підприємствах. Воно передбачає використання нормативної та довідкової літератури, технологічної і конструкторської документації, а також розробку схем, креслень і проектної документації на виготовлення виробів чи реалізацію процесів.

Курсові проекти в ЗПО виконуються за дисциплінами загальнотехнічного та спеціального фахового циклів. Під час їх підготовки студенти розв’язують такі технічні завдання: конструювання та моделювання об’єкта або процесу; розробка технологічного процесу; проектування робіт та інші завдання, що відображають професійні вимоги.

Проекти виконуються за *індивідуальними завданнями*, що мають характер навчальної задачі. Кожна навчальна задача формулюється так, щоб відображати конкретний виробничий зміст, часто пов’язаний із процесами на підприємствах, де студенти проходять практику. Це робить проект конкретним навчально-виробничим завданням.

У процесі виконання курсового проекту студент: проектує об’єкт або процес; користується методиками розрахунків, нормативними та довідковими матеріалами; працює з технологічною та конструкторською документацією; складає схеми, креслення та технологічну документацію для виготовлення виробів.

Для ефективного виконання курсового проєкту студенти мають використовувати: спеціальну та довідкову літературу, періодичні видання, а за потреби – патентні матеріали.

Проєкт виконується самостійно впродовж тривалого часу поряд із щоденною навчальною діяльністю, що вимагає ретельного планування роботи та ефективного розподілу особистого часу.

Зважаючи на трудомісткість та унікальність кожного курсового проєкту, викладачі організовують поетапну роботу, визначаючи чіткі завдання для кожного етапу:

1. Організаційний етап: видача теми проєкту та встановлення вимог щодо його виконання; надання вихідних даних для проєкту; рекомендації щодо навчальної, наукової та довідкової літератури; визначення обсягів проєкту.

2. Планування часу: складання графіка роботи над проєктом із зазначенням етапів та днів проведення консультацій; регламентація проміжних термінів здачі частин проєкту для забезпечення контролю прогресу.

3. Завершальний етап: підготовка та оформлення фінальної версії курсового проєкту; захист проєкту перед фаховою комісією, під час якого студенти демонструють рівень засвоєння знань, практичних умінь та професійного мислення.

Курсове проєктування дозволяє інтегрувати теоретичні знання і практичні навички, формує у студентів компетентності, необхідні для вирішення реальних виробничих і технічних завдань у майбутній професійній діяльності.

4. Виробнича практика є ключовим компонентом професійної підготовки студентів у закладах професійної освіти (ЗПО) і виступає специфічною організаційною формою практичного навчання. Вона забезпечує інтеграцію теоретичних знань, здобутих на заняттях, із практичними вміннями та навичками, необхідними для майбутньої професійної діяльності. Виробнича практика проводиться поетапно та включає три основні **види**:

1. Навчальна практика – спрямована на формування первинних професійних умінь та навичок, закладення основ професійної компетентності. Проводиться зазвичай у навчально-виробничих майстернях ЗПО.

2. Технологічна практика – здійснюється за профілем спеціальності, спрямована на поглиблене засвоєння професійних навичок та оволодіння

технологіями, обладнанням і виробничими процесами. Проводиться на підприємствах, організаціях або в установах.

3. *Переддипломна (кваліфікаційна) практика або стажування* – завершує процес професійної підготовки, забезпечує формування умінь вищого порядку, включаючи організаційні та управлінські компетенції.

Основна *мета виробничої практики* полягає у підготовці студентів до самостійної професійної діяльності, забезпеченні переходу від теоретичного навчання до практичної роботи на виробництві, формуванні початкового професійного досвіду.

Дидактичні завдання практики включають: 1) формування професійних умінь і навичок; 2) закріплення, узагальнення та систематизацію знань через їх практичне застосування; 3) розширення і поглиблення знань про види та типи виробництв на конкретних підприємствах; 4) оволодіння сучасним обладнанням, новітніми технологіями та інноваційними методами управління; 5) розвиток організаційних, аналітичних і комунікативних компетенцій, необхідних у професійній діяльності.

Виробнича практика є найскладнішою формою навчання з точки зору організації та методики, оскільки потребує поєднання інтересів навчального закладу та підприємства, адаптації навчального процесу до конкретних виробничих завдань і технологій.

Структура практики визначається змістом професійного навчання та спрямована на цілісну підготовку фахівця, здатного виконувати функціональні обов'язки на відповідних посадах. Усередині кожного виду практики можуть виділятися окремі компоненти, що формують різні аспекти професійної компетентності (наприклад, слюсарно-механічна, токарно-фрезерна, кравецька, електромонтажна).

Зміст практики формується відповідно до дидактичних цілей і включає визначення вихідного та кінцевого рівнів професійних умінь: 1) навчальна практика – початковий рівень професійних умінь з урахуванням допрофесійної підготовки; 2) технологічна практика – проміжний етап, що передбачає використання раніше здобутих умінь і підготовку до переддипломної практики; 3) переддипломна практика – формування професійних умінь вищого рівня та здатності до організаційної і самостійної діяльності.

Організаційні етапи навчальної практики

1. *Організаційний етап*: перевірка присутності студентів, готовності обладнання та робочих місць; контроль зовнішнього вигляду і готовності практикантів; ознайомлення з правилами внутрішнього розпорядку та охорони праці.

2. *Вступний інструктаж*: повідомлення теми та мети заняття; перевірка попередніх знань; демонстрація деталей та зразків виробів, креслень, інструкційно-технологічних карт; пояснення прийомів роботи, організації робочого місця, правил техніки безпеки та контролю якості; акцент на запобіганні браку та типових помилках, способах їх усунення.

3. *Виконання практичних робіт*: реалізація трудових операцій студентами; проведення цільових обходів робочих місць і поточних інструктажів; контроль якості та рівня засвоєння прийомів роботи; коригування дій студентів у процесі виконання завдань.

4. *Заключний інструктаж*: підведення підсумків практичного заняття; оцінка якості виконаних робіт; аналіз найбільш характерних помилок та демонстрація способів їх усунення; оформлення звітів та підготовка до підсумкової конференції.

Технологічна та переддипломна практика. Ці види практик проводяться на базових підприємствах, організаційно і методично координованих навчальним закладом. Робочі програми включають: виконання практичних робіт; проведення екскурсій, лекцій, бесід; семінари та практичні заняття безпосередньо на підприємстві.

Керівництво практикою здійснюють викладачі та майстри виробничого навчання, а також представники підприємства: 1) викладачі відповідають за навчально-методичне керівництво, консультації студентів, розробку графіків переміщення по робочих місцях і допомогу в підготовці звітів; 2) керівник від підприємства організовує роботу практикантів, проводить інструктажі з охорони праці, здійснює поточний контроль, оцінює результати, організовує додаткові навчальні заходи на виробництві.

Кожен студент веде *щоденник практики*, де фіксує: виконані завдання та використане обладнання; організацію роботи на дільниці; власні спостереження, консультації та допомогу від виробничників; особливості технологічних процесів і способи вирішення практичних проблем.

Завершення практики передбачає складання *звіту та його публічний захист* на підсумковій конференції, що дозволяє оцінити уміння, компетентності та готовність студентів до виконання виробничих завдань самостійно.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття організаційних форм професійного навчання та поясніть їх роль у підготовці фахівців.

2. Перерахуйте основні ознаки організаційних форм навчання у закладах професійної освіти.

3. Опишіть різницю між теоретичними та практичними формами професійного навчання.
4. Наведіть приклади сучасних інноваційних організаційних форм навчання, що стимулюють активну та самостійну діяльність студентів.
5. Охарактеризуйте основні цілі та особливості проведення семінарів класичного типу.
6. Проаналізуйте переваги і недоліки семінарів-дискусій у професійному навчанні.
7. Опишіть структурні етапи проведення навчальної конференції та її дидактичну роль.
8. Наведіть приклади організаційних форм теоретичного навчання, які сприяють розвитку критичного мислення та самостійності студентів.
9. Проаналізуйте методологічну відмінність екскурсій як форми навчання від традиційних занять в аудиторії.
10. Охарактеризуйте призначення та різновиди консультацій у системі професійного навчання.
11. Дайте визначення лабораторного заняття та поясніть його роль у формуванні практичних умінь студентів.
12. Опишіть специфіку проведення практичних занять та навички, що формуються у студентів.
13. Охарактеризуйте етапи та дидактичні завдання курсової роботи (проекту) як форми практичного навчання.
14. Розкрийте організаційні та методичні особливості проведення виробничої практики, включаючи навчальну, технологічну і переддипломну.
15. Складіть порівняльну таблицю організаційних форм практичного навчання за критеріями: мета, місце проведення, роль викладача, очікувані результати для студентів.
16. Проаналізуйте роль стажування та практик на виробництві у формуванні професійної компетентності студентів.
17. Опишіть організаційні та методичні вимоги до проведення комплексного практичного заняття з інтеграцією теорії та практики.
18. Розробіть приклад плану практичного заняття з визначенням цілей, завдань, етапів та методів контролю знань і навичок.
19. Поясніть роль самоосвітньої діяльності студентів у складі організаційних форм навчання та методи її контролю.
20. Проаналізуйте можливості комбінованих форм навчання (семінарів, практикумів, проектної роботи) для підвищення ефективності професійної підготовки.

7. МЕТОДИ І ЗАСОБИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

План

1. Методи професійного навчання та їх поєднання.
2. Характеристика методів практичного (виробничого) навчання.
3. Роль засобів навчання у процесі фахової підготовки.
4. Інформаційно-комунікаційні технології у професійному навчанні.

1. Методи професійного навчання та їх поєднання

Слово «метод» у перекладі з грецької означає «шлях до чогось» або «спосіб пізнання». У педагогіці метод визначається як системний підхід до організації практичної та теоретичної діяльності, який забезпечує ефективне освоєння знань та формування умінь, відповідно до закономірностей розвитку об'єкта навчання.

Метод навчання – це специфічний спосіб взаємодії викладача (або майстра виробничого навчання) з студентами, який спрямований на досягнення певних результатів навчального процесу. У його рамках вирішуються завдання передачі знань, розвитку практичних навичок, стимулювання пізнавальної активності та формування самостійності студентів.

Класифікація методів навчання

Методи навчання поділяються на різні категорії залежно від підходу та мети використання:

За джерелом знань

1. *Словесні методи* – передбачають вербальну передачу знань: лекції, пояснення, розповіді, бесіди. Вони спрямовані на формування теоретичних і фактологічних знань студентів.

2. *Наочні методи* – використовують візуальні матеріали та демонстрації: ілюстрації, схеми, моделі, самостійне спостереження. Такі методи сприяють кращому засвоєнню інформації через зорове сприйняття.

3. *Практичні методи* – забезпечують набуття практичних умінь та навичок: вправи, лабораторно-практичні роботи, виконання виробничих завдань.

За характером пізнавальної діяльності:

1. *Пояснювально-ілюстративні* – найпоширеніші;

2. *Репродуктивні* – передбачають пряме відтворення навчального матеріалу.

3. *Проблемні* – спрямовані на розв'язання нестандартних завдань.

4. *Частково-пошукові* – студенти частково самостійно знаходять рішення на проблему.

5. *Дослідницькі* – орієнтовані на розвиток аналітичних і творчих здібностей.

За логікою передачі та сприймання інформації:

1. *Індуктивні методи* – від конкретного до загального, коли студенти самостійно формують узагальнення на основі спостережень та фактів.

2. *Дедуктивні методи* – від загального до конкретного, коли знання подається у вигляді готових правил, законів або принципів.

За ступенем керівництва навчальною діяльністю:

1. *Під керівництвом викладача* – коли його роль полягає у плануванні, керуванні та направленні навчального процесу.

2. *Самостійна робота студентів*, що сприяє розвитку ініціативи, відповідальності та самоконтролю.

За дидактичною метою:

1. *Методи вивчення нового матеріалу*. Методи цієї групи спрямовані на ознайомлення студентів із новими поняттями, процесами або технологіями. Вони дозволяють забезпечити первинне засвоєння знань та сформувати уявлення про предмет навчання. Прикладами є: лекції та пояснення, демонстрації нових процесів або пристроїв, покази моделей та схем. Основне завдання – створити у студентів цілісне розуміння матеріалу та підготувати основу для подальшого закріплення знань.

2. *Методи закріплення знань та повторення*. Методи цієї групи дозволяють студентам повторити та систематизувати вже отриману інформацію, що сприяє її кращому запам'ятовуванню та усвідомленню. До них належать: усне та письмове повторення, обговорення пройденого матеріалу, робота з тестами та вправами на повторення. Завдання цих методів – зміцнити зв'язки між новими та вже відомими знаннями, а також підготувати студентів до їх практичного застосування.

3. *Методи формування практичних умінь і навичок*. Основна мета – розвиток здатності студентів застосовувати знання на практиці. До таких методів належать: лабораторні та практичні роботи, виконання виробничих завдань, моделювання технологічних процесів, тренувальні вправи та симуляції. Використання цих методів забезпечує оволодіння студентами професійними навичками та формування практичної компетентності.

4. *Методи перевірки й оцінки знань студентів*. Методи контролю спрямовані на визначення рівня засвоєння знань, умінь і навичок, а також на стимулювання самоконтролю та відповідальності студентів. До них відносять: усне та письмове опитування, контрольні роботи та тести,

практичні перевірки, програмований контроль і підсумкові іспити. Основна мета – оцінити ефективність навчання, визначити прогалини у знаннях та скоригувати подальший навчальний процес.

Бінарний підхід до класифікації методів

Бінарний підхід передбачає одночасну оцінку роботи викладача та навчально-пізнавальної активності студентів. Це дає змогу виділити три основні групи методів:

1. *Методи організації навчально-пізнавальної діяльності*, до яких належать: словесні, наочні та практичні методи, робота з підручником або іншими навчальними джерелами. Їхнє завдання – структурувати освітній процес та забезпечити засвоєння навчального матеріалу.

2. *Методи стимулювання та мотивації* – спрямовані на активізацію пізнавального інтересу студентів. До них належать: метод створення ситуацій новизни навчального матеріалу; метод опори на життєвий досвід студентів; метод пізнавальних ігор та інтерактивних завдань; метод формування відчуття успіху в навчанні; методи розвитку почуття обов'язку та відповідальності за результати навчальної діяльності.

3. *Методи контролю та самоконтролю* – призначені для оцінки знань та умінь студентів, а також розвитку самоконтролю. До них належать: усне опитування, письмовий контроль, графічні та практичні контрольні завдання, тестування, програмований контроль, іспити.

При виборі методів навчання слід враховувати відповідність принципам навчання, поставленій меті та завданням освітнього процесу, а також змісту конкретної теми. Важливу роль відіграють можливості студентів – їхній вік, рівень підготовки, індивідуальні особливості та специфіка навчального колективу. Не менш суттєвими є умови організації навчання: наявний час, матеріально-технічне забезпечення, а також професійні та методичні можливості викладача.

Кожен метод реалізується не сам по собі, а через конкретні прийоми, тобто окремі дії або операції, які сприяють досягненню навчальної мети. Наприклад, демонстрація нового технологічного прийому, використання схеми чи виконання вправи студентом – це ті практичні прийоми, через які конкретизується метод. Таким чином, метод складається з низки прийомів, що є його структурними елементами. У педагогіці **прийом навчання** розглядається як цілеспрямована дія, яка сприяє засвоєнню певного матеріалу. На практичному рівні саме у вигляді прийомів метод набуває реального втілення в освітньому процесі, забезпечуючи організацію діяльності студента та активізуючи його пізнавальну активність.

Методи професійного навчання – це особливі способи взаємодії педагога зі студентами чи слухачами, котрі орієнтовані на опанування системи професійних знань, розвиток практичних умінь і навичок, формування професійної майстерності. Водночас вони сприяють розвитку творчого мислення, ініціативності та самостійності майбутніх фахівців, що є важливою умовою їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Як уже зазначалося, у педагогічній практиці використовується надзвичайно широкий спектр методів, тому викладачам професійного навчання важливо володіти знаннями про їхні *можливості, переваги та обмеження*. Це дозволяє свідомо обирати найбільш доцільний спосіб організації навчального процесу залежно від конкретних завдань. Так, *словесні методи* (лекція, пояснення, розповідь) найбільш ефективні тоді, коли необхідно сформувати у студентів теоретичні знання та забезпечити їхнє ознайомлення з базовими поняттями, фактами, закономірностями. У свою чергу, *практичні методи* (вправи, лабораторні та практичні роботи, тренінги) спрямовані на розвиток професійних умінь і навичок, що безпосередньо пов'язано з майбутньою фаховою діяльністю.

У традиційній системі професійної освіти значну роль відігравали пояснювально-ілюстративні та репродуктивні методи, які орієнтовані переважно на запам'ятовування та відтворення інформації, а також на формування базових умінь шляхом багаторазового повторення. Проте сучасні умови розвитку суспільства і виробництва вимагають від фахівців не лише механічного відтворення знань, а й здатності до самостійного пошуку, аналізу, творчого мислення та дослідницької діяльності. Саме тому все більшої актуальності набувають пошукові та проблемні методи, які формують у студентів вміння працювати з інформацією, робити висновки, знаходити нестандартні рішення та брати участь у раціоналізаторській і винахідницькій діяльності.

Особливу увагу в організації навчального процесу слід приділяти поєднанню словесних і наочних методів. У педагогічній теорії та практиці доведено, що ефективність засвоєння знань значною мірою залежить від комплексного впливу на різні канали сприйняття інформації. Так, через зоровий канал людина отримує близько 87% інформації, тоді як через слуховий – лише близько 9%. Це означає, що демонстрації, ілюстрації, використання схем, діаграм і мультимедійних засобів у поєднанні з поясненням викладача суттєво підвищують якість навчання.

У процесі ознайомлення студентів із новими трудовими прийомами майже завжди виникає необхідність поєднання *наочних методів (демонстрації, ілюстрації)* зі *словесними методами* – насамперед із

розповіддю та поясненням. Розповідь і пояснення можна розглядати як образні форми монологічного викладу навчального матеріалу, за допомогою яких викладач не лише інформує студентів, а й активізує їхню увагу, стимулює інтерес, спрямовує мислення та допомагає в осмисленні змісту.

Використовуючи розповідь чи пояснення, викладач професійного навчання має дотримуватися низки *вимог*:

- 1) добирати матеріал із динамічним і логічно вибудованим сюжетом, що містить елементи новизни й практичної значущості;
- 2) виділяти ключові факти та інтонаційно підкреслювати найважливіші моменти;
- 3) чітко й послідовно викладати думки;
- 4) використовувати доступну лексику, правильну інтонацію й виразні засоби мовлення.

У професійному навчанні словесні методи зазвичай супроводжуються *показом трудових дій*. Практика доводить, що на одному занятті ефективно демонструвати не більше двох нових прийомів, щоб уникнути перевантаження студентів. При цьому корисним є показ у різному темпі: спочатку у звичайному робочому, потім – у сповільненому, а згодом знову в робочому. Додатково процес навчання можна підсилити за допомогою ілюстративних засобів – таблиць, схем, діаграм чи мультимедійних матеріалів.

У педагогіці виділяють різні способи взаємозв'язку словесних і наочних методів. Наприклад: 1) викладач, пояснюючи новий матеріал, *спрямовує* увагу студентів на наочність, яка стає джерелом знань (так відбувається під час вивчення будови двигуна внутрішнього згоряння, його систем і механізмів, або під час практики запуску трактора); 2) у випадках, коли об'єктом вивчення є процеси, які безпосередньо спостерігати неможливо (наприклад, хімічні й фізичні реакції під час роботи обладнання, внутрішні зміни в агрегатах у ході технологічного процесу), наочність виконує роль підтвердження чи конкретизації слів викладача (через кінематичні схеми, діаграми тощо); 3) іноді педагог подає узагальнення або нові знання, які не можуть бути безпосередньо виведені із самої наочності (наприклад, функції гальмівної системи чи причини несправностей двигуна). У таких випадках він спирається на попередній досвід і спостереження студентів.

Отже, взаємодія словесних і наочних методів є багатогранною. Конкретний спосіб їх поєднання визначається змістом навчального матеріалу, завданнями заняття, технічними умовами та рівнем підготовки студентів.

Кожен педагог має творчо підходити до вибору ефективних методів і прийомів. Наприклад, під час викладання спеціальних технологій результативним є використання *структурно-логічних схем*, що допомагають студентам моделювати механізми й технологічні процеси на основі певної інформаційної бази. Важливо також враховувати, що між *методами теоретичного та практичного навчання* існують відмінності. Теоретичні заняття здебільшого проводяться з усією групою студентів, тоді як виробниче навчання часто організовується в менших підгрупах або індивідуально (наприклад, під час навчання керуванню транспортними засобами).

Таким чином, поєднання словесних та наочних методів у професійній освіті виступає не лише засобом підвищення ефективності навчання, а й інструментом розвитку мислення, спостережливості та практичних умінь студентів.

2. Характеристика методів практичного (виробничого) навчання

1. Інструктаж. Одним із ключових і водночас специфічних методів, що застосовуються у процесі виробничого навчання, є інструктаж. Його особливість полягає в тому, що він поєднує в собі елементи кількох методів навчання – словесних, наочних та практичних. *Інструктаж* виступає системою чітко сформульованих вказівок, рекомендацій та правил, що стосуються виконання трудових операцій, використання обладнання й інструментів, дотримання вимог безпеки праці, санітарії та виробничої гігієни. Він може проводитися як у усній, так і в письмовій формі залежно від завдань та умов навчального процесу.

Залежно від місця інструктажу в структурі заняття виділяють кілька його **видів**:

1. Вступний інструктаж. Проводиться на початку заняття і має на меті підготувати студентів до виконання вправ чи практичної роботи. У цей період особливо важливо поєднувати словесні методи (пояснення, розповідь) з наочними (демонстрація, ілюстрація) та практичними методами. Вступний інструктаж допомагає сформувати у студентів уміння прогнозувати результати своєї діяльності, планувати роботу, добирати найбільш ефективні способи виконання завдань і технології. Він закладає основу для свідомого й безпечного виконання подальшої практичної діяльності.

2. Поточний інструктаж. Його основна функція – своєчасне виявлення та усунення помилок, що виникають у процесі виконання студентами практичних завдань. Найбільш поширеною формою є

індивідуальний поточний інструктаж, який здійснюється під час цільових обходів робочих місць. Педагог перевіряє: правильність організації робочого місця; дотримання технології виконання трудових операцій; уміння користуватися вимірювальними та контрольно-вимірювальними приладами; якість засвоєння нових прийомів і операцій; рівень раціонального використання матеріалів, інструментів та обладнання; дотримання правил охорони праці, санітарних і гігієнічних норм.

Якщо подібні помилки допускає одночасно кілька студентів, ефективним стає проведення групового або фронтального інструктажу, що дозволяє колективно виправити недоліки й уніфікувати рівень підготовки.

3. *Заключний інструктаж.* Проводиться на завершальному етапі заняття та передбачає аналіз результатів виконаної роботи. Викладач підсумовує досягнення студентів, звертає увагу на найбільш типові помилки, пояснює причини їх виникнення та пропонує шляхи усунення. Також розглядаються приклади більш раціональної організації технологічного процесу, що допомагає студентам підвищувати ефективність власної діяльності в майбутньому.

Таким чином, інструктаж у виробничому навчанні виконує подвійну функцію: з одного боку, він забезпечує якісне опанування трудових операцій, а з іншого – сприяє дотриманню норм безпеки й виробничої культури. Це робить його одним із найважливіших методів підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Окрім усної форми, у виробничому навчанні широкого застосування набула й письмова форма інструктажу. Вона реалізується через використання інструкційно-технологічної документації (технологічні карти, поетапні інструкції, алгоритми виконання операцій) та різноманітних роздаткових матеріалів – карток-завдань, схем, таблиць чи алгоритмічних приписів.

Популярність письмового інструктажу зумовлена низкою важливих чинників: 1) такий вид інструктажу забезпечує індивідуалізацію навчального процесу, адже кожен студент має можливість самотійно ознайомитися з технологічними відомостями у зручному для себе темпі; 2) наявність письмових матеріалів дозволяє студенту повертатися до інструкцій у будь-який момент, що підвищує якість засвоєння знань і формування навичок; 3) у викладача з'являється більше часу для індивідуальної роботи з учнями, надання консультацій та допомоги тим, хто цього найбільше потребує; 4) письмові інструкції сприяють уніфікації освітнього процесу, оскільки всі студенти отримують однаковий за змістом і структурою матеріал.

Таким чином, письмовий інструктаж виступає не лише допоміжним засобом навчання, а й ефективним інструментом організації самотійної

роботи студентів, що забезпечує диференційований підхід до підготовки майбутніх фахівців та підвищує результативність виробничого навчання.

2. Вправи. Серед практичних методів професійного навчання особливо важливе місце займають вправи, оскільки саме вони забезпечують перехід від знань до стійких професійних умінь і навичок. **Вправа** – це багаторазове, цілеспрямоване повторення дії чи комплексу дій, метою якого є їхнє засвоєння, удосконалення та доведення до рівня автоматизованого виконання.

У процесі виробничого навчання в студентів поступово формуються як професійні вміння, так і навички. Відповідно до *Українського педагогічного словника*, *навички* – це дії, окремі елементи яких у процесі багаторазового повторення стають автоматичними; вони є обов'язковою складовою умінь; *уміння* – здатність свідомо та якісно виконувати певну діяльність на основі знань і сформованих навичок. Таким чином, навичка є базовим елементом, а уміння – вищим рівнем практичної підготовки, де знання, досвід і вправи інтегруються у цілісний професійний результат.

У науково-методичній літературі існують різні підходи до класифікації вправ. Найбільш поширеною є їхня *дидактична класифікація*:

- 1) *вправи для формування початкових умінь* (ознайомлення з новими трудовими діями, їх перше відтворення);
- 2) *вправи для закріплення і формування навичок* (доведення дії до точності та автоматизму);
- 3) *вправи для узагальнення та розвитку комплексних умінь* (застосування знань і навичок у змінених або нових умовах).

Залежно від змісту, вправи поділяються на такі групи:

1. *Вправи з виконання трудових прийомів і робочих дій.* Вони є базовими, адже кожна операція чи технологічний процес складається з окремих прийомів. Значно підвищити ефективність їхнього засвоєння дозволяє використання тренажерів, що скорочує час навчання.

2. *Вправи з виконання трудових операцій.* Основна увага спрямована на узгодження окремих прийомів і формування цілісної операції.

3. *Вправи з виконання та регулювання трудових процесів.* Їхнє завдання – не лише сформувати навички відпрацювання типових технологічних процесів, а й розвинути уміння контролювати та регулювати їх. Для цього студент має володіти сенсорно-моторними навичками, а також здатністю аналізувати та співвідносити різні показники (прямі й непрямі) у виробничому середовищі.

На характер і якість вправ впливають не лише загально-дидактичні умови (мета, зміст, підготовленість студентів), а й специфіка професії, виробниче середовище, технологічні можливості навчальної бази.

У педагогічній практиці можна виокремити кілька *підходів до вибору методів*:

1) *стереотипний підхід* – коли викладач надає перевагу певним методам без урахування особливостей змісту та рівня підготовки студентів;

2) *урізноманітнений підхід без наукового обґрунтування* – коли педагог застосовує різні методи, але без достатньої системності, що знижує ефективність навчання;

3) *науково обґрунтований підхід* – оптимальний варіант, який передбачає врахування специфіки майбутньої професії, змісту навчального матеріалу, рівня підготовки студентів, умов виробництва та поставлених дидактичних завдань.

Педагог професійного навчання або майстер виробничого навчання має володіти вмінням *раціонально добирати методи навчання*, виходячи як із загально-дидактичних засад, так і з урахуванням специфічних критеріїв, зумовлених особливостями майбутньої професійної діяльності. У практиці підготовки кваліфікованих робітників використовується широкий спектр методів, проте їхня ефективність залежить насамперед від наукового обґрунтування вибору.

Результативність професійного навчання можна охарактеризувати певною залежністю: вона зростає пропорційно до досягнутого результату та зменшується зі збільшенням витрат. Під результатом розуміють насамперед рівень засвоєння навчального матеріалу студентами, а в ширшому сенсі – рівень сформованості їхньої професійної компетентності.

Витрати у цьому контексті охоплюють: затрати живої праці викладача або майстра виробничого навчання; забезпеченість сучасними засобами навчання (технічними, інформаційними, методичними); часові ресурси, необхідні для опанування навчального матеріалу.

Таким чином, успішність освітнього процесу визначається оптимальним співвідношенням між результатами та витратами. Водночас сучасна система професійної освіти вимагає від педагога не лише знання різних методів і прийомів, але й творчого підходу до їх добору та комбінування. Тільки за умови активного пошуку нових методичних рішень і використання інноваційних технологій навчання можна забезпечити підготовку кваліфікованих робітників, здатних відповідати вимогам сьогодення.

3. Роль засобів навчання у процесі фахової підготовки

Засоби навчання – це важливий компонент освітнього процесу, який виступає джерелом здобуття знань та формування практичних умінь. Вони є різновидом матеріально-технічних ресурсів, що виконують специфічні дидактичні функції та допомагають підвищити ефективність навчання. Інакше кажучи, засоби навчання – це все те, що забезпечує більш результативне досягнення освітніх цілей у коротші терміни.

До основних засобів навчання належать:

- 1) *друковані матеріали* – підручники, посібники, методичні рекомендації, дидактичні картки;
- 2) *технічні засоби навчання (ТЗН)* – мультимедійні комплекси, аудіо-та відеообладнання, інтерактивні дошки;
- 3) *навчально-виробниче обладнання* – верстати, прилади, лабораторні комплекси;
- 4) *цифрові ресурси* – комп'ютери, навчальні платформи, мережа Інтернет, електронні освітні середовища;
- 5) *реальні об'єкти і явища* – виробничі процеси, споруди, машини, обладнання, об'єкти навколишнього середовища;
- 6) *моделі та макети* – муляжі, діючі зразки механізмів, навчальні тренажери.

Залежно від дидактичного призначення вони виконують кілька ключових функцій:

- 1) *інформаційну* – забезпечують доступ до знань, формують уявлення про явища та процеси;
- 2) *освітню (засвоєння нового матеріалу)* – сприяють кращому розумінню і закріпленню навчальної інформації;
- 3) *контрольну* – дозволяють перевіряти рівень підготовленості студентів та здійснювати самоконтроль.

Вибір засобів навчання визначається дидактичною концепцією, навчальною метою, змістом матеріалу, методами викладання та конкретними умовами навчального процесу. Вони суттєво впливають на якість професійної підготовки студентів, їхній інтелектуальний розвиток і становлення як майбутніх фахівців.

Сучасні заклади професійної освіти активно використовують різні типи засобів: *натуральні об'єкти* (виробниче середовище, обладнання, техніка); *моделі та макети*, що відтворюють будову і роботу машин та механізмів; *засоби для демонстраційних експериментів*; *графічні матеріали* (схеми,

креслення, діаграми); *аудіовізуальні технології* (відеоінструкції, симуляції, 3D-моделі).

Результативність застосування засобів навчання значною мірою залежить від того, наскільки підготовлені студенти до роботи з ними, чи вміє викладач акцентувати їхню увагу на ключових моментах та наскільки повно забезпечено вплив на різні органи чуття.

Дослідження підтверджують, що людина запам'ятовує: лише 10% прочитаного, близько 20% почутого, до 30% побаченого. Коли поєднується слухове та зорове сприйняття – рівень засвоєння зростає до 50%, а при активному обговоренні матеріалу може досягати 70%. Використання аудіовізуальних засобів навчання не тільки підвищує рівень засвоєння інформації, але й дозволяє скоротити час навчання приблизно на 40%, а обсяг засвоєних знань – збільшити на 20%.

Ефективність використання наочних засобів значною мірою визначається дотриманням певних *вимог*. Вони повинні: 1) максимально відповідати реальним об'єктам чи явищам, які відображають; 2) бути чітко визначеними викладачем або майстром виробничого навчання на етапі планування занять (визначення мети та місця у структурі заняття); 3) враховувати рівень підготовленості студентів, їхню здатність до сприйняття та роботи з конкретними засобами (знання, вміння, досвід); 4) використовуватися у помірній кількості з дотриманням логічної послідовності подання, щоб уникнути перевантаження студентів інформацією.

Технічні засоби навчання (ТЗН). У сучасній професійній освіті особливу роль відіграють *технічні засоби навчання* – комплекс технічних пристроїв у поєднанні з дидактичними матеріалами, призначених для оптимізації навчально-виробничого процесу. Вони поєднують у собі: 1) *технічну апаратуру* (прилади, обладнання, мультимедійні засоби); 2) *дидактичні носії інформації* (тексти, аудіо, відео, мультимедіа), які за допомогою техніки відтворюються і подаються студентам.

Застосування технічних засобів у навчанні дає змогу:

- бути джерелом нових знань і відомостей;
- робити подання навчальної інформації більш раціональним і зручним;
- підвищувати рівень наочності, конкретизувати абстрактні поняття і процеси;
- організовувати та спрямовувати сприйняття студентів;
- розширювати їхні уявлення та задовольняти пізнавальну допитливість;

- створювати емоційне підґрунтя для кращого засвоєння матеріалу;
- посилювати інтерес до навчання завдяки використанню сучасних технологій, новітніх машин і приладів;
- робити знання більш доступними;
- стимулювати активну пізнавальну діяльність, розвивати просторову уяву та спостережливість;
- слугувати інструментом повторення, систематизації й контролю знань;
- показувати зв'язок теорії з практикою;
- економити навчальний час і ресурси, перекладаючи на техніку ті функції, які вона виконує ефективніше за викладача.

Існують різні підходи до класифікації технічних засобів навчання, зокрема:

- 1) за функціональним призначенням (інформаційні, контролюючі, тренувальні);
- 2) за принципом дії (механічні, електронні, комп'ютерні);
- 3) за впливом на органи чуття (зорові, слухові, комбіновані);
- 4) за рівнем автоматизації (від простих пристроїв до інтерактивних систем і симуляторів).

В умовах практичної підготовки провідне місце займають специфічні засоби навчання: виробниче обладнання та робочі інструменти; контрольно-вимірювальні прилади; технічна та технологічна документація; тренажери.

Зокрема, **тренажери** є особливо цінними, оскільки дозволяють моделювати виробничі процеси в умовах, максимально наближених до реальних. Вони важливі тоді, коли організувати відпрацювання трудових дій безпосередньо на діючому обладнанні неможливо або небезпечно.

Переваги використання тренажерів у професійному навчанні:

- забезпечують плавний перехід від вивчення теорії до практики;
- моделюють виробничі умови без ризику аварій чи поломок;
- дозволяють багаторазово відпрацьовувати робочі операції, варіювати режими та умови;
- імітують складні та аварійні ситуації, з якими студент у реальному виробництві може не зіткнутися;
- формують навички прогнозування, самоконтролю та прийняття рішень;
- скорочують час на формування професійних умінь та підвищують їхню якість.

Залежно від конструкції та призначення, тренажери можна поділити на такі основні *групи*:

1. *Тренажери, що моделюють будову та функції технічних об'єктів.* Використовуються у підготовці машиністів вантажопідіймальних машин, водіїв, операторів та наладчиків верстатів, спеціалістів з обслуговування пультів керування енергетичних систем тощо. Важливою особливістю є надання студенту зворотного сигналу у разі помилки, що дозволяє швидко коригувати дії. Це наближає процес навчання до умов реальної роботи.

2. *Тренажери для розвитку інтелектуальних умінь.* До цієї групи належать тренажери-імітатори, які відтворюють несправності обладнання чи апаратури. Вони спрямовані на навчання пошуку та усунення поломок. Сприяють розвитку аналітичного мислення, навичок діагностики й прийняття рішень у нестандартних ситуаціях.

3. *Тренувальні пристосування.* Призначені для формування або вдосконалення окремих рухових дій. Наприклад, вправи на координацію рухів під час фігурного обточування деталей. Такі засоби дозволяють відпрацювати точність і швидкість виконання дій без ризику зіпсувати реальну деталь чи механізм.

Важливим напрямом розвитку сучасних тренажерних технологій є **комп'ютерне моделювання виробничих процесів**. У цьому випадку головним засобом навчання виступає комп'ютер.

Основні напрями використання комп'ютерної техніки:

- як засіб навчання (тренажери, інтерактивні програми, віртуальні лабораторії);
- як елемент методики наукових досліджень;
- як інструмент управління освітнім процесом (облік, моніторинг, оцінювання);
- як об'єкт вивчення (освоєння комп'ютерних технологій і програм).

Комп'ютер суттєво відрізняється від інших засобів навчання завдяки багатофункціональності та гнучкості використання. Він здатний обробляти великі обсяги даних, програмуватися на виконання різноманітних завдань і бути універсальною платформою для поєднання різних форм роботи.

Дидактичні можливості комп'ютера:

- стимулює інтерес до навчання завдяки новим формам роботи та відчуттю причетності до новітніх технологій;
- забезпечує індивідуальний темп навчання для кожного студента;
- робить заняття більш наочними через використання мультимедіа, анімацій, звуку та кольору;
- сприяє розвитку творчого та критичного мислення, дозволяючи експериментувати з інформацією;

- формує навички оперативного прийняття рішень у складних ситуаціях;
- розвиває абстрактне мислення через роботу з моделями та схемами;
- навчає швидкому пошуку інформації в електронних ресурсах;
- відкриває можливості для дистанційного навчання із застосуванням мережі Інтернет.

Таким чином, тренажери і комп'ютерні технології не лише забезпечують безпечне відпрацювання практичних навичок, а й формують у студентів здатність до самостійного мислення, аналізу, прийняття рішень. Вони стають ключовими засобами у системі сучасної професійної освіти, забезпечуючи ефективність і гнучкість навчального процесу.

4. Інформаційно-комунікаційні технології у професійному навчанні

Сучасний етап розвитку професійної освіти відзначається значним збільшенням обсягу навчального матеріалу та одночасним розширенням переліку навчальних дисциплін, при цьому скорочуються строки їх вивчення. Це створює нові виклики для закладів освіти, оскільки традиційні педагогічні технології не завжди здатні забезпечити високий рівень загальнонаукової та фахової підготовки майбутніх спеціалістів. Основна суперечність сучасної освітньої системи полягає в розриві між швидким зростанням обсягів знань у світі та обмеженими можливостями окремої особистості щодо їх ефективного засвоєння.

Для подолання цієї проблеми та підвищення ефективності навчального процесу активно впроваджуються **інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)**. Використання Інтернету і сучасних цифрових ресурсів значно розширює освітні можливості, надаючи студентам доступ до великої кількості актуальної інформації, інтерактивних навчальних матеріалів, віртуальних лабораторій та симуляторів виробничих процесів. Завдяки цьому освітній процес стає більш динамічним, індивідуалізованим і наближеним до реальних виробничих умов.

Процес інформатизації освіти в Україні активно підтримується законодавчо. Зокрема, у Законі України «Про національну програму інформатизації» (2022 року), визначено, що одним із ключових завдань є забезпечення цифрової та інформаційної грамотності населення. Це досягається через створення освітньої системи, яка інтегрує сучасні ІКТ та цифрові технології, сприяє розвитку критичного мислення, інформаційної компетентності та формує всебічно розвинену особистість, здатну ефективно функціонувати в умовах інформаційного суспільства.

Термін «інформація» набув особливого значення у ХХ ст. завдяки працям К. Шеннона, який ввів його у контексті теорії передавання кодів, пізніше відомої як *теорія інформації*. Сучасне значення терміна виходить за межі чисто технічного розуміння і охоплює природничо-філософські аспекти, включаючи соціальні, економічні та освітні процеси.

Інформатизація розглядається як сукупність взаємопов'язаних процесів (організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних та виробничих), спрямованих на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян і суспільства. Вона передбачає активне використання *інформаційних систем, цифрових мереж, баз даних та сучасних обчислювальних і комунікаційних технологій*, що дозволяє ефективно організовувати навчальний процес, зберігати та обробляти великі обсяги даних, а також формувати у студентів практичні навички роботи з інформацією.

Таким чином, застосування ІКТ у професійній освіті не лише підвищує якість засвоєння знань, але й сприяє розвитку самостійності, критичного мислення та готовності до постійного навчання впродовж життя, що є невід'ємною умовою успішної підготовки сучасних фахівців.

Інформаційно-комунікаційна технологія – це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, об'єднаних у єдиний технологічний ланцюг. Основна мета використання ІКТ полягає в оптимізації інформаційних процесів, підвищенні їхньої надійності та оперативності, а також у зниженні трудомісткості обробки інформаційних ресурсів. У педагогічному процесі будь-яка технологія, пов'язана з навчанням, фактично є ІКТ, оскільки навчання ґрунтується на отриманні, обробці та перетворенні даних і відомостей.

Інформатизація освіти неможлива без належної підготовки педагогів – майстрів виробничого навчання та педагогів професійного навчання. Для ефективного використання ІКТ у дидактичному та виховному процесі необхідно:

- володіти сучасними програмними засобами та технологіями;
- створювати єдиний освітній інформаційний простір на основі мультимедійних дидактичних ресурсів;
- інтегрувати у навчальні матеріали текст, графіку, анімацію, аудіо та відео;
- використовувати освітні веб-ресурси та платформи для дистанційного навчання.

Варто зазначити, що технології ІКТ розвиваються дуже швидко і швидко втрачають актуальність. Це створює потребу постійного оновлення

знань та вдосконалення умінь педагогів і студентів. Для подолання цієї проблеми важливим є глибоке розуміння принципів роботи з ІКТ, що дозволяє адаптувати навчальні процеси до нових технологічних умов.

Одним із ефективних шляхів підготовки студентів закладів професійно-технічної освіти (ЗПО) у сфері ІКТ є опанування технологій **Web 2.0**. Розвиток цих технологій почався на початку ХХІ ст., коли відбулися дві ключові події:

1) *відкриття Вікіпедії* – багатомовної відкритої енциклопедії, доступної для широкого кола користувачів;

2) *старт ініціативи MIT OpenCourseWare (MIT OCW)* – проєкт Массачусетського технологічного інституту, який передбачає відкриту публікацію матеріалів усіх курсів цього закладу освіти. Опубліковані ресурси включають плани курсів, конспекти лекцій, домашні завдання, екзаменаційні питання, а для деяких дисциплін – також відеозаписи лекцій. Ці ключові події об'єднані спільною метою – створення відкритого репозиторію навчальних ресурсів та надання всім охочим доступу до знань. Водночас виникла потреба в розробці програмного забезпечення, яке забезпечило б ефективну взаємодію між студентами та викладачами, дозволяло ставити запитання, отримувати відповіді, обговорювати навчальні матеріали та спільно їх удосконалювати. Такі функції забезпечують технології Web 2.0.

Науковці визначають технології Web 2.0 як мережеве програмне забезпечення, що підтримує колективну взаємодію та спільну діяльність користувачів. Тім О'Рейлі, західний дослідник і автор концепції Web 2.0, підкреслював: «Web 2.0 – це не просто інтеграція технологій, а ідея використання колективного інтелекту».

Основними характеристиками Web 2.0 є:

- відкритість інформаційного наповнення, що забезпечує вільний доступ до знань;
- оперативність доступу та розміщення матеріалів;
- залучення учасників до обговорення та спільної роботи, незалежно від індивідуального графіка користувачів;
- підтримка інтерактивної взаємодії, яка дозволяє редагувати та обмінюватися контентом у режимі реального часу.

Технології Web 2.0 представляють друге покоління інтернет-технологій, що відрізняються від Web 1.0 (так званий «read-only web») можливістю колективної діяльності користувачів. На відміну від першого покоління, де інформація лише читалася, Web 2.0 дозволяє створювати та редагувати публікації, обмінюватися мультимедійними файлами та зберігати

посилання на ресурси, тим самим формуючи інтерактивне навчальне середовище.

З погляду використання у професійній та освітній підготовці, технології Web 2.0 надають такі можливості:

- 1) створення контенту користувачами – студенти та викладачі можуть додавати власні матеріали, що сприяє глибшому засвоєнню знань;
- 2) постійні посилання на матеріали – забезпечують зручний доступ до навчальних ресурсів у будь-який час;
- 3) використання міток і тегів – полегшує організацію та пошук інформації, вирішення професійних завдань;
- 4) візуалізація динамічних взаємозв'язків – допомагає наочно відображати процеси, системи та взаємодії у навчальних темах, що значно підвищує ефективність навчання.

Таким чином, Web 2.0 не лише забезпечує інтерактивність освітнього процесу, а й сприяє розвитку самостійності студентів, колективної роботи, творчого мислення та адаптації до сучасного інформаційного середовища.

Застосування технологій Web 2.0 у професійній освіті

Технології Web 2.0 надають користувачам можливість самостійно створювати та наповнювати навчальні ресурси. Студенти можуть додавати щоденники, статті, фотографії, аудіо- та відеозаписи, залишати коментарі, а також впливати на оформлення та дизайн сторінок. На відміну від епохи Web 1.0, коли розробники навчального середовища готували контент для пасивного сприйняття студентами, сучасні системи передбачають активну участь студентів у створенні та поширенні навчального матеріалу. Це формує у них навички відповідального використання інформації та активної участі у навчальному процесі:

1. Постійні посилання на матеріали забезпечують можливість відстежувати попередні дії користувачів або групи користувачів у мережі, що сприяє контролю за прогресом та побудові довготривалих навчальних взаємовідносин.

2. Мітки (теги) допомагають структурувати інформацію та полегшують пошук матеріалів. Вони сприяють формуванню так званої «фолксономії» – народної класифікації інформації, на відміну від традиційної наукової таксономії. Це особливо важливо в умовах інформаційної революції, коли класичні ієрархічні системи організації знань стають недостатньо ефективними.

3. Візуалізація динамічних відносин дозволяє наочно відображати взаємозв'язки між учасниками спільнот, категоріями матеріалів, медіа-

об'єктами тощо. Завдяки цьому студенти можуть краще розуміти структуру навчальної інформації та взаємозв'язки між об'єктами знань.

Використання сервісів Web 2.0 у навчальному процесі відкриває низку *можливостей*:

1. Доступ до відкритих цифрових освітніх ресурсів – у мережі з'являється велика кількість безкоштовних матеріалів, які можна використовувати для самостійного навчання.

2. *Створення власного навчального контенту* – студенти можуть розробляти і публікувати тексти, фото, відео, аудіо та інші цифрові об'єкти, залучаючись до колективного наповнення інформаційного простору.

3. *Опанування інформаційними концепціями та навичками* – Web 2.0 дозволяє студентам легко брати участь у створенні та обробці цифрового контенту без спеціальної підготовки у галузі інформаційних технологій.

4. *Спостереження за діяльністю інших учасників спільноти* – студенти можуть аналізувати роботу інших у мережі, що забезпечує непряме навчання та підвищує рівень професійної орієнтації.

В освітньому процесі ЗПО зазвичай використовуються різні види програмного забезпечення:

1. *Навчальні програми (Tutorial software)* – призначені для представлення навчального матеріалу, практичних завдань і тестів для самоконтролю.

2. *Моделюючі програми (Simulation software)* – дозволяють вивчати процеси через моделі, змінювати параметри і спостерігати наслідки своїх дій, що формує причинно-наслідкове мислення.

3. *Інструментальні програми (Tools software)* – забезпечують автоматизацію обчислень та статистичних розрахунків, надаючи студентам можливість зосередитися на творчому підході до розв'язання задач.

4. *Інтегровані навчальні програми (Integrated software)* – поєднують можливості всіх попередніх класів програм, що забезпечує комплексне засвоєння навчального матеріалу.

Застосування інформаційних технологій у навчально-виробничому процесі дозволяє не лише підвищити ефективність засвоєння матеріалу, але й розвивати творчий потенціал студентів. Використання Web 2.0 стимулює активну участь у навчанні, колективну взаємодію, розвиток критичного мислення та навичок самостійної роботи з інформацією.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття метод навчання та поясніть його роль у професійній освіті.

2. Перерахуйте основні групи методів навчання за джерелом знань та наведіть приклади кожної групи.
3. Опишіть суть словесних, наочних і практичних методів навчання та поясніть їх взаємодію у процесі підготовки студентів.
4. Наведіть приклад комбінованого використання методів пояснення та демонстрації у виробничому навчанні.
5. Проаналізуйте актуальність пошукових та дослідницьких методів навчання у сучасній професійній освіті.
6. Охарактеризуйте інструктаж як метод практичного навчання та перерахуйте його види.
7. Опишіть завдання вступного, поточного та заключного інструктажу у виробничому навчанні.
8. Поясніть роль вправ у формуванні професійних умінь і навичок та наведіть приклади класифікації вправ за змістом.
9. Опишіть відмінності між методом практичного та методом теоретичного навчання.
10. Наведіть приклади використання тренажерів для підвищення ефективності професійного навчання.
11. Дайте визначення засобів навчання та перерахуйте їх основні типи
12. Поясніть функції засобів навчання та їхній вплив на ефективність засвоєння знань студентами.
13. Назвіть основні вимоги до наочних засобів навчання у професійній освіті.
14. Охарактеризуйте роль технічних засобів навчання та їх дидактичні можливості.
15. Проаналізуйте переваги використання технологій Web 2.0 у професійній освіті та вплив на роль студента у навчальному процесі.
16. Наведіть приклади інтерактивних методів навчання, що сприяють активному засвоєнню професійних знань.
17. Складіть таблицю «Методи навчання – приклади застосування у теоретичному та практичному навчанні».
18. Опишіть алгоритм комбінованого використання словесних, наочних та практичних методів для підвищення ефективності занять.
19. Проаналізуйте роль дистанційних технологій та електронних навчальних ресурсів у підготовці сучасного фахівця.
20. Розробіть короткий план заняття з використанням різних методів навчання та засобів навчання з визначенням цілей, завдань та очікуваних результатів.

8. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА У ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

План

1. Основні принципи та завдання методичної роботи.
2. Технологія здійснення методичної роботи.
3. Технологія управління й організації методичної роботи.
4. Підвищення кваліфікації та атестація педагогічних працівників.

1. Основні принципи та завдання методичної роботи.

Методист – це висококваліфікований фахівець, який здійснює науково-методичний супровід освітнього процесу, займається розробкою, впровадженням та вдосконаленням методик викладання окремих предметів. У його компетенцію входить не лише консультування педагогів, а й організація системної роботи з підвищення їхньої професійної майстерності.

Методичне об'єднання можна розглядати як колективну форму діяльності педагогів, що спрямована на обмін досвідом, вивчення сучасних педагогічних технологій, спільний пошук оптимальних шляхів навчання та виховання. Такі об'єднання виступають важливою складовою системи неперервного підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Атестація педагогічних працівників (від лат. *attestatio* – засвідчення, підтвердження) – це організований комплекс заходів, спрямованих на визначення професійної компетентності, результативності педагогічної діяльності та рівня кваліфікації. Атестація виконує кілька важливих функцій:

- підтверджує відповідність педагога займаній посаді;
- стимулює його до підвищення професійного рівня;
- створює умови для кар'єрного зростання;
- забезпечує якість освітнього процесу.

В Україні офіційна система атестації педагогів була започаткована у 1974 році й з того часу зазнала значних змін та вдосконалень.

Процедура атестації передбачає кілька послідовних етапів:

1) *підготовчий етап* – створення атестаційної комісії, інформування педагогів про умови та критерії оцінювання;

2) *оцінювальний етап* – аналіз професійної діяльності, педагогічної майстерності, результативності навчально-виховного процесу;

3) *підсумковий етап* – ухвалення рішення про встановлення кваліфікаційної категорії («спеціаліст», «спеціаліст другої категорії», «спеціаліст першої категорії», «спеціаліст вищої категорії») або присвоєння

педагогічних звань («учитель-методист», «старший учитель», «вихователь-методист» тощо).

Таким чином, атестація виступає не лише формою контролю, але й важливим чинником професійного розвитку педагогічних працівників.

Поняття «технологія» має давнє походження: воно утворене від грецьких слів *techne* – мистецтво, майстерність та *logos* – вчення, слово. Спочатку термін стосувався виробничої сфери, де означав сукупність методів і процесів виготовлення продукції, а згодом поширився й на інші галузі людської діяльності, зокрема педагогіку.

Основними ознаками будь-якої технології є:

- 1) *стандартизація* – забезпечення єдиних підходів до організації процесу;
- 2) *уніфікація* – можливість повторного відтворення процесу за однакових умов;
- 3) *послідовність* – чіткий порядок виконання операцій із використанням необхідних засобів праці;
- 4) *прогнозованість результату* – орієнтація на досягнення конкретного кінцевого ефекту;
- 5) *оптимізація* – вибір найбільш ефективних шляхів для досягнення поставленої мети.

У педагогічній діяльності поняття «технологія» застосовується для опису системи навчальних дій, що гарантують досягнення запланованих освітніх результатів. Вона охоплює методи, прийоми, форми організації навчання та виховання, що забезпечують якість освітнього процесу і сприяють розвитку студентів.

Сучасна стратегія економічного розвитку України ґрунтується на принципах ринкової економіки, що передбачає високі вимоги до якості підготовки робітничих кадрів. У цих умовах роль закладів ЗПО набуває особливого значення, адже саме вони формують базу кадрового потенціалу країни, здатного забезпечити її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках праці.

Особливе місце у цьому процесі посідає професія інженера-педагога, яка вимагає гармонійного поєднання педагогічних і виробничо-професійних компетентностей. Викладач такого профілю повинен не тільки володіти сучасними методами і технологіями навчання, а й мати глибокі знання з галузі виробництва, за якою здійснюється підготовка фахівців. Це забезпечує практичну спрямованість навчання та його відповідність потребам роботодавців.

Фахове самовдосконалення педагога професійного навчання у ЗПО можна розглядати як багатокомпонентний процес, що охоплює:

- *самоосвіту*, яка передбачає постійне оновлення професійних знань, вивчення сучасної наукової та методичної літератури;
- *опрацювання й узагальнення передового педагогічного досвіду* – аналіз ефективних практик, використання сучасних освітніх технологій;
- *науково-методичну діяльність*, яка формує зв'язок між освітніми закладами та ринком праці, сприяючи підвищенню практичної значущості навчання.

Таким чином, методична робота виступає одним з основних механізмів реалізації концепції безперервної освіти педагога.

Методична діяльність у ЗПО здійснюється на основі широкої нормативно-правової бази. Основними *документами* є:

- 1) Конституція України – як основний закон, що визначає право громадян на освіту;
- 2) Закон України «Про освіту» – є рамковий і встановлює загальні засади функціонування освітньої системи;
- 3) Закони України «Про професійну освіту» (2025), «Про фахову передвищу освіту» (2019), «Про вищу освіту» (2014) – регламентує особливості організації навчально-виробничого процесу у відповідних закладах освіти;
- 4) Типове положення про атестацію педагогічних працівників – визначає порядок оцінювання професійної діяльності педагогів, присвоєння категорій і звань;
- 5) Положення про методичну роботу в ЗПО – конкретизує напрями і форми методичної діяльності;
- 6) Статут ЗПО та інші локальні нормативні акти – відображають специфіку роботи конкретного закладу.

Наявність чіткої законодавчої бази дозволяє організувати методичну роботу системно й забезпечити її відповідність державним стандартам освіти.

Методична робота у ЗПО розглядається як цілісна система діяльності, що спирається на досягнення педагогічної науки та практики. Вона поєднує аналітичні, організаційні, діагностичні, пошукові, інформаційні й дослідницькі напрями. Основною *метою* такої діяльності є вдосконалення професійної компетентності педагогічних працівників і підвищення якості освітнього процесу.

Важливою рисою методичної роботи є її практична спрямованість: усі заходи мають бути зорієнтовані на реальні потреби педагогів, здобувачів

освіти та роботодавців. Наприклад, організація методичних семінарів, тренінгів, круглих столів сприяє формуванню нових педагогічних умінь, тоді як проведення майстер-класів із залученням виробничників дозволяє зменшити розрив між освітою і сучасним виробництвом.

Згідно з Положенням про методичну роботу у ЗПО, основними *принципами* її організації є:

1. Демократизація та гуманізація – визнання особистісної цінності кожного учасника освітнього процесу, орієнтація на розвиток індивідуальності здобувача освіти.

2. Цільова спрямованість – відповідність методичної роботи стратегічним завданням розвитку закладу.

3. Індивідуалізація – урахування особистих професійних потреб і рівня компетентності педагогів.

4. Системність і послідовність – організація роботи на основі довгострокових планів і програм.

5. Науковість – використання результатів сучасних досліджень у галузі педагогіки та психології.

6. Оперативність та мобільність – здатність швидко реагувати на зміни в освітній та виробничій сферах.

7. Прогностичність – орієнтація на перспективи розвитку освіти й потреби ринку праці.

8. Поєднання індивідуальних і колективних форм роботи – гармонійний баланс між особистим професійним розвитком і колективною діяльністю.

9. Пріоритет професійних знань і моральних цінностей – виховання не лише компетентного, а й відповідального педагога.

Основними *завданнями* методичної діяльності у ЗПО є:

1) організаційно-методичне забезпечення освітнього процесу відповідно до програм розвитку закладу;

2) удосконалення змісту, форм і методів навчання, інтеграція загальноосвітньої та професійної підготовки;

3) розвиток педагогічної майстерності, створення умов для безперервного саморозвитку педагогів;

4) інформаційна підтримка з питань педагогіки, психології, виробничих технологій, новітніх досягнень науки;

5) сприяння розвитку експериментально-дослідницької діяльності педагогів;

6) впровадження інноваційних педагогічних технологій і передового досвіду у практику;

7) створення навчально-методичних комплексів, посібників, рекомендацій;

8) інтеграція освітнього та виробничого процесів, співпраця із соціальними партнерами;

9) підготовка педагогів до атестації, стимулювання їхнього професійного зростання.

У сучасних умовах до *пріоритетних напрямів* методичної роботи у ЗПО належать:

1. *Моніторинг якості навчально-виробничого процесу* – системне оцінювання результатів підготовки здобувачів освіти та ефективності освітніх програм.

2. *Впровадження інноваційних технологій* – застосування цифрових освітніх ресурсів і засобів, інтерактивних методик, дистанційного та змішаного навчання.

3. *Консультативна підтримка педагогів* – надання допомоги різним категоріям працівників у розвитку професійної компетентності й педагогічної майстерності.

4. *Розвиток партнерства з роботодавцями* – організація стажувань, дуальної освіти, спільних науково-практичних заходів.

5. *Формування професійних цінностей і мотивації педагогів* – створення умов для підвищення престижу педагогічної праці.

Отже, методична робота у ЗПО є стратегічним інструментом підвищення якості підготовки фахівців. Вона забезпечує неперервний професійний розвиток педагогів, сприяє впровадженню сучасних освітніх технологій і зміцнює зв'язок між освітою та виробництвом. Ефективність методичної роботи безпосередньо впливає на формування конкурентоспроможного кадрового потенціалу України та її подальший економічний розвиток.

2. Технологія здійснення методичної роботи

Педагогічний колектив ЗПО має стратегічне завдання – підготовку кваліфікованих робітників, технічних службовців та інших фахівців, які відповідають сучасним потребам економіки. Це завдання ускладнюється постійною динамікою змін у соціально-економічному середовищі та необхідністю оновлення освітніх підходів. Тому в педагогічному процесі дедалі більшого значення набуває впровадження новітніх педагогічних технологій, що поєднують навчання з практичною діяльністю й орієнтують здобувачів освіти на реальні умови виробництва.

Основним засобом підвищення рівня професійної компетентності педагогів є **методична робота**, яка, будучи науково обґрунтованою системою, спрямована на розвиток педагогічної майстерності, формування здатності до інноваційної діяльності та створення умов для творчої самореалізації викладачів і майстрів виробничого навчання.

Методична робота у ЗПО має кілька ключових *функцій*:

- 1) формування та вдосконалення професійної компетентності педагогів;
- 2) забезпечення впровадження сучасних методів і технологій навчання;
- 3) інтеграція теоретичної підготовки з виробничою практикою;
- 4) розвиток інноваційного мислення педагогів і здатності до дослідницької діяльності;
- 5) підвищення ефективності освітнього процесу за рахунок використання передового педагогічного й виробничого досвіду.

Головна мета методичної роботи полягає у створенні сприятливих умов для професійного зростання викладачів та формуванні конкурентоспроможного випускника, готового до праці у сучасному виробничому середовищі.

Попри важливість, організація методичної роботи у ЗПО нерідко має низку *проблем і недоліків*:

- 1) одноманітність традиційних форм роботи (методичні наради, звітні виступи), що знижує інтерес педагогів;
- 2) недостатня індивідуалізація підходів до підвищення кваліфікації;
- 3) слабкий зв'язок між теоретичними знаннями і практичними навичками;
- 4) застаріла матеріально-технічна база;
- 5) відсутність стратегічних орієнтирів у розвитку методичної діяльності;
- 6) незначна увага до експериментально-дослідницької роботи.

Подолання цих проблем можливе лише шляхом активного впровадження сучасних педагогічних технологій та оновлених моделей методичної роботи.

У сучасних закладах професійної освіти дедалі більшого поширення набувають такі *педагогічні технології*:

- 1) *проектне навчання* – залучення студентів до розробки й реалізації навчально-виробничих проєктів, що мають практичну цінність;
- 2) *технологія дуальної освіти* – поєднання теоретичного навчання у закладі освіти з практичною підготовкою безпосередньо на підприємстві;

3) *інтерактивні методики* – тренінги, ділові ігри, воркшопи, що стимулюють активну участь здобувачів освіти у навчальному процесі;

4) *цифрові освітні ресурси* – використання електронних платформ, онлайн-курсів, симуляторів, віртуальних лабораторій.

5) *технології модульно-компетентнісного навчання* – побудова освітнього процесу за модулями, орієнтованими на формування конкретних компетентностей.

6) *STEM-освіта* – інтеграція науки, техніки, інженерії та математики у професійну підготовку.

Ці технології сприяють підвищенню мотивації студентів, забезпечують тісний зв'язок теорії з практикою та відповідають сучасним вимогам ринку праці.

Залежно від завдань закладу та рівня професійної компетентності педагогів можна виокремити кілька *моделей організації методичної роботи* у ЗПО:

1. *Традиційна модель* – ґрунтується на колективних формах (методичні об'єднання, педради), проте має обмежену ефективність через стандартизований підхід.

2. *Практико-орієнтована модель* – акцент робиться на взаємодії з роботодавцями, організації стажувань, виробничих тренінгів, майстер-класів.

3. *Інноваційна модель* – передбачає впровадження сучасних педагогічних технологій, інтерактивних форматів роботи (тренінги, мозкові штурми, онлайн-курси), розвиток експериментально-дослідницької діяльності.

4. *Інтерактивна модель* – спрямована на активну взаємодію педагогів між собою через професійні спільноти, методичні платформи, педагогічні студії.

5. *Індивідуалізована модель* – ураховує професійні потреби кожного педагога, орієнтується на персональні траєкторії розвитку й самоосвіту.

Оптимальний результат досягається за умови інтеграції кількох моделей, що дозволяє забезпечити як колективний, так і індивідуальний розвиток педагогів.

Методична діяльність у ЗПО здійснюється у *колективних* (методичні комісії, науково-практичні конференції, семінари, педагогічні ради, тренінги, школи передового досвіду, творчі лабораторії, майстер-класи тощо) *та індивідуальних* (наставництво, консультації, стажування, самоосвіта, участь у конкурсах професійної майстерності, розробка власних методичних матеріалів) *формах*. Поєднання цих форм створює умови для комплексного

розвитку педагогічних працівників і забезпечує підвищення якості освітнього процесу.

Колективні форми методичної роботи відіграють провідну роль у підвищенні педагогічної майстерності працівників закладів професійної освіти. Вони створюють умови для розв'язання актуальних проблем організації освітнього процесу, аналізу результатів діяльності педагогічного колективу, вивчення та поширення передового досвіду, ознайомлення з новітніми науково-технічними і педагогічними досягненнями.

Педагогічна рада є вищим колегіальним органом ЗПО, діяльність якого спрямована на колективне обговорення й прийняття рішень з найбільш важливих питань освітньої, виховної та методичної роботи. Її очолює директор закладу. До складу педради входять адміністрація, методисти, викладачі, майстри виробничого навчання, психологи, вихователі, представники громадськості, батьків та роботодавців – замовників кадрів.

Функції педагогічної ради:

- 1) планово-прогностична (визначення стратегічних завдань розвитку освітнього процесу);
- 2) мотиваційно-цільова (створення стимулів для підвищення кваліфікації педагогів);
- 3) діагностична (аналіз результатів діяльності педагогів і студентів);
- 4) комунікаційна (налагодження співпраці між педагогами, адміністрацією, роботодавцями, батьками);
- 5) методична (впровадження нових освітніх технологій, узагальнення досвіду).

Засідання педради проводяться регулярно (не рідше одного разу на два місяці), а у разі потреби – позачергово. Тематика визначається сучасними освітніми викликами й проблемами.

Типи педагогічних рад: науково-педагогічні; психолого-педагогічні; тематичні; проблемні.

Методичні комісії (або міжпредметні / міжпрофесійні) формуються щороку з викладачів і майстрів виробничого навчання певних або споріднених предметів. Умовою їх створення є наявність щонайменше трьох педагогів відповідного профілю.

Основні напрями роботи комісій:

- 1) впровадження освітніх стандартів;
- 2) оновлення методичного забезпечення навчального процесу;
- 3) апробація й адаптація нових педагогічних і виробничих технологій;
- 4) узагальнення та поширення передового досвіду;
- 5) підготовка методичних рекомендацій.

Результати діяльності методичних комісій сприяють підвищенню ефективності викладання та покращують якість професійної підготовки здобувачів освіти.

Інструктивно-методичні наради. Ця форма колективної роботи носить оперативний характер. Наради проводяться адміністрацією ЗПО щотижня або за потреби. Їх завданням є:

- 1) інформування педагогів про поточні завдання;
- 2) обговорення організаційних питань;
- 3) узгодження дій щодо виконання навчальних планів і програм;
- 4) оперативне вирішення проблем навчально-виховного процесу.

Окремо виділяють *наради при директорі та його заступниках*, де розглядаються питання, пов'язані з їхніми напрямками роботи.

Проблемні семінари, семінари-практикуми, школи передового досвіду. Ці форми спрямовані на поглиблене вивчення конкретних проблем освітнього процесу, оволодіння сучасними педагогічними технологіями, пошук шляхів упровадження інновацій:

1. *Проблемні семінари* – зосереджуються на розв'язанні однієї важливої педагогічної проблеми.

2. *Семінари-практикуми* – орієнтовані на практичну апробацію нових методик.

3. *Школи передового досвіду* – створюються для поширення інноваційних напрацювань провідних педагогів.

Науково-практичні конференції й педагогічні читання є традиційними формами колективної методичної роботи. Вони дозволяють презентувати результати експериментально-дослідницької роботи, обмінятися ідеями, обговорити сучасні тенденції розвитку професійної освіти.

Інтерактивні та нетрадиційні форми – активно впроваджуються з метою підвищення мотивації педагогів і подолання одноманітності методичної роботи: тренінги; ділові ігри; ярмарки педагогічних ідей; засідання клубів творчих педагогів; методичні консиліуми; круглі столи; наради-диспути; майстер-класи та педагогічні майстерні.

Їх застосування дозволяє створити атмосферу співпраці, активізувати творчий потенціал педагогічних працівників, стимулювати пошук нових рішень у навчально-виховному процесі.

У результаті колективні форми методичної роботи забезпечують: професійне зростання педагогів; єдність педагогічного колективу; інтеграцію науки, виробництва й освіти; формування інноваційного освітнього середовища у ЗПО.

Таблиця 1

Колективні форми методичної роботи у ЗПО

Форма роботи	Основні завдання	Очікувані результати
Педагогічна рада	– визначення стратегічних завдань освітнього процесу; – обговорення актуальних проблем навчання та виховання; – підвищення професійної компетентності педагогів.	– узгоджені управлінські рішення; – зростання кваліфікації педагогічних працівників; – поліпшення організації навчально-виховного процесу.
Методичні комісії	– впровадження освітніх стандартів; – оновлення методичного забезпечення; – поширення передового досвіду; – розробка методичних рекомендацій.	– систематизація й – удосконалення навчального процесу; – використання сучасних технологій; – підвищення якості професійної підготовки.
Інструктивно-методичні наради	– оперативне інформування педагогів; – вирішення поточних організаційних питань; – узгодження виконання навчальних планів.	– скоординована діяльність педагогічного колективу; – оперативне усунення проблем; – ефективність управління освітнім процесом.
Проблемні семінари, семінари-практикуми, школи передового досвіду	– вивчення конкретних проблем навчання й виховання; – апробація нових методик; – поширення інноваційного досвіду.	– освоєння сучасних педагогічних технологій; – підвищення професійної майстерності; – запровадження кращих практик у роботу.
Науково-практичні конференції, педагогічні читання	– обговорення результатів експериментально-дослідницької роботи; – популяризація нових ідей і технологій; – поширення досвіду педагогів.	– розвиток науково-методичного мислення; – формування інноваційного освітнього середовища; – активізація творчої діяльності педагогів.
Інтерактивні форми (тренінги, ділові ігри, круглі столи, майстер-класи тощо)	– активізація творчості педагогів; – формування навичок співпраці; – пошук нових шляхів вирішення педагогічних проблем.	– зростання мотивації педагогів; – розвиток професійних компетентностей; – впровадження сучасних інновацій у практику.

Індивідуальні форми методичної роботи орієнтовані на розвиток професійних компетентностей кожного педагога з урахуванням його рівня підготовки, досвіду, специфіки професійної діяльності та особистісних характеристик. Вони забезпечують диференційований

підхід до підвищення кваліфікації, сприяють індивідуалізації методичної допомоги й дозволяють врахувати потреби як молодих фахівців, так і досвідчених педагогів.

Особливо важливим є *наставництво* для молодих викладачів і майстрів виробничого навчання. У перші роки самостійної роботи вони часто стикаються з труднощами: організація навчально-виховного та навчально-виробничого процесу; застосування ефективних методів викладання; запобігання типовим помилкам під час проведення занять.

Досвідчені педагоги допомагають новачкам адаптуватися, формувати індивідуальний стиль викладання, засвоювати кращі педагогічні практики.

Консультації. Консультаційна діяльність передбачає індивідуальну методичну допомогу викладачам, майстрам виробничого навчання, класним керівникам, вихователям. Вона спрямована на: упровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій; пошук шляхів індивідуалізації та диференціації навчання; активізацію використання сучасних методик. Консультації дозволяють отримати своєчасну підтримку й швидко усунути прогалини у професійній діяльності.

Самоосвіта – стрижневий компонент професійного зростання педагога професійного навчання. Вона включає: систематичне ознайомлення з новою літературою з педагогіки, психології та спеціальних дисциплін; вивчення інноваційних освітніх технологій; участь у вебінарах, онлайн-курсах, професійних спільнотах. Самоосвіта є основою безперервного розвитку, формує здатність до критичного аналізу власної педагогічної діяльності та гнучкої адаптації до змін у сфері освіти.

Стажування – забезпечує практичне оволодіння новими технологіями та методиками викладання. Воно може проводитися: на базових підприємствах-замовниках кадрів; у закладах-партнерах освіти; в межах професійних проєктів і програм обміну досвідом. Цей вид методичної роботи сприяє інтеграції науки, освіти й виробництва, допомагає педагогам залишатися в курсі сучасних тенденцій у професійній галузі.

Тренінги та майстер-класи – найбільш поширені практико-орієнтовані форми методичної роботи. Їх переваги: формування практичних навичок; можливість відпрацювання конкретних педагогічних технік; створення умов для самовираження педагога. Вони забезпечують активну взаємодію між учасниками, дозволяють поєднувати навчання з практичною діяльністю.

Таким чином, індивідуальні форми методичної роботи є важливим інструментом розвитку професійної майстерності педагогів ЗПО. Їхня ефективність залежить від системності, персоналізованості та постійного оновлення змісту відповідно до сучасних потреб освіти й виробництва.

Таблиця 2

Індивідуальні форми методичної роботи у ЗПО

Форма роботи	Основні завдання	Очікувані результати
Наставництво	– допомога молодим педагогам у професійній адаптації; – формування індивідуального стилю викладання; – запобігання типових помилок в освітньому процесі.	– швидке входження у професію; – засвоєння ефективних методик; – підвищення впевненості та педагогічної майстерності.
Консультації	– надання методичної допомоги щодо впровадження сучасних технологій; – індивідуалізація та диференціація навчання; – розв'язання конкретних педагогічних проблем.	– своєчасна підтримка викладачів; – удосконалення методики викладання; – підвищення ефективності навчально-виховного процесу.
Самоосвіта	– систематичне вивчення нової педагогічної, психологічної та спеціальної літератури; – ознайомлення з інноваційними технологіями; – участь у вебінарах, онлайн-курсах, професійних спільнотах.	– формування навичок саморозвитку; – актуалізація професійних знань; – гнучка адаптація до змін у сфері освіти.
Стажування	– оволодіння новими технологіями та методиками викладання; – поглиблення професійних знань у виробничій сфері; – інтеграція освіти з практикою.	– осучаснення змісту навчання; – зближення освітнього процесу з реальними потребами виробництва; – розвиток професійних компетентностей.
Тренінги та майстер-класи	– формування практичних навичок; – відпрацювання педагогічних технік; – створення умов для творчої самореалізації педагога.	– активізація професійної діяльності; – підвищення педагогічної майстерності; – упровадження сучасних методик у практику.

3. Технологія управління та організації методичної роботи

Загальне керівництво методичною роботою у ЗПО здійснює директор, який визначає основні пріоритети та контролює виконання заходів. Безпосередню організацію методичної роботи покладають на методиста або одного із заступників директора, що відповідає за координацію навчально-методичної діяльності та розвиток професійної компетентності педагогічного колективу.

Планування методичної роботи здійснюється на початку навчального року й має забезпечувати її системність, безперервність та відповідність сучасним потребам навчально-виховного та навчально-виробничого процесу. Воно передбачає комплекс заходів, що впорядковують діяльність педагогів і сприяють досягненню цілей освітнього закладу. Основою планування є ретельний аналіз результатів минулого року, врахування актуальних завдань розвитку професійно-технічної освіти, а також програмних цілей навчального закладу.

Проект річного плану методичної роботи обговорюється на педагогічній раді та підлягає затвердженню директором ЗПО. При формуванні заходів методичної роботи враховується рівень професійної підготовки та індивідуальні потреби членів педагогічного колективу, серед яких виділяють:

- 1) *початківців*, які потребують базової підтримки та наставництва;
- 2) *педагогів-майстрів*, що мають певний досвід і здатні навчати інших;
- 3) *творчих педагогів*, здатних до розробки нових підходів та методик;
- 4) *педагогів-новаторів*, що активно впроваджують інноваційні технології у навчальний процес.

Інтегруючим центром методичної роботи у закладі є *методичний кабінет*. Його головна мета – створення та постійне оновлення банку даних, що включає програмно-методичні матеріали, нормативно-правові документи, науково-технічну інформацію, а також забезпечення професійного розвитку та самоосвіти педагогічних працівників. Діяльність методичного кабінету відображається у розділі «Методична робота і підвищення кваліфікації» річного плану закладу.

Методист бере активну участь у розробці цього розділу, готує звіти про його виконання та організовує навчально-методичні консультації для педагогів. До його *завдань* також належить:

- 1) задоволення запитів педагогів щодо сучасної інформації та інновацій;
- 2) організація заходів, спрямованих на розвиток творчого потенціалу колективу;
- 3) впровадження передового педагогічного досвіду та новітніх освітніх технологій;
- 4) проведення моніторингу якості викладання та навчання.

Методичний кабінет має бути укомплектований інформаційними ресурсами, нормативно-правовими матеріалами, навчально-методичною літературою, зразками документації, дидактичними матеріалами, а також періодичними виданнями, що сприяють підготовці до занять, позаурочних заходів, педагогічних читань та конференцій.

Основними *напрямами* роботи методичного кабінету є:

- 1) організація індивідуальних та колективних форм методичної роботи з педагогами;
- 2) проведення моніторингу професійної підготовки педагогів і рівня знань студентів;
- 3) розробка пропозицій щодо підвищення якості знань, умінь і практичних навичок студентів;
- 4) вивчення та поширення авторських програм і перспективного педагогічного досвіду;
- 5) організація виставок навчально-методичних матеріалів, наочного приладдя та технічних засобів навчання.

Велику роль у методичній роботі відіграють навчально-методичні центри професійно-технічної освіти, основні *завдання* яких включають:

- 1) аналіз і поширення передового педагогічного досвіду;
- 2) впровадження сучасних педагогічних технологій у навчальний процес;
- 3) забезпечення ЗПО навчально-методичною літературою та нормативно-правовими документами;
- 4) організація підвищення кваліфікації викладачів, майстрів виробничого навчання та спеціалістів.

Таким чином, організація методичної роботи у ЗПО ґрунтується на системному підході, який поєднує планування, координацію та моніторинг діяльності педагогічного колективу, а методичний кабінет і навчально-методичні центри забезпечують безперервний розвиток

професійної майстерності та впровадження інноваційних практик у навчальний процес.

4. Підвищення кваліфікації та атестація педагогічних працівників

Атестація педагогічних працівників у ЗПО є обов'язковою процедурою, що проводиться відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України № 930 від 6 жовтня 2020 року. *Основна мета атестації* – підвищення професійної компетентності педагогів, стимулювання їх творчого розвитку, зміцнення авторитету та престижу професії, а також забезпечення ефективності навчально-виховного та навчально-виробничого процесу.

Атестація педагогів ґрунтується на таких ключових *принципах*:

1. *Відкритість та прозорість* – педагог має повну інформацію про критерії оцінювання, процедури і результати атестації.

2. *Колегіальність* – рішення приймаються атестаційною комісією на основі спільного обговорення результатів діяльності педагога.

3. *Гуманність та доброзичливість* – оцінювання здійснюється без упередження, з урахуванням особистісних та професійних особливостей працівника.

4. *Всебічність* – оцінюється не лише викладання предмета, а й участь у методичній роботі, позаурочних заходах, професійних конкурсах і семінарах.

5. *Об'єктивність* – результати атестації базуються на фактичних досягненнях педагогів та рівні успішності студентів.

6. *Системність* – оцінювання відбувається регулярно та планомірно, включаючи як поточну діяльність, так і досягнення за кілька років.

Атестація педагогічних працівників може проводитися у двох основних *формах*:

1) *чергова атестація*, яка здійснюється один раз на п'ять років, і є стандартною перевіркою професійної компетентності;

2) *позачергова атестація*, що проводиться для присвоєння вищої кваліфікаційної категорії або педагогічного звання, але не раніше ніж через два роки після попередньої атестації.

Атестація здійснюється *атестаційними комісіями*, склад яких затверджується керівництвом закладу. Основні *повноваження* комісії включають:

- 1) оцінку відповідності педагогічного працівника займаній посаді та присвоєного педагогічного звання;
- 2) присвоєння педагогічним працівникам кваліфікаційної категорії та педагогічного звання;
- 3) аналіз рівня професійної майстерності та участі педагога у навчально-методичній роботі.

Оцінка діяльності проводиться комплексно: відвідування відкритих уроків, практичних занять та позаурочних виховних заходів; аналіз рівня навчальних досягнень студентів за предметом; перевірка навчальної документації, ведення журналів, планів та звітів; оцінка участі педагога у методичних об'єднаннях, конкурсах професійної майстерності, науково-практичних конференціях та інших заходах, спрямованих на підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Для підтвердження відповідності педагог повинен: мати відповідну освіту; виконувати всі посадові обов'язки у повному обсязі; проходити курси підвищення кваліфікації.

Винятки становлять педагоги, які: перебувають на перших п'яти роках професійної діяльності після закінчення вищого навчального закладу; здобули науковий ступінь або отримали вчене звання у міжатестаційний період.

Підвищення кваліфікації є обов'язковою складовою професійного розвитку педагогів і включає:

- 1) курси підвищення кваліфікації на базі навчально-практичних центрів, де практичній підготовці відводиться до 70 % часу;
- 2) стажування на виробництві для майстрів виробничого навчання та викладачів спеціальних дисциплін з метою ознайомлення з сучасними технологіями, обладнанням, матеріалами та культурою праці;
- 3) участь у семінарах, конференціях, методичних об'єднаннях для обміну досвідом та впровадження інновацій в освітній процес.

Педагоги, які перейшли на посади з виробництва, сфери послуг або з ЗВО, атестуються на присвоєння кваліфікаційних категорій відповідно до стажу: 1) спеціаліст другої категорії – не менше 2 років; 2) спеціаліст першої категорії – не менше 5 років; 3) спеціаліст вищої категорії – не менше 8 років.

Комплексне підвищення кваліфікації та регулярна атестація сприяють:

- 1) формуванню високопрофесійного педагогічного колективу;
- 2) впровадженню державних стандартів професійної освіти;
- 3) використанню новітніх науково-технічних досягнень в освітньому процесі;
- 4) застосуванню сучасних педагогічних та інформаційних технологій;
- 5) підвищенню ефективності підготовки робітничих кадрів.

Таким чином, системна організація підвищення кваліфікації та атестації забезпечує безперервний професійний розвиток педагогів, створює умови для їхньої творчої самореалізації та підвищує якість підготовки студентів у закладах професійної освіти.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Поясніть поняття методичної роботи у закладах професійної освіти.
2. Охарактеризуйте основні принципи методичної роботи.
3. Опишіть завдання методичної роботи щодо підвищення професійної компетентності педагогів.
4. Проаналізуйте вплив методичної роботи на якість навчально-виховного та навчально-виробничого процесу.
5. Наведіть основні форми методичної роботи з педагогічним колективом.
6. Складіть коротку схему основних принципів методичної роботи.
7. Наведіть приклади завдань методичної роботи для початківця, творчого педагога та педагога-новатора.
8. Виділіть основні етапи здійснення методичної роботи.
9. Опишіть зміст планування методичної роботи на навчальний рік.
10. Охарактеризуйте роль методиста у процесі методичної роботи.
11. Перерахуйте інформаційні ресурси та матеріали, які повинні бути у методичному кабінеті.
12. Розробіть приклад річного плану методичної роботи для закладу з урахуванням різного рівня педагогів.
13. Проаналізуйте діяльність методичного кабінету та запропонуйте заходи для підвищення його ефективності.
14. Вкажіть, хто здійснює загальне керівництво методичною роботою у ЗПО.
15. Охарактеризуйте функції методичного кабінету.
16. Наведіть основні завдання навчально-методичних центрів професійної освіти.

17. Поясніть мету атестації педагогічних (науково-педагогічних) працівників.
18. Назвіть основні принципи проведення атестації.
19. Перерахуйте критерії оцінювання діяльності педагогічного працівника під час атестації.
20. Опишіть очікувані результати підвищення кваліфікації та атестації для педагогічного колективу та студентів.

ТЕСТ

1. СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Тестові завдання відкритого типу

1. Дайте визначення поняттям «професійна освіта» та «професійне навчання» і поясніть їх роль у підготовці кваліфікованих кадрів.
2. Назвіть основні категорії професійної освіти.
3. Поясніть мету професійної освіти.
4. Охарактеризуйте основні завдання професійної освіти.
5. Назвіть принципи професійної підготовки і навчання.
6. Опишіть роль професійно-технічної освіти.
7. Охарактеризуйте фахову передвищу освіту.
8. Поясніть роль вищої освіти.
9. Наведіть приклади державних документів, що регламентують функціонування системи професійної освіти.
10. Опишіть взаємозв'язок теоретичної та практичної складових підготовки у професійній освіті.

Тестові завдання закритого типу

11. Основна мета професійної освіти полягає у:
 - А) навчанні студентів технологій
 - В) формуванні висококваліфікованих кадрів
 - С) організації культурно-мистецьких заходів
 - Д) виключно дистанційному та змішаному форматах навчання
 - Е) спортивному розвитку студентської молоді
12. Принцип системності означає:
 - А) виключно практичну сторону професійної підготовки
 - В) послідовну інтеграцію теорії і практики
 - С) навчання без моніторингу навчальних досягнень студентів
 - Д) випадковий підбір розділів і тем навчальної дисципліни
 - Е) самостійне навчання без участі викладача
13. Професійно-технічна освіта забезпечує:
 - А) підготовку робітничих кадрів
 - В) підготовку фахових бакалаврів
 - С) організацію спортивних секцій та мистецьких студій
 - Д) виключно дистанційне навчання професій
 - Е) підготовку викладачів для системи професійно-технічної освіти

14. Основне завдання фахової передвищої освіти:

- А) підготовка молодших бакалаврів
- В) профільна підготовка школярів з певної професії
- С) проведення культурно-мистецьких і спортивних заходів
- Д) організація гуртків технічної творчості
- Е) підготовка керівників для закладів професійної освіти

15. Вища освіта в Україні спрямована на:

- А) підготовку кваліфікованих робітничих кадрів
- В) підготовку висококваліфікованих фахівців із різних галузей та наукових працівників
- С) організацію студентського дозвілля
- Д) виключно дистанційне та змішане навчання
- Е) профільну підготовку учнів старшої школи до свідомого вибору майбутньої професії

16. Принцип науковості забезпечує:

- А) навчання без чіткого планування його перебігу
- В) застосування сучасних наукових знань на практиці
- С) виключно практичні заняття навчальним контентом
- Д) навчання без моніторингу навчальних досягнень студентів
- Е) виключно дистанційне та змішане навчання

17. Принцип доступності забезпечує:

- А) навчання лише обраних і здатних опанувати професію
- В) рівні умови для всіх здобувачів професійної освіти
- С) виключно контрактне навчання
- Д) переважання практичної підготовки над теоретичною
- Е) самостійність навчання без впливу з боку викладача

18. До основних складових системи професійної освіти належить:

- А) тільки денна і заочна форма здобуття професійної освіти
- В) професійно-технічна, фахова передвища, вища освіта
- С) виключно фахова перед вища та вища освіта
- Д) курси підвищення кваліфікації та перекваліфікації
- Е) тільки початкова ланка професійної освіти

19. Основна відмінність професійно-технічної освіти від вищої:

- А) кількість студентів
- В) рівень кваліфікації та тривалість навчання
- С) наявність гуртожитків
- Д) виключно аудиторні заняття
- Е) формат іспитів

20. Джерела формування змісту професійної освіти включають:

- А) виключно ухвалені Державні освітні стандарти
- В) науку, виробництво та соціальний досвід
- С) лише особисті інтереси та мотиви студентів
- Д) навчальний контент з конкретної професії
- Е) позааудиторну проектну роботу з фаху

2. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ, ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Тестові завдання відкритого типу

1. Дайте визначення мети діяльності закладів професійної освіти та поясніть її значення для підготовки кадрів.
2. Опишіть основні завдання професійно-технічної освіти.
3. Охарактеризуйте завдання фахової передвищої освіти.
4. Назвіть основні завдання вищої освіти.
5. Проаналізуйте роль закладу професійної освіти у формуванні спеціальних фахових компетентностей здобувачів.
6. Наведіть приклади учасників освітнього процесу для ЗПО різного рівня.
7. Охарактеризуйте функції педагога професійного навчання та майстра виробничого навчання.
8. Поясніть роль адміністрації ЗПО у забезпеченні ефективного освітнього процесу.
9. Опишіть основні складові системи управління ЗПО.
10. Проаналізуйте взаємозв'язок управлінських органів і педагогічного колективу у ЗПО.

Тестові завдання закритого типу

11. Основна мета діяльності закладів професійної освіти:

- А) організація моніторингу навчальних досягнень студентів
- В) підготовка висококваліфікованих робітників і фахівців із різних галузей
- С) організація дистанційного та змішаного навчання
- Д) виключно навчання теоретичним дисциплінам
- Е) спортивна підготовка та естетичне виховання здобувачів освіти

12. Основне завдання фахової передвищої освіти:

- А) професійна підготовка бакалаврів
- В) підготовка молодших фахових бакалаврів
- С) профільне навчання старшокласників
- Д) організація тренінгів для керівників ЗПО
- Е) організація курсів підвищення кваліфікації та перекваліфікації

13. До учасників освітнього процесу належить:

- A) виключно педагогічні працівники і навчально-допоміжний персонал
- B) студенти, викладачі, майстри виробничого навчання, адміністрація закладу професійної освіти
- C) лише студенти
- D) тільки адміністрація закладу професійної освіти
- E) державні органи управління закладами професійної освіти

14. Функція методиста у ЗПО полягає в:

- A) організації мистецько-культурних і спортивних заходів
- B) методичному супроводі та підвищенні кваліфікації педагогів
- C) веденні обліку виконання навчального навантаження викладачів
- D) навчанні студентів технологій виробництва
- E) організації та проведенні виробничої практики

15. Основний принцип управління закладом освіти:

- A) випадковість управлінських рішень
- B) системність, послідовність, планування
- C) виключно практична сторона управлінських рішень
- D) відсутність контролю за результатами діяльності ЗПО
- E) навчання без попередньо узгодженого плану роботи

16. Професійно-технічна освіта забезпечує:

- A) підготовку кваліфікованих робітничих кадрів
- B) підготовку магістрів
- C) виключно молодших фахових бакалаврів
- D) підготовку з раціоналізації виробничих процесів
- E) профільне навчання старшокласників

17. Основне завдання вищої освіти:

- A) підготовка молодших фахових бакалаврів
- B) підготовка висококваліфікованих фахівців і науковців
- C) організація позааудиторної науково-дослідницької діяльності
- D) підготовка школярів до вступу у ЗВО
- E) організація дистанційних курсів та тренінгів

18. Педагогічна рада у ЗПО здійснює:

- A) фінансовий контроль за витратами коштів
- B) колегіальне планування і організацію освітнього процесу
- C) ведення бухгалтерського обліку
- D) спортивно-масову та культурно-просвітницьку діяльність
- E) виключно науково-дослідницьку діяльність

19. Система управління закладом включає:

- А) лише директора та його заступників
- В) директора, заступників, методиста, педагогічну раду
- С) тільки студентів
- Д) виключно державні органи управління професійною освітою
- Е) клуби за інтересами

20. Основна відмінність фахової передвищої освіти від професійно-технічної:

- А) місце проведення освітньої діяльності
- В) підготовка молодших бакалаврів проти робітничих кадрів
- С) формат позааудиторної дозвілєвої діяльності
- Д) кількість навчальних годин на практичну підготовку
- Е) методи оцінювання навчальних досягнень студентів

3. ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІВНИКИ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Тестові завдання відкритого типу

1. Опишіть етапи становлення та еволюції професії педагога від античності до сучасності.
2. Визначте основні риси педагогічної діяльності, що відрізняють її від інших професій.
3. Поясніть значення людяності у діяльності педагога та наведіть приклади її проявів.
4. Розкрийте роль творчості у педагогічній діяльності та способи її розвитку у педагогів.
5. Опишіть соціальну роль педагога у формуванні професійної та громадянської культури здобувачів освіти.
6. Назвіть основні завдання майстра виробничого навчання у закладі професійної освіти.
7. Охарактеризуйте зміст педагогічної діяльності майстра виробничого навчання, включаючи організацію практичного навчання.
8. Визначте функції педагога професійного навчання у ЗПО.
9. Назвіть психолого-педагогічні якості та властивості, необхідні для ефективної педагогічної діяльності.
10. Опишіть взаємодію викладача та майстра виробничого навчання у забезпеченні цілісності професійної підготовки здобувачів освіти.

Тестові завдання закритого типу

11. Основна мета діяльності педагога у закладі професійної освіти:
- А) організація цікавого дозвілля
 - В) підготовка висококваліфікованих фахівців
 - С) адміністрування навчальної документації
 - Д) проведення спортивних та культурно-мистецьких заходів
 - Е) управління фінансовими ресурсами ЗПО
12. Основна функція майстра виробничого навчання:
- А) викладання теоретичних дисциплін
 - В) організація та проведення практичних занять
 - С) ведення обліку навчальних досягнень студентів
 - Д) проведення наукових досліджень
 - Е) планування позааудиторних занять з фаху
13. Педагогічну діяльність від інших професій відрізняють такі риси, як:
- А) технологічність та рутинність
 - В) соціальна відповідальність, творчість, інтерактивність
 - С) ізоляваність від студентських побажань
 - Д) виключно розумова праця
 - Е) адміністративна спрямованість організації освітнього процесу
14. Основна мета людяності у педагогічній діяльності:
- А) формування позитивних взаємовідносин зі студентами
 - В) організація нормативно-документальної роботи
 - С) підготовка фінансових звітів
 - Д) контроль відвідуваності занять студентами
 - Е) проведення моніторингу навчальних досягнень студентів
15. Творчість у діяльності педагога проявляється через:
- А) раціональний добір традиційних форм і методів навчання
 - В) впровадження інноваційних методик та підходів до професійного навчання студентів
 - С) ведення облікових записів успішності студентів
 - Д) контроль навчальної дисципліни
 - Е) організацію спортивно-масових та культурно-мистецьких заходів
16. Соціальна роль педагога полягає в:
- А) забезпеченні справедливого стипендіального розподілу
 - В) формуванні професійної і громадянської культури здобувачів освіти
 - С) організації раціонального і здорового харчування
 - Д) підготовці технічних засобів навчання
 - Е) проведенні ремонту навчальних приміщень

17. Основне завдання викладача ЗПО полягає в:

- A) організації позааудиторної дозвілєвої діяльності
- B) контролі навчальної та виробничої дисципліни
- C) веденні навчально-методичної документації
- D) обслуговуванні об'єктів техніки
- E) теоретичній підготовці студентів

18. Основне завдання майстра виробничого навчання у ЗПО:

- A) проведення теоретичних занять
- B) адміністративна робота зі збереження матеріально-технічної бази
- C) організація та контроль виробничого навчання студентів
- D) управління фінансами
- E) планування культурно-мистецьких і спортивних заходів

19. Психолого-педагогічні якості педагога включають:

- A) терпіння, комунікабельність, відповідальність
- B) фізичну силу
- C) знання основ бухгалтерського обліку та аудиту
- D) уміння організовувати спортивні змагання
- E) навички ремонту технологічного обладнання

20. Взаємодія викладача та майстра виробничого навчання забезпечує:

- A) контроль відвідуваності навчальних занять
- B) ефективну теоретико-практичну підготовку здобувачів професійної освіти
- C) оформлення навчально-методичної документації
- D) підготовку спортивних майданчиків
- E) організацію культурно-мистецьких заходів

4. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС І ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Тестові завдання відкритого типу

1. Дайте визначення педагогічного процесу та поясніть його відмінність від процесу професійного навчання.
2. Назвіть основні компоненти педагогічної діяльності та охарактеризуйте їх значення у структурі освітнього процесу.
3. Опишіть основні функції педагогічного процесу та очікувані результати професійного навчання.
4. Охарактеризуйте принципи організації педагогічного процесу та поясніть їх вплив на ефективність навчання.

5. Поясніть закономірності педагогічного процесу та їхню роль у формуванні фахових компетентностей здобувачів професійної освіти.
6. Назвіть етапи реалізації педагогічного процесу та опишіть послідовність дій викладача на кожному етапі.
7. Опишіть структуру діяльності викладача в освітньому процесі: підготовка, організація, контроль і корекція навчальної діяльності.
8. Поясніть значення академічної доброчесності у педагогічному процесі та наведіть приклади її порушень.
9. Складіть схему педагогічного процесу, виділивши компоненти, функції та прогнозовані результати.
10. Проаналізуйте реальний приклад заняття з професійного навчання та визначте, як викладач реалізував принципи педагогічного процесу.

Тестові завдання закритого типу

11. Педагогічний процес визначається як:
 - А) процес адміністративного контролю за освітнім процесом
 - В) організована взаємодія викладача та здобувачів освіти з метою досягнення прогнозованих результатів навчання
 - С) проведення практичних занять без набуття теоретичних знань
 - Д) організація дозвілля студентів
 - Е) управління навчально-методичною документацією
12. Основні компоненти педагогічної діяльності включають:
 - А) фінанси, маркетинг, управління персоналом
 - В) цілі, зміст, методи, засоби, результат
 - С) лише практичні навички
 - Д) відвідуваність та навчальну дисципліну
 - Е) лише навчальний контент
13. Основна функція педагогічного процесу полягає в:
 - А) організації цікавого дозвілля студентів
 - В) організації фінансування ЗПО
 - С) веденні нормативної документації
 - Д) формуванні у здобувачів знань, умінь та компетентностей
 - Е) контролі за справністю технічних засобів
14. Одним із принципів організації педагогічного процесу є:
 - А) випадковість і хаотичність
 - В) науковість та системність
 - С) ізоляція студентів від практики
 - Д) сувора адміністративна дисципліна
 - Е) виключно фінансовий контроль за витратами

15. Закономірності педагогічного процесу визначають:
- А) випадковість навчального матеріалу
 - В) об'єктивну взаємозалежність компонентів навчання
 - С) інтуїтивні рішення викладача
 - Д) тільки вимоги адміністрації ЗПО
 - Е) безперебійну роботу технічних засобів
16. Перший етап реалізації педагогічного процесу передбачає:
- А) підготовку до заняття й актуалізацію опорних знань
 - В) проведення фінансового аудиту
 - С) організацію гурткової роботи з техніки
 - Д) контроль відвідуваності занять
 - Е) оцінку ефективності лабораторних робіт
17. Академічна доброчесність означає:
- А) вчасну підготовку планів лекцій
 - В) повну свободу від норм і правил
 - С) суворе покарання за помилки
 - Д) обмеження у фінансуванні ЗПО за виявлені порушення
 - Е) дотримання етичних стандартів у навчанні та дослідженнях
18. Види порушень академічної доброчесності включають:
- А) участь у дискусійних клубах
 - В) лише несвоєчасне відвідування
 - С) списування, плагіат, фальсифікація
 - Д) організацію лабораторних робіт
 - Е) підготовку тематичних презентацій
19. Структура діяльності викладача в освітньому процесі містить:
- А) підготовку, організацію, контроль і корекцію навчальної діяльності студентів
 - В) виключно перевірку самостійних робіт студентів
 - С) ведення фінансових звітів
 - Д) організацію спортивно-масових і культурно-мистецьких заходів
 - Е) ремонт аудиторного фонду та інфраструктури
20. Основний результат педагогічного процесу полягає в:
- А) підвищенні рівня відвідуваності занять студентами
 - В) формуванні у здобувачів освіти професійних знань, умінь і компетентностей
 - С) підготовці до занять технічних засобів навчання
 - Д) веденні навчально-методичної документації
 - Е) організації культурно-мистецьких і спортивно-масових заходів

5. ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Тестові завдання відкритого типу

1. Дайте визначення змісту професійної освіти та поясніть його концептуальне значення для підготовки фахівців.
2. Назвіть основні компоненти змісту професійної освіти та охарактеризуйте їх роль в освітньому процесі.
3. Перерахуйте основні джерела формування змісту професійної освіти та поясніть їх значення.
4. Охарактеризуйте чинники, що впливають на вибір навчального контенту та структуру освітніх програм.
5. Поясніть роль науки, виробництва та соціального досвіду у формуванні змісту професійної освіти.
6. Назвіть принципи організації змісту професійної освіти та поясніть, як вони забезпечують ефективність професійного навчання.
7. Поясніть значення освітніх стандартів у формуванні змісту професійної освіти.
8. Опишіть структуру освітньо-професійної програми та її основні складові.
9. Поясніть, як навчальний план забезпечує реалізацію освітньо-професійної програми.
10. Наведіть приклади навчальних матеріалів і поясніть їх функціональне призначення у професійній освіті.

Тестові завдання закритого типу

11. Зміст професійної освіти визначається як:
 - А) сукупність адміністративних процедур
 - В) організований комплекс знань, умінь і навичок для підготовки фахівців
 - С) перелік навчальних дисциплін
 - Д) фінансова документація ЗПО
 - Е) план культурно-мистецьких і спортивно-масових заходів
12. Основні компоненти змісту професійної освіти включають:
 - А) план культурно-мистецьких і спортивно-масових заходів
 - В) лише практичні навички
 - С) лише теоретичні знання
 - Д) відвідуваність і дисципліну
 - Е) цілі, зміст, форми, методи, засоби, прогнозований результат

13. Джерелами формування змісту професійної освіти є:

- A) наукові дослідження, виробничу практику, соціальний досвід
- B) лише адміністративні норми та вказівки
- C) фінансові й управлінські документи
- D) плани і сценарії культурно-мистецьких заходів
- E) особисті уподобання викладача

14. Чинники, що визначають зміст професійної освіти, включають:

- A) потреби економіки, рівень технологій, запити студентів
- B) лише адміністративні обмеження
- C) вибір спортивної програми
- D) кількість навчальних приміщень та якість аудиторного фонду
- E) план проведення ремонтних робіт

15. Принципи організації змісту професійної освіти включають:

- A) випадковість та хаотичність
- B) науковість, системність, доступність, практичну спрямованість
- C) сувору навчальну дисципліну без гнучкості
- D) лише фінансовий контроль за витратами
- E) організацію гурткової роботи з технічної творчості

16. Освітні стандарти призначені для:

- A) регулювання фінансових потоків
- B) забезпечення єдиного рівня підготовки фахівців
- C) контролю відвідуваності студентами занять
- D) організації спортивних і культурно-мистецьких заходів
- E) адміністративного контролю за перебігом освітнього процесу

17. Основні складові освітньо-професійної програми включають:

- A) план виконання ремонтних робіт
- B) лише перелік дисциплін
- C) фінансовий план
- D) цілі навчання, компетентності, навчальний план, форми контролю
- E) сценарії виховних заходів

18. Навчальний план забезпечує:

- A) виконання адміністративних наказів і розпоряджень
- B) реалізацію освітньо-професійної програми
- C) організацію позааудиторної науково-дослідницької діяльності
- D) контроль навчальної і виробничої дисципліни
- E) фінансову звітність

19. Робочі програми дисциплін визначають:

- А) фінансові показники
- В) лише перелік відвідувань студентів
- С) послідовність вивчення тем, доцільність форм та методів навчання
- Д) план виконання ремонтних робіт навчальних приміщень
- Е) плани спортивно-масових заходів

20. Навчальні матеріали у професійній освіті використовуються для:

- А) створення планів ремонтних робіт
- В) забезпечення теоретичної та практичної підготовки здобувачів професійної освіти
- С) фінансової звітності
- Д) організації цікавого дозвілля
- Е) контролю навчальної та виробничої дисципліни

6. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Тестові завдання відкритого типу

1. Дайте визначення організаційних форм професійного навчання та поясніть їх роль у підготовці фахівців.
2. Назвіть основні ознаки організаційних форм навчання у закладах професійної освіти.
3. Поясніть відмінності між теоретичними та практичними формами професійного навчання.
4. Наведіть приклади сучасних інноваційних організаційних форм навчання, що сприяють розвитку самостійності студентів.
5. Опишіть основні цілі та особливості проведення семінарів класичного типу.
6. Назвіть переваги та недоліки семінарів-дискусій у процесі професійного навчання.
7. Поясніть структурні етапи проведення навчальної конференції та її дидактичну роль.
8. Наведіть приклади організаційних форм теоретичного навчання, що сприяють розвитку критичного мислення й активності студентів.
9. Опишіть специфіку проведення практичних занять та які професійні навички вони формують у студентів.
10. Розкрийте особливості організації практичної підготовки студентів, включаючи навчальну, технологічну та переддипломну практики.

Тестові завдання закритого типу

11. Організаційні форми професійного навчання визначаються як:
- A) адміністративні процедури ЗПО
 - B) способи організації навчальної діяльності для ефективного набуття студентами фахових компетентностей
 - C) виключно теоретичні заняття у вигляді лекцій та семінарів
 - D) дозвілля студентів у позааудиторний час
 - E) контроль відвідуваності
12. Основна ознака теоретичних форм навчання:
- A) ведення навчально-методичної документації
 - B) розвиток практичних умінь
 - C) виконання навчально-виробничих завдань
 - D) участь у спортивних та культурно-мистецьких заходах
 - E) здобуття та засвоєння систематизованих знань
13. Основні форми теоретичного навчання включають:
- A) лекції, семінари, конференції
 - B) виробничу практику та лабораторні роботи
 - C) екскурсії та стажування
 - D) фінансову звітність за виробничу діяльність
 - E) ремонт аудиторного фонду та інфраструктури
14. Семінар-дискусія відрізняється тим, що:
- A) викладач лише читає лекцію
 - B) активна участь студентів у обговоренні
 - C) проводиться тільки на виробництві
 - D) є виключно самостійною роботою в позааудиторний час
 - E) не передбачає поточного контролю успішності
15. Основна мета практичних занять полягає в:
- A) відвідуванні лекцій і семінарів
 - B) формуванні професійних умінь і навичок
 - C) складанні фінансової документації
 - D) участі у культурно-мистецьких заходах
 - E) організації гурткової науково-технічної діяльності
16. Лабораторне заняття спрямоване на:
- A) теоретичне обговорення навчального матеріалу
 - B) відпрацювання практичних навичок та проведення експериментів
 - C) підготовку фінансових звітів
 - D) організацію спортивно-масових заходів
 - E) контроль відвідуваності студентами занять

17. Виробнича практика включає:

- А) лише теоретичні заняття
- В) навчальну, технологічну та переддипломну практику
- С) семінари ф конференції
- Д) участь у гуртковій роботі
- Е) ведення навчально-виробничої документації

18. Консультація як форма навчання призначена для:

- А) контролю за навчальною дисципліною студентів
- В) роз'яснення й уточнення навчального матеріалу, допомоги студентам у здобутті знань
- С) складання фінансових планів
- Д) проведення спортивних заходів
- Е) організації культурного дозвілля

19. Курсове проєктування як форма практичного навчання включає:

- А) лише лекційні заняття
- В) етапи проєктування, виконання та захисту роботи
- С) контроль навчально-виробничої дисципліни
- Д) організацію гурткової науково-дослідної роботи
- Е) відвідування спортивних заходів

20. Екскурсія як форма організації навчання відрізняється тим, що:

- А) проводиться лише в аудиторіях ЗПО
- В) є самостійною роботою без впливу з боку викладача
- С) не передбачає досягнення навчальної мети
- Д) поєднує навчання з практичним ознайомленням
- Е) орієнтована на складання навчально-виробничої документації

7. МЕТОДИ І ЗАСОБИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Тестові завдання відкритого типу

1. Дайте визначення поняттю «метод професійного навчання» та поясніть його значення.
2. Перерахуйте основні групи методів професійного навчання за джерелом знань.
3. Поясніть сутність словесних, наочних і практичних методів навчання.
4. Наведіть приклад комбінованого використання методів у процесі виробничого навчання.
5. Поясніть роль вправ у формуванні професійних умінь і навичок.
6. Опишіть завдання вступного, поточного та заключного інструктажу.

7. Поясніть, як тренажери впливають на ефективність професійної підготовки студентів.
8. Дайте визначення засобів навчання та наведіть приклади їх класифікації.
9. Опишіть роль дидактичних і технічних засобів у професійному навчанні.
10. Поясніть значення використання інформаційно-комунікаційних технологій у фаховій підготовці.

Тестові завдання закритого типу

11. До словесних методів професійного навчання належать:

- А) демонстрація, вправа, тренінг
- В) виконання трудових дій
- С) інструктаж, тренажери
- Д) лабораторні роботи
- Е) пояснення, розповідь, бесіда

12. Основна мета практичних методів навчання полягає в:

- А) формуванні систематизованих знань
- В) набутті умінь і навичок через дію
- С) контролі відвідуваності занять
- Д) засвоєнні історичних фактів
- Е) організації цікавого і змістовного дозвілля

13. Інструктаж як метод виробничого навчання поділяється на:

- А) груповий та індивідуальний
- В) письмовий та усний
- С) вступний, поточний, заключний
- Д) короткий та повний
- Е) первинний та вторинний

14. Вправи у професійному навчанні спрямовані на:

- А) розвиток комунікаційних навичок
- В) автоматизацію професійних дій
- С) оцінювання навчальних досягнень студентів
- Д) контроль навчально-виробничої дисципліни
- Е) організацію змістовного дозвілля

15. До наочних методів професійного навчання належать:

- А) лекція, семінар
- В) пояснення, інструктаж
- С) демонстрація, ілюстрація, спостереження
- Д) лабораторна робота
- Е) дискусія

16. Засоби навчання – це:

- A) форми професійного навчання
- B) види виробничих практики
- C) методи викладання
- D) освітні стандарти
- E) матеріальні та інформаційні ресурси, що забезпечують освітній процес

17. До технічних засобів навчання відносять:

- A) підручники та методичні посібники
- B) інтерактивні дошки, комп'ютери, мультимедійні проєктори
- C) освітньо-професійні програми та навчальні плани
- D) практичні завдання
- E) таблиці та схеми

18. Використання тренажерів у професійному навчанні дозволяє:

- A) змінити роль викладача
- B) обмежити використання ІКТ
- C) організувати дозвілля
- D) уникати рутинних практичних вправ
- E) моделювати виробничі ситуації та формувати навички без ризику

19. До інформаційно-комунікаційних технологій у професійному навчанні належать

- A) підручники та конспекти лекцій
- B) мультимедійні презентації, онлайн-платформи, відео лекції
- C) лише класичні методи навчання
- D) організаційні форми навчання
- E) система оцінювання навчальних досягнень

20. Головна перевага ІКТ у професійному навчанні:

- A) зменшення кількості обов'язкових занять
- B) забезпечення доступності знань й індивідуалізації навчання
- C) заміна усіх традиційних методів
- D) виключно контроль за рівнем набутих знань
- E) організація відпочинку

8. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА У ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Тестові завдання відкритого типу

1. Дайте визначення поняттю «методична робота» та поясніть її роль у професійній освіті.
2. Перерахуйте основні принципи методичної роботи в закладах професійної освіти.
3. Опишіть завдання методичної роботи та їх зв'язок із якістю освітнього процесу.
4. Поясніть, у чому полягає технологія здійснення методичної роботи.
5. Назвіть основні етапи організації методичної роботи у ЗПО.
6. Опишіть функції методичної ради закладу професійної освіти.
7. Поясніть роль керівника закладу професійної освіти у здійсненні управління методичною роботою.
8. Охарактеризуйте основні форми підвищення кваліфікації педагогічних працівників.
9. Дайте визначення атестації педагогічних працівників та її основних завдань.
10. Опишіть, як результати атестації впливають на професійне зростання педагогічних кадрів.

Тестові завдання закритого типу

11. Основним принципом методичної роботи є:
 - А) випадковість та спонтанність
 - В) формальний підхід
 - С) ізолюваність від освітнього процесу
 - Д) зосередження тільки на адмініструванні
 - Е) системність і послідовність
12. Головна мета методичної роботи полягає в:
 - А) контролі відвідуваності занять
 - В) підвищенні якості професійної підготовки та майстерності педагогів
 - С) організації цікавого і змістовного дозвілля студентів
 - Д) забезпеченні фінансової діяльності
 - Е) проведенні ремонтних робіт

13. До завдань методичної роботи НЕ належить:

- А) удосконалення методики викладання
- В) розвиток творчої діяльності педагогів
- С) підвищення рівня кваліфікації
- Д) формування освітніх програм
- Е) фінансове забезпечення ЗПО

14. Технологія здійснення методичної роботи передбачає:

- А) випадкове планування
- В) відсутність координації
- С) аналіз потреб, планування, реалізацію та контроль
- Д) лише індивідуальну роботу педагогів
- Е) обмеження розвитку

15. Методична рада закладу освіти виконує функцію:

- А) організатора навчальних екскурсій
- В) координації методичної діяльності педагогів
- С) забезпечення фінансової звітності
- Д) підготовки матеріально-технічної бази до початку навчального року
- Е) дисциплінарних заходів

16. До форм методичної роботи належить:

- А) методичні семінари, педагогічні ради, творчі групи
- В) виробничі практики
- С) навчальні екскурсії
- Д) лише лекційні заняття
- Е) лише онлайн-тестування

17. Управління методичною роботою здійснюється через:

- А) індивідуальні консультації студентів
- В) лише педагогічні ради
- С) планування, організацію, контроль та аналіз
- Д) роботу студентського самоврядування
- Е) адміністративні накази та розпорядження без обговорень

18. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників забезпечується:

- А) участю у тренінгах, курсах, семінарах
- В) лише самоосвітою
- С) виключно періодичною атестацією
- Д) роботою зі студентським колективом
- Е) планами професійного розвитку студентів

19. Атестація педагогічних працівників проводиться з метою:

- A) перевірки відвідуваності студентами занять
- B) підвищення заробітної плати та надбавок
- C) контролю за станом матеріально-технічної бази
- D) визначення рівня професійної компетентності
- E) оновлення освітньо-професійних програм

20. Результатом атестації педагогічних працівників може бути:

- A) підвищення або підтвердження кваліфікаційної категорії
- B) обмеження академічної доброчесності
- C) зменшення навчального навантаження студентів
- D) скорочення кількості навчальних дисциплін
- E) скасування підвищення кваліфікації

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основні:

1. Головінов В.П. Головні події розвитку системи професійно-технічної освіти в Україні у 1991 – 2020 роках та її законодавче і нормативно-правове забезпечення. URL: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti>.
2. Дольнікова Л., Мукан Н. Професійна педагогіка: навч. посіб. / за ред. Н. Мукан. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2021. 323 с.
3. Жигірь В.І., Чернега О.А. Професійна педагогіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2016. 336 с.
4. Зайченко І.В. Теорія і методика професійного навчання: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2024. 580 с.
5. Ігнатенко Г.В., Ігнатенко О.В. Професійна педагогіка: навч. посіб. Київ: Слово, 2013. 351 с.
6. Куцебо Р.В. Загальна і професійна педагогіка: навч. посіб. URL: https://stud.com.ua/125496/pedagogika/zagalna_ta_profesiyna_pedagogika
7. Лікарчук І.Л. Професійно-технічна освіта України: історичний шлях і перспективи: монографія. Київ: Педагогіка, 1999. 288 с.
8. Методика професійної освіти: навч. посіб. для / Д.О. Чернишев та ін. Київ : Компрінт, 2024. 223 с.
9. Ничкало Н.Г. Трансформація професійно-технічної освіти України: монографія. Київ: Пед. думка, 2008. 200 с.
10. Оршанський Л., Пагута М. Основи професійної освіти: навч. посіб. Дрогобич: Ред. відділ ДДПУ, 2019. 110 с.
11. Оршанський Л.В. Професійна педагогіка. Курс лекцій : навч. посіб. Дрогобич : РВВ ДДПУ, 2016. 364 с.
12. Основи професійної освіти: підруч. / Руденко М. В. та ін. Київ: Компрінт, 2018. 612 с.
13. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз / Н.В. Абашкіна та ін. 2-е вид. Київ: Вибір, 2002. 390 с.
14. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: монографія / за ред. Н.Г. Ничкало, В.О. Кудіна. 2-е вид. Черкаси: Вибір, 2002. 390 с.
15. Професійна педагогіка: підруч. / Авт.: О. Грабовський, Л. Коломієць, О. Савельєва, А. Семенова, В. Яні; за заг. ред. А. В.Семенової. Одеса : Бондаренко М.О., 2020. 575 с.
16. Романишин Ю.Л. Професійна педагогіка та освітні технології: навч. посіб. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2024. 215 с.
17. Теорія і методика професійної освіти: навч. посіб. / за ред. З.Н.Курлянд. Київ: Знання, 2012. 390 с.
18. Чеботарьова І.В. Професійна педагогіка: навч. посіб. Луганськ: Ноулідж, 2011. 375 с.

Додаткові:

1. Безперервна професійна освіта в контексті європейської інтеграції: теорія, досвід, прогноз: зб. наук. ст. методол. семінару, 17 березня 2010 р. : у 2 ч. / за ред. В. І. Лугового, Н. Г. Ничкало. Київ: Пед. думка, 2010. Ч. 1. 2010. 205 с.; Ч. 2. 2011. 164 с.
2. Внукова О.М. Методологічні засади професійної освіти: навч. посіб. Київ: КНУТД, 2015. 198 с.
3. Волков Н.П. Педагогіка : посіб. Київ : Вид. центр «Академія», 2021. 576 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
5. Гуревич Р.С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах / за ред. С.У.Гончаренка. Київ: Вища школа, 1998. 229 с.
6. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: монографія / за ред. Н.Г. Ничкало. Хмельницький: ТУП, 2012. 334 с.
7. Дяченко Н.О. Педагогічні задачі у професійній підготовці майбутніх викладачів. – Київ: Ліра-К, 2019. – 84 с.
8. Коваленко О. Е. Методика професійного навчання : підруч. Харків: УІПА, 2005. 360 с.
9. Коваленко О.Е. Інженерно-педагогічні кадри: нові вимоги сьогодення URL: uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/868/.../O.%20Kovalenko.doc.
10. Коваленко О.Е. Інженерно-педагогічні кадри: нові вимоги сьогодення URL: uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/868/.../O.%20Kovalenko.doc.
11. Коваленко О.Е. Про реалізацію концепції розвитку інженерно-педагогічної освіти в Україні / О.Е. Коваленко, В.І. Лобунець, М.І. Лазарєв, А.П. Тарасюк. URL: library.uipa.kharkov.ua/library/Left_menu/.../18.../Коваленко.doc.
12. Коваленко О.Е. Теоретичні засади професійної педагогічної підготовки майбутніх інженерів-педагогів в контексті приєднання України до Болонського процесу: монографія / О.Е.Коваленко, Н.О. Брюханова, О.О.Мельниченко. Харків: УІПА, 2007. 162 с.
13. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи (дидактичні основи) / за ред. С. У. Гончаренка. Львів : Світ, 1999. 301 с.
14. Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року від 12.06.2019 р. № 419-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>
15. Кремень В.Г. Неперервна професійна освіта: Філософія, педагогічні парадигми, прогноз: монографія / В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, С.Д. Максименко, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва, Я.В. Цехмістер, О.В. Чалий; за ред. В.Г. Кременя. Київ: Наукова думка, 2003. 853 с.
16. Криклій А.С. Освіта і професійне навчання як чинники розвитку трудового потенціалу. Київ: Репрографіка, 2005. 473 с.

- 17.Лігоцький А.О. Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем: монографія. Київ: Техніка, 1997. 340 с.
- 18.Мелецінек А. Інженерна педагогіка: практика передачі технічних знань / пер. С.Ф. Артюха. Харків: УПА, 2011. 240 с.
- 19.Методика професійного навчання. Дидактичне проектування: навч. посіб. / М.В. Руденко, С.В. Ніколаєнко, І.М. Мороз. Київ : КНУБА, 2016. 131 с.
- 20.Мукан Н., Дольнікова Л. Професійна педагогіка: словник термінів і понять / за ред. Н. Мукан. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2023. 159 с.
- 21.Неперервна професійна освіта у документах Європейського Союзу / уклад. С.О. Сисоєва та ін. Київ: [б.в.], 2009. 275 с.
- 22.Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І.А. Зязюна. Київ: Віпол, 2000. 636 с.
- 23.Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: монографія / за ред. В.Г. Кременя. Київ: Наукова думка, 2003. 853 с.
- 24.Олійник В.В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти: монографія. Київ: Міленіум, 2003. 594 с.
- 25.Педагогічна книга майстра виробничого навчання: навч.-метод. посібник. 2-е доп. вид. / Н.Г. Ничкало, В.О. Зайчук, Н.М. Розенберг та ін.; за ред. Н.Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 1997. 383 с.
- 26.Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / С.О. Сисоєва, А.М. Алексюк, П.М. Воловик, О.І. Кульчицька, Л.С. Сігаєва, Я.В. Цехмістер та ін.]; за ред. С.О. Сисоєвої. Київ: ВІПОЛ, 2001. 503 с.
- 27.Петренко Л.М. Професійна освіта і навчання в Україні: сучасні технології управління: метод. посіб. / Л.М. Петренко, А.Р. Козак, С.П. Коваленко. Донецьк: ІМА-прес, 2011. 152 с.
28. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
29. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
- 30.Про пріоритетні заходи щодо розвитку професійної (професійно-технічної) освіти. Указ Президента України від 30 березня 2021 року № 130/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130/2021#Text>
- 31.Про професійну освіту: Закон України від 21.08.2025 № 4574-IX URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр>. – Мова укр.
- 32.Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 № 2745-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
- 33.Професійна освіта України на шляху до євроінтеграції (1992–2017) / наук. ред. Н.Г. Ничкало; упоряд.: Л.В. Горбань, В.П. Тименко. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2018. 358 с.
- 34.Професійна освіта: словник / уклад. С.У. Гончаренко та ін.; за ред.. Н.Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 2000. 380 с.

35. Професійна педагогіка: словник термінів і понять / Н. Мукан, Л. Дольнікова. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2023. 159 с.
36. Професійне навчання дорослого населення: теоретико-методологічні засади: монографія / Ничкало Н. Г. [та ін.]. Київ ; Кіровоград : Імекс, 2013. 263 с.
37. Професійне навчання кваліфікованих робітників в умовах високотехнологічного виробництва: теорія і практика: монографія / В. О. Радкевич та ін. ; за наук. ред. В. О. Радкевич. Київ: Поліграфсервіс, 2014. 251 с.
38. Стратегія розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2023 року. Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 21.12.2020 р. №12 2-3. URL: <https://surl.li/jfzbuv>
39. Томашенко В. Основні напрями реформування професійно-технічної освіти України. Спеціальний випуск журналу «Професійно-технічна освіта». Проект «Реформування ПТО в Україні», 2013. 68 с.
40. Шевчук С.С., Кулішов В.С. Дидактика професійної освіти: практикозорієнтований аспект: навч.-метод. посіб. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 212 с.

Інформаційні ресурси:

1. www.zakon.rada.gov.ua – Закони України.
2. <https://mon.gov.ua> – сайт МОН України.
3. <http://www.ostriv.in.ua/> – Всеукраїнський освітній портал «Острів знань».
4. <http://pedrada.com.ua> – Педрада. Портал освітян України.
5. <http://infosvit.if.ua> – Освітній портал «ІНФОСВІТ».
6. <http://pedpresa.ua> – Освітній портал «Педагогічна преса».
7. <http://education-ua.org> – Портал громадських експертів «Освітня політика».
8. <http://educlub.com.ua> – Освітній онлайн-журнал.
9. <http://www.osvita.org.ua> – «Освітній портал» – все про освіту України.
10. <http://ukped.com> – Українська педагогіка.
11. <http://www.ednu.kiev.ua> сайт «Освіта в Україні».
12. <http://www.intellect-invest.org.ua> – Портал сучасних педагогічних ресурсів.
13. <http://znannya.info> – Інформаційний портал «Знання».
14. <http://metodportal.net> – Методичний портал.
15. <http://timo.com.ua> – Тестування і моніторинг в освіті.
16. <https://jrnls.ivet.edu.ua/3/index> – журнал «Теорія і методика професійної освіти».

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
1. СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	4
1. Основні поняття та категорії професійної освіти.....	4
2. Мета і завдання професійної освіти	9
3. Принципи професійної підготовки і навчання	11
4. Характеристика складових системи професійної освіти	12
4.1. Професійно-технічна освіта	13
4.2. Фахова передвища освіта	14
4.3. Вища освіта	15
2. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ), ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ	17
1. Мета і завдання діяльності закладів професійної (професійно- технічної), фахової передвищої та вищої освіти	17
2. Учасники освітнього процесу	20
2.1. Характеристика категорій учасників освітнього процесу в закладах професійно-технічної освіти	20
2.2. Характеристика категорій учасників освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти	22
2.3. Характеристика категорій учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти	23
3. Система управління закладами професійної освіти	25
3. ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІВНИКИ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	31
1. Становлення та еволюція професії педагога	31
2. Основні риси й особливості педагогічної роботи	34
3. Людяність і творчість у діяльності педагога	36
4. Роль педагога в суспільстві	37
5. Зміст педагогічної діяльності майстра виробничого навчання ...	38
6. Завдання, функції та психолого-педагогічні якості й властивості викладача (педагога професійного навчання)	42
4. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС І ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ	51
1. Сутність педагогічного процесу та процесу професійного навчання	51
2. Компоненти педагогічної діяльності та структура освітнього процесу	56
3. Основні функції та результати процесу професійного навчання.	58

4. Принципи організації педагогічного процесу та його закономірності	60
5. Етапи реалізації педагогічного процесу та послідовність дій викладача	65
6. Структура діяльності викладача в освітньому процесі	67
7. Академічна доброчесність та види її порушення у педагогічному процесі	69
5. ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	82
1. Сутність та концептуальне визначення змісту професійної освіти	82
2. Джерела та чинники формування змісту професійної освіти	84
3. Принципи організації змісту професійної освіти	87
4. Освітні стандарти та освітньо-професійні програми	93
5. Навчальний план, робочі програми та навчальні матеріали	100
6. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ...	106
1. Загальна характеристика організаційних форм професійного навчання	107
2. Характеристика організаційних форм теоретичного навчання ...	112
3. Характеристика організаційних форм практичного (виробничого) навчання	124
7. МЕТОДИ І ЗАСОБИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ	134
1. Методи професійного навчання та їх поєднання	134
2. Характеристика методів практичного (виробничого) навчання..	139
3. Роль засобів навчання у процесі фахової підготовки	143
4. Інформаційно-комунікаційні технології у професійному навчанні	147
8. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА У ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	153
1. Основні принципи та завдання методичної роботи	153
2. Технологія здійснення методичної роботи	157
3. Технологія управління й організації методичної роботи	165
4. Підвищення кваліфікації та атестація педагогічних працівників.....	167
ТЕСТ	171
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ	190